

NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

2020

**METŲ VEIKLOS
ATASKAITA**

Turinys

Santrumpų sąrašas	2
Vadovo žodis	3
1. Strateginio veiklos plano įgyvendinimas	4
1.1. Konteksto (aplinkos) analizė	4
1.2. Strateginio tikslo įgyvendinimas	7
2. 2020 m. svarbiausi pasiekti veiklos rezultatai ir atlikti darbai.....	20
2.1. Departamentas tarptautinėje erdvėje: tarptautinis bendradarbiavimas psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės ir vartojimo prevencijos srityse	20
2.2. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) teisėtos apyvartos kontrolė ir stebėseną.....	23
2.3. Naujos psichoaktyviosios medžiagos.....	32
2.4. Veiklos, susijusios su alkoholio produktais, tabako gaminiais ir prekursoriais, licencijavimo srityje	38
2.5. Departamento aktyvūs veiksmai alkoholio ir tabako kontrolės srityje	47
2.6. Veiklos, nukreiptos į mokslu pagrįstą psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją	50
2.7. Stebėseną – įrankis duomenimis grįstos ir subalansuotos politikos formavimui.....	56
1 PRIEDAS	64
Pasaulinės dienos be tabako informacinė medžiaga	64
2 PRIEDAS	68
Informacinė medžiaga tėvams apie tėvystę COVID-19 pandemijos metu	68
3 PRIEDAS	70
Informacinė medžiaga „Vairavimas ir narkotikai“	70
4 PRIEDAS	72
Informacinė medžiaga „Nėštumas ir alkoholis: griau name mitus“	72

Santrumpų sąrašas

AKĮ – Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymas

ASIS – Asmenų, kurie kreipėsi į asmens sveikatos priežiūros įstaigas dėl psichikos ir elgesio sutrikimų, vartojant narkotines ir psichotropines medžiagas, stebėsenos informacinė sistema

Departamentas – Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas

EK – Europos Komisija

ENNSC – Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras

ES – Europos Sąjunga

EUSPR (angl. *European Society for Prevention Research*) – Europos prevencijos tyrimų draugija

EWS (angl. *Early warning system*) – Ankstyvojo perspėjimo sistema

INCB (angl. *International Narcotics Control Board*) – Tarptautinė narkotikų kontrolės valdyba

JT – Jungtinės Tautos

Kalėjų departamentas – Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos

LIS – Licencijų informacinė sistema

MD – Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos

N₂O – Diazoto monoksidas

NAMS – Narkotikų automatinė monitoringo sistema

NINFO – Informacinis įrankis apie narkotines ir psichotropines medžiagas, kontroliuojamas Lietuvoje

NKK – Narkotikų kontrolės komisija

NPS (angl. *new psychoactive substances*) – naujos psichoaktyviosios medžiagos

PD – Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos

PSO – Pasaulio sveikatos organizacija

PTAKIS – Prekursorių teisėtos apyvartos kontrolės informacinė sistema

Reabilitacijos projektas – Asmenų, priklausomų nuo psichoaktyviųjų medžiagų, socialinės integracijos projektas

TKĮ – Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymas

UNODC (angl. *United Nations Office on Drugs and Crime*) – Jungtinių Tautų narkotikų ir nusikaltimų prevencijos biuras

VAS – Vaisiaus alkoholinis sindromas

Vadovo žodis

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstaiga, kuri kuria skaidrius ir bendradarbiavimu paremtus ryšius su visuomene, verslu, nevyriausybėmis organizacijomis ir kitais socialiniais partneriais tabako, alkoholio ir narkotikų paklausos ir pasiūlos mažinimo srityse.

Įgyvendinant 2020 m. strateginį tikslą – *sukurti sveikesnę ir saugesnę visuomenę, kurioje kiekvienam žmogui siekiama padėti išvengti alkoholio, tabako ir narkotikų daromos žalos ar ją sumažinti, taip pat sudaromos galimybės rūpintis savo, šeimos ar bendruomenės narių sveikata, socialine ir ekonomine gerove*, didžiausi iššūkiai teko užtikrinant Departamento funkcijų vykdymą COVID-19 pandemijos metu. Nepriklausomai nuo to, kad sąlygos funkcijų atlikimui buvo apsunkintos, Departamentui pavyko įgyvendinti daugiau kaip 95 % strateginio veiklos plano priemonių.

2020 m. vienas svarbiausių darbų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijoje – prevencijos kokybės standartų diegimas, siekiant formuoti mokslo įrodymais grįstą prevencijos politiką bei įgyvendinti veiksmingas ir etiškas prevencijos priemones. Reaguojant į ankstyvosios intervencijos paslaugų trūkumą jauniems asmenims, kurie eksperimentuoja, nereguliariai vartoja alkoholį ir (ar) narkotikus, sukurta efektyvi ir veiksminga pagalbos sistema bei tęsiamas darbas diegiant ir koordinuojant Ankstyvosios intervencijos programą nacionaliniu lygiu.

Departamentas aktyviai veikė alkoholio paklausos ir pasiūlos mažinimo srityje, o jo veikla neabejotinai prisidėjo prie mažėjančio alkoholio vartojimo. Siekdamas užtikrinti efektyvią Alkoholio kontrolės įstatymo reikalavimų priežiūrą ir skiriant kuo daugiau pastangų pažeidimų prevencijai, buvo imtasi visų įmanomų priemonių: organizavo ir atliko alkoholinių gėrimų gamybos ir prekybos srityje veikiančių ūkio subjektų veiklos patikrinimus kartu su kitomis priežiūrą vykdančiomis institucijomis, konsultavo ūkio subjektus, rengė reguliarius susitikimus su asocijuotomis verslo struktūromis ir mokymus. 2020 metų rezultatai rodo, kad šios priemonės yra pakankamai efektyvios, tačiau nuolat yra bandoma ieškoti naujų, inovatyvių būdų, kaip sumažinti pažeidimų skaičių.

Atsižvelgiant į naujoviškų tabako gaminių ir elektroninių cigarečių spartų populiarėjimą, ypač tarp vaikų ir jaunimo, tabako ir susijusių su jais gaminių pasiūlos mažinimo srityje prioritetas buvo skiriamas internetinės erdvės stebėjimui ir pažeidimų užkardymui.

Per pastaruosius metus pasikeitė narkotinių ir psichotropinių medžiagų neteisėtos gamybos tendencijos – kas įtakojo ir naujų kontrolės priemonių numatymą. Narkotinių medžiagų gaminimui vis dažniau naudojamos naujos cheminės medžiagos, dažnai dar vadinamos „designer precursors“, kurios paprastai neturi teisėto panaudojimo pramonėje, jos yra nekontroliuojamos – yra naujos ir yra sukurtos specialiai tik narkotikų gaminimui. Departamento 2020 m. tikslingai ir efektyviai atlikti planiniai, neplaniniai ir kompleksiniai ūkio subjektų veiklos patikrinimai užtikrino greitą galimai įtartinų sandorių nustatymą ir operatyvų bendradarbiavimą su kompetentingomis institucijomis.

Stebėsenos srityje Departamentas pasitelkdamas inovatyvius stebėsenos metodus, 2020 m. atliko sintetinių narkotikų likučių nuotekose tyrimą, internetinį narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo paplitimo tyrimą bei likučių panaudotuose švirkštuose tyrimą. Nauji stebėsenos metodai padėjo numatyti besiformuojančias tendencijas bei suteikė objektyvios informacijos.

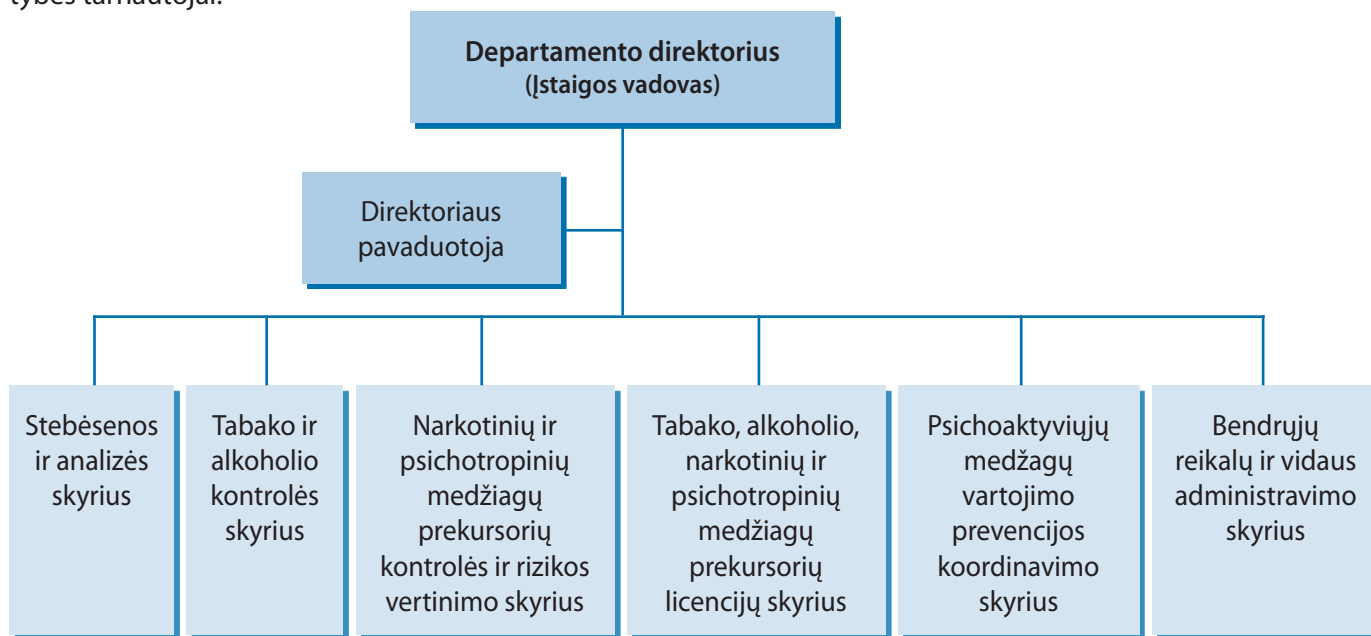
Norėtume pasidžiaugti mūsų komandos indėliu, pasiekta pažanga bei veiklos rezultatais, kurie atspindi pozityvius pokyčius visuomenėje dėl tabako, alkoholio bei narkotikų vartojimo sumažėjimo, savalaikės pagalbos ir prevencijos priemonių teikimo žalingai vartojantiems ar priklausomiems asmenims ir jų artimiesiems, taip pat koordinuotu ir veiksmingu tarpinstituciniu bendradarbiavimu.

Direktorius
prof. dr. Renaldas Čiužas

1. Strateginio veiklos plano įgyvendinimas

1.1. Konteksto (aplinkos) analizė

Departamentas yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstaiga, kuri buvo įsteigta 2011 m. balandžio 1 d. Departamentas dalyvauja formuojant valstybės politiką narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos srityje ir pagal kompetenciją ją įgyvendina. Departamente dirba 38 darbuotojai, iš jų 32 karjeros valstybės tarnautojai.

1 pav. Departamento struktūra

2020 m. veiklos ataskaita parengta vadovaujantis Departamento 2020–2022 m. strateginiu veiklos planu, 2020 m. vasario 18 d. patvirtintu Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro bendru įsakymu¹.

Svarbiausi išoriniai pokyčiai, turėję įtaką Departamento strateginio veiklos plano įgyvendinimui, pateikti 1 ir 2 lentelėse:

1 lentelė. Teigiami ir neigiami veiksniai psichoaktyviųjų medžiagų pasiūlos mažinimo srityje

Psichoaktyviųjų medžiagų pasiūlos mažinimo sritis	
Teigiami veiksniai	Neigiami veiksniai
Greitas reagavimas į kylančias grėsmes dėl pavojingų naujų psichoaktyviųjų medžiagų (NPS) atsiradimo rinkoje – efektyvus keitimasis informacija tarp institucijų ir teisinis atsakas į NPS rinkos tendencijas	Naujų pavojingų psichoaktyviųjų medžiagų atsiradimas rinkoje, jų keliamos grėsmės ir sudėtingas identifikavimas bei aptikimas
Įsigalioję ES teisės aktų papildymai dėl NPS ² rinkos reguliavimo priemonių pritaikymo tarptautiniu mastu	Tamsiojo interneto (darknet) populiarėjimas įsigyjant ir platinant narkotines ir psichotropines medžiagas

¹ <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2020-2022%20Strateginio%20planavimo.pdf>

² KOMISIJOS DELEGUOTOJI DIREKTYVA (ES) 2020/1687 kuria dėl naujos psichoaktyviosios medžiagos N,N-dietil-2-[[4-(1-metiletoksi)fenil]metil]-5-nitro-1H-benzimidazol-1-etanamino (izotonitazeno) įtraukimo į termino „narkotikas“ apibrėžtį iš dalies keičiamas Tarybos pamatinio sprendimo 2004/757/TVR priedas

Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) įstatymo papildymas (projektas svarstomas Seime) dėl galimybės sulaikyti medžiagas įtarus, kad jos gali būti panaudotos neteisėtai veiklai	Naujų nekontroliuojamų cheminių medžiagų „designer precursors“ spartus atsiradimas ir naudojimas neteisėtai gaminant narkotines ir psichotropines medžiagas
Naujo EK reglamento Nr. 173 ³ įsigaliojimas, kuriuo nustatytos rinkos ribojimo priemonės 7 prekursoriams	Valstybinių institucijų valdomos informacinės sistemos tarpusavyje nesąveikauja, informacija renkama atskirose nesusietose sistemose, todėl duomenų paieška ir pateikimas yra neracionalūs, reikalaujantys daug žmogiškųjų išteklių ir laiko
Informacinių technologijų pagalba atliekama etilo alkoholio pardavimo ir panaudojimo, alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių gamybos ir pardavimo stebėsena	Valstybėje nesukurta bendra ūkio subjektų rizikos vertinimo sistema, nes jos (PAIS) sukūrimas ir įdiegimas 2020 metais buvo nutrauktas
Įdiegta vieninga konsultavimo sistema turinti sudaryti sąlygas ūkio subjektams greitai, patogiai ir šiuolaikiškai surasti jam reikalingą informaciją	Administracinių nusižengimų registras neužtikrina sistemškai registruoti ir visoms kontrolės institucijoms matyti įmonių padarytų nusižengimų
Departamentas užtikrina vieningas konsultavimo sąlygas ūkio subjektams greitai, patogiai ir šiuolaikiškai surasti jam reikalingą informaciją įvairiomis formomis	Nepakankamas ūkio subjektų sąmoningumas ir nesilaikymas atsakingo verslo principų, daromi pakartotiniai pažeidimai, piktavališkai nevykdomi teisėti Departamento nurodymai
Bendrų ūkio subjektų priežiūros veiksmų planavimas ir atlikimas su kitomis priežiūros funkciją atliekančiomis institucijomis, mažinant administracinę naštą verslui	
Ūkio subjektams teikiamos konsultacijos bei mokymai pasitelkiant šiuolaikines technologines priemones	
Organizuoti periodiniai susitikimai su asocijuotomis verslo struktūromis, veikiančioms alkoholinių gėrimų gamybos bei prekybos srityje, kurių metu buvo aptarti aktualūs verslui klausimai	
Užtikrintas ūkio subjektų veiklos priežiūros skaidrumas, koordinuojant savivaldybių darbą dėl mažmeninės prekybos licencijų suvedimo į LIS	
Licencijų išdavimas elektroninėje erdvėje yra patogus ūkio subjektams ir sutrumpina licencijų išdavimo trukmę	

3 KOMISIJOS DELEGUOTASIS REGLAMENTAS (ES) 2020/1737 kuriuo dėl tam tikrų narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) įtraukimo į oficialų medžiagų sąrašą iš dalies keičiami Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 273/2004 ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 111/2005

2 lentelė. Teigiami ir neigiami veiksniai psichoaktyviųjų medžiagų paklausos mažinimo srityje

Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paklausos mažinimo sritis	
Teigiami veiksniai	Neigiami veiksniai
Esama stebėsenos sistema, leidžianti analizuoti faktinę, objektyvią, patikimą ir palyginamą informaciją apie narkotines ir psichotropines medžiagas	Asmenų, kurie kreipėsi į asmens sveikatos priežiūros įstaigas dėl psichikos ir elgesio sutrikimų, vartojant narkotines ir psichotropines medžiagas, stebėsenos informacinės sistemos (toliau – ASIS) integralumo bei duomenų patikimumo trūkumas
Sudarytos sąlygos pakaitinį gydymą tęsti patekus į laisvės atėmimo vietų įstaigas	Nėra vykdoma laisvės atėmimo vietų įstaigas paliekančių asmenų, sergančių priklausomybe nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir (ar) infekcinėmis ligomis, stebėseną
Teisinis reglamentavimas užtikrina visiems ŽIV užsikrėtusiems pacientams valstybės kompensuojamą antiretrovirusinę terapiją	Trūksta vieningos žemo slenksčio paslaugų teikimo stebėsenos, suteikiančios galimybę surinkti informatyvesnius duomenis
Sudarytos sąlygos mirčių nuo opioidų perdozavimo prevencijai išduoti naloksoną žemo slenksčio paslaugų kabinetuose	Nedidelė (24 %) žemo slenksčio paslaugų aprėptis, kuri išreikšta nuolatinių žemo slenksčio paslaugų gavėjų ir švirkščiamųjų narkotikų vartotojų santykiu, bei nepakankamas žemo slenksčio kabinetuose teikiamų paslaugų spektras.
Reglamentuotas ankstyvosios intervencijos programos diegimas ir įgyvendinimas nacionaliniu mastu	Mažas ŽIV statuso nustatymo mastas tarp tikslinės grupės – švirkščiamuosius narkotikus vartojančių asmenų (1 %)
Įdiegtos inovatyvios e-prevencijos priemonės trimis tikslinėms grupėms: tėvams, jaunimui nuo 14 metų bei asmenims, norintiems mesti rūkyti	Teisinis reglamentavimas neleidžia inicijuoti pakaitinį gydymą jau esantiems laisvės atėmimo vietų įstaigose asmenims
Plėtojama bendra valstybės, nevyriausybinių organizacijų ir verslo sektoriaus iniciatyva „Saugi erdvė“, užtikrinanti prevencijos ir žalos mažinimo priemonių vykdymą muzikos festivaliuose	Nevykdomos žalos mažinimo programos laisvės atėmimo vietose
ES fondų lėšomis užtikrinamas trumpalaikės psichosocialinės globos paslaugų teikimas priklausomiems nuo psichoaktyviųjų medžiagų asmenims	Nėra sukurtų ir įdiegtų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programų aukštųjų mokyklų studentams
Nuosekliai diegiami Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartai Lietuvoje tobulinant specialistų kompetencijas	Nesukurtos teisinės prielaidos vykdyti prevencinių programų akreditavimą ir nereglamentuotas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencinės veiklos kokybės standartų diegimas nacionaliniu mastu
Sudarytos teisinės prielaidos bendrojo ugdymo mokyklose užtikrinti mokinio dalyvavimą bent vienoje nuoseklioje ir ilgalaikėje programoje, apimančioje smurto, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją, sveikos gyvensenos skatinimą	Nepakanka tikslinių programų ir priemonių, skirtų priklausomybės ligomis sergančių tėvų vaikams ir kitiems šeimos nariams
Valstybinis visuomenės sveikatos stiprinimo fondas sudaro sąlygas plėtoti vykdomų prevencinių priemonių / veiklų aprėptis ir inicijuoti naujas priemones įvairioms tikslinėms grupėms	Nepakankamas naujų prevencijos priemonių iniciavimas ir įgyvendinimas, atsižvelgiant į ESPAD ⁴ tyrimo duomenų rodomas tendencijas: elektroninių cigarečių, naujų psichoaktyviųjų medžiagų, kanapių vartojimą, naudojimąsi internetu, lošimą iš pinigų, vaistų vartojimą ne pagal paskirtį ir / ar piktnaudžiavimą vaistais

4 ESPAD – Alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo Europos mokyklose tyrimas, 2019 https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/ESPAD_2019.pdf

Lietuvoje inicijuojami ir vykdomi periodiniai tyrimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo, šių medžiagų vartojimo prevencijos poreikio ir situacijos įvertinimo skirtingose tikslinėse grupėse	Sukurtas, bet nepatvirtintas priklausomo asmens poreikius atitinkantis socialinių ir psichologinių reabilitacijos paslaugų teikimo ir finansavimo valstybės biudžeto lėšomis modelis
Lietuvoje sukurtas platus prevencinę veiklą galinčių vykdyti įstaigų tinklas: visuomenės sveikatos biurai, pedagoginės psichologinės ar švietimo pagalbos tarnybos, atvirieji jaunimo centrai ir erdvės, vaikų dienos centrai, švietimo ir ugdymo įstaigos, nevyriausybinės organizacijos	Nesukurta ankstyvosios intervencijos paslaugų, jų teikimo formų įvairovė ir prieinamumas vaikams ir jaunimui, nereguliariai vartojančiam psichoaktyvias medžiagas
	Neužtikrintas trumpalaikės socialinės globos paslaugų teikimas nepilnamečiams, priklausomiems nuo psichoaktyviųjų medžiagų

1.2. Strateginio tikslo įgyvendinimas

Strateginis tikslas – sukurti sveikesnę ir saugesnę visuomenę, kurioje kiekvienam žmogui siekiama padėti išvengti alkoholio, tabako ir narkotikų daromos žalos ar ją sumažinti, taip pat sudaromos galimybės rūpintis savo, šeimos ar bendruomenės narių sveikata, socialine ir ekonomine gerove. Strateginiam tikslui įgyvendinti parengta ir vykdyta viena programa. Informacija apie programos vykdymui skirtus ataskaitinius pateikiama 3 lentelėje.

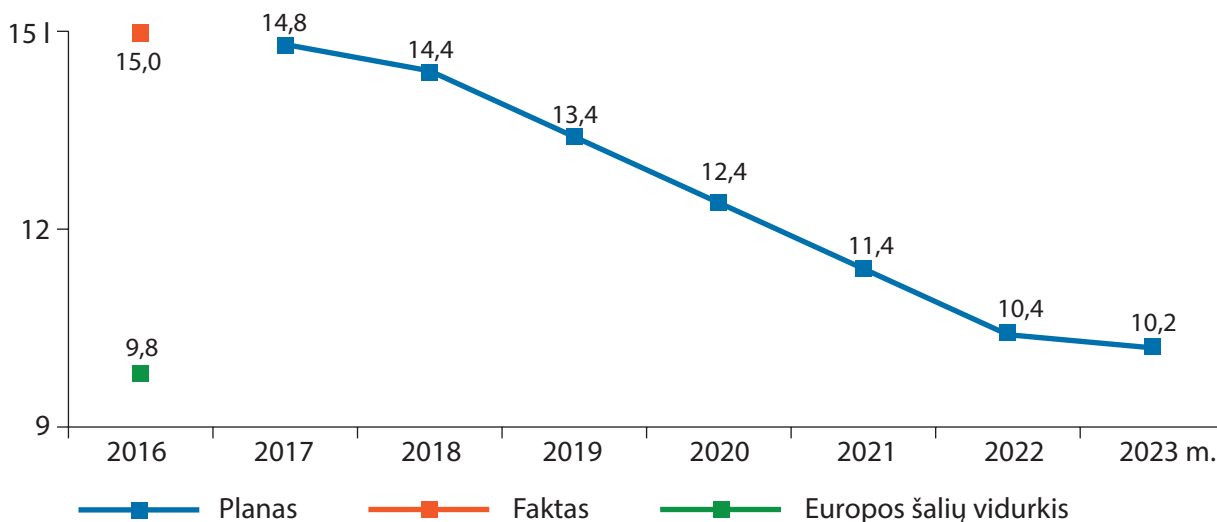
3 lentelė. Strateginį tikslą įgyvendinanti programa ir ataskaitinių metų Lietuvos Respublikos biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme patvirtintų asignavimų panaudojimas

Asignavimų panaudojimas (tūkst. Eur.)					
Programos kodas	Programos pavadinimas	Asignavimų planas	Asignavimų planas* įskaitant patikslinimus ataskaitiniam laikotarpiui	Panaudota asignavimų	Panaudota asignavimų nuo asignavimų, nurodytų asignavimų plane įskaitant patikslinimus ataskaitiniam laikotarpiui dalis (%)
01.01	Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės bei vartojimo prevencijos įgyvendinimas ir koordinavimas	2348,0	2348,0	2346,2	99,9
Iš jų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšos		840	840	838,2	99,8
Iš jų ES ir kita tarptautinė finansinė parama		1508,0	1508,0	1508,0	100

Strateginio tikslo pažangai vertinti nustatyti šie efekto kriterijai:

- Alkoholio suvartojimas per metus, tenkantis vienam šalies gyventojui, vyresniam negu 15 metų, litrais absoliutaus alkoholio (E-01-01)
- 15–64 metų Lietuvos gyventojų, nurodžiusių, kad rūkė tabako gaminius per paskutinį mėnesį, dalis (procentais) (E-01-02)
- Lietuvos gyventojų, per paskutinius 12 mėn. vartojusių narkotines ir psichotropines medžiagas, dalis (procentais) (E-01-03)

E-01-01. Efekto kriterijus Alkoholio suvartojimas per metus, tenkantis vienam šalies gyventojui, vyresniam negu 15 metų, litrais absoliutaus alkoholio yra apskaičiuojamas PSO, apima tiek apskaitytą, tiek neapskaitytą alkoholį. Paskutiniai turimi duomenys yra 2016 m. Šis kriterijus įtrauktas į Valstybinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 metų programos įgyvendinimo vertinimo kriterijų sąrašą. Įgyvendinant numatytas priemones, susijusias su alkoholio vartojimo mažinimu, siekiama alkoholio vartojimą kasmet sumažinti po 1 litrą absoliutaus alkoholio, tenkantį vienam šalies gyventojui, vyresniam nei 15 metų iki 2023 metų (2 pav.).

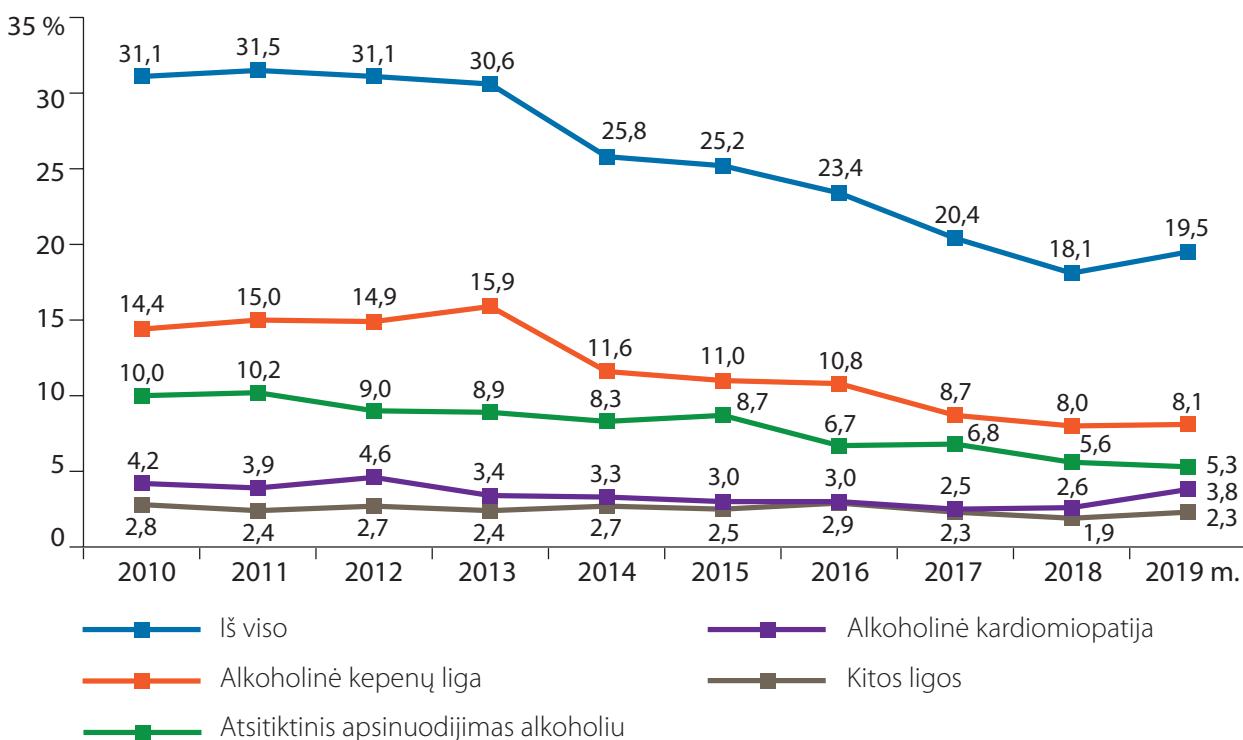

2 pav. Alkoholio suvartojimas per metus, tenkantis vienam šalies gyventojui, vyresniam negu 15 metų, litrais absoliutaus alkoholio

Šaltinis: Europos regiono vidurkis, kuris apskaičiuojamas PSO, 2018 m.

<https://www.who.int/publications/i/item/9789241565639>

Higienos instituto duomenimis, 2019 m. 544 žmonės mirė dėl tiesiogiai su alkoholio vartojimu susijusių ligų, tai 37 daugiau negu 2018 m. Dažniausiai pasitaikiusios tiesiogiai alkoholio vartojimo sukeltos ligos buvo alkoholinė kepenų liga (41,7 %), atsitiktinis apsinuodijimas alkoholiu (27 %) ir alkoholinė kardiomiopatija (11,9 %) (3 pav.).

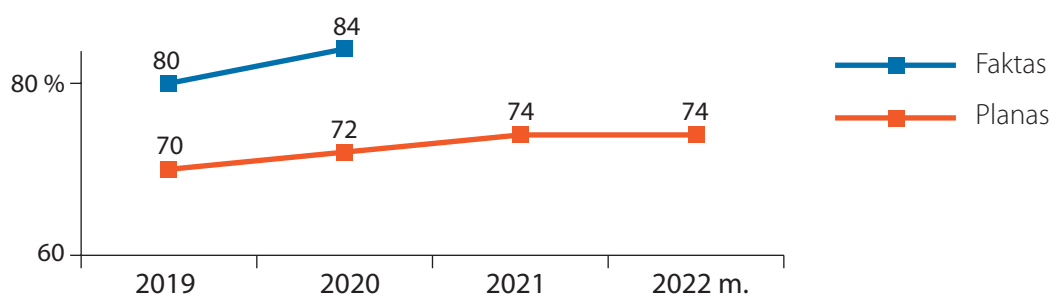
3 pav. Mirtingumas dėl tiesiogiai su alkoholio vartojimu susijusių ligų

Šaltinis: Higienos institutas. Mirusių asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų

Siekiant mažinti alkoholio vartojimą bei suteikti ankstyvosios intervencijos paslaugas jaunuoliams, nereguliariai vartojantiems alkoholį, Lietuvoje vykdoma Ankstyvosios intervencijos programa. Ši programa, kaip viena iš pagalbos priemonių 14–21 jaunuoliams, eksperimentuojantiems ar nereguliariai vartojantiems alkoholį ir / ar narkotikus (išskyrus tabaką), Lietuvoje nacionaliniu lygiu diegiama vadovaujantis 2018 m. sausio 18 d. sveikatos apsaugos ministro ir švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-60/V-39 patvirtintu Ankstyvosios intervencijos programos vykdymo tvarkos aprašu.

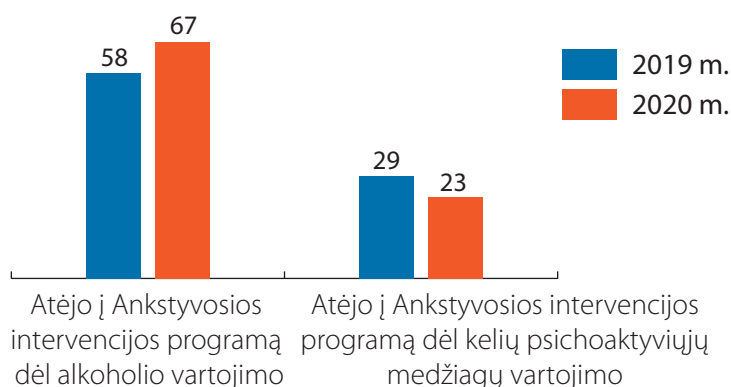
2020 m. buvo pilni iššūkių, susijusių su visą pasaulį užklupusia COVID-19 pandemija. Ne išimtis, kad ir Lietuva atsižvelgė į kylančias grėsmes bei įvedė karantiną bei atitinkamus ribojimus, kas apsunkino Ankstyvosios intervencijos programos nuoseklų diegimą nacionaliniu mastu. Nors dauguma savivaldybių turi galimybių (aiškus Ankstyvosios intervencijos programos įgyvendinimo algoritmas, savivaldybių visuomenės sveikatos biurų ir pedagoginių psichologinių, švietimo pagalbos tarnybų specialistai yra apmokyti dirbti su jaunuoliais pagal Ankstyvosios intervencijos programą) užtikrinti ankstyvosios intervencijos paslaugų teikimą, visgi 2020 m. Ankstyvosios intervencijos paslaugų prieinamumas šalyje sumažėjo 35 % lyginant su 2019 m. 52 % savivaldybių įgyvendino Ankstyvosios intervencijos programą.

Nors 2020 m. jaunuolių, dalyvavusių Ankstyvosios intervencijos programos užsiėmimuose, skaičius ir sumažėjo (nuo 661 atėjusio į Ankstyvosios intervencijos programą jaunuolio 2019 m. iki 386 – 2020 m.), tačiau pastebima teigiama tendencija – Ankstyvosios intervencijos programą baigusią jaunuolių dalis kiekvienais metais didėja (nuo 80 % 2019 m. iki 84 % 2020 m.) (4 pav.).

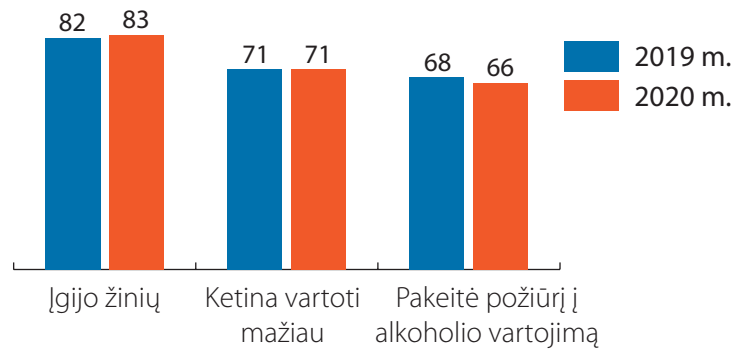
4 pav. 14–21 m. jaunuolių, baigusią Ankstyvosios intervencijos programos užsiėmimus, dalis nuo visų pradėjusių lankyti skaičiaus Lietuvoje, procentais

Daugėja jaunuolių, dalyvavusių Ankstyvosios intervencijos programoje dėl alkoholio vartojimo (2020 m. – 67 %, o 2019 m. – 58 %). Beveik ketvirtadalis jaunuolių dalyvavo Ankstyvosios intervencijos programoje (2019 m. – 29 %) dėl kelių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo (ir dėl narkotikų, ir dėl alkoholio vartojimo) (5 pav.).

5 pav. Ankstyvosios intervencijos programos dalyvių pasiskirstymas pagal psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, procentais

Daugiau nei 80 % jaunuolių (tiek 2020 m., tiek 2019 m.) teigė įgiję žinių apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo neigiamas pasekmes ir riziką, bei daugiau nei 70 % (tiek 2020 m., tiek 2019 m.) jaunuolių po Ankstyvosios intervencijos programos baigimo ketino vartoti mažiau alkoholio (6 pav.). 88 % Ankstyvosios intervencijos programos dalyvių teigė žinantys, kur kreiptis pagalbos ateityje.

6 pav. Ankstyvosios intervencijos programos dalyvių ketinimai ir požiūris dėl alkoholio vartojimo, procentais

Ankstyvosios intervencijos programos vykdymo 2020 m. ataskaita paskelbta Departamento interneto svetainėje⁵.

Siekdamas didinti kokybišką ankstyvosios intervencijos paslaugų prieinamumą vaikams ir jaunimui, Departamentas didelį dėmesį skyrė specialistų, galinčių vykdyti Ankstyvosios intervencijos programą, kvalifikacijos tobulinimui – organizuodamas teorinius ir praktinius mokymus, supervizijas, teikdamas metodines konsultacijas šalies mastu (7 pav.). Išskirtinis dėmesys ir metodinė pagalba teikta savivaldybėms, neįsitraukusioms į Ankstyvosios intervencijos programos vykdymą. Klaipėdos miesto, Kauno, Molėtų, Lazdijų ir Radviliškio rajonų savivaldybėse organizuoti susitikimai ir išgryninti galimi Ankstyvosios intervencijos programos viešinimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo modeliai, siekiant įveikti kylančius iššūkius vietos lygmeniu.

229 specialistai patobulino kompetencijas 2020 m.

Patobulintos specialistų kompetencijos, reikalingos Ankstyvosios intervencijos programos vykdymui, dalyvaujant: mokymuose (106 specialistai), supervizijose (34 specialistai), metodinėje dienoje (89 specialistai)

85 % specialistų, baigusių Ankstyvosios intervencijos programos mokymus, įgijo naujų žinių bei įgūdžių

73 % Ankstyvosios intervencijos programos mokymus baigusių specialistų rekomenduotų mokymus kitiems

58 iš 60 savivaldybių pasirengusios vykdyti Ankstyvosios intervencijos programą

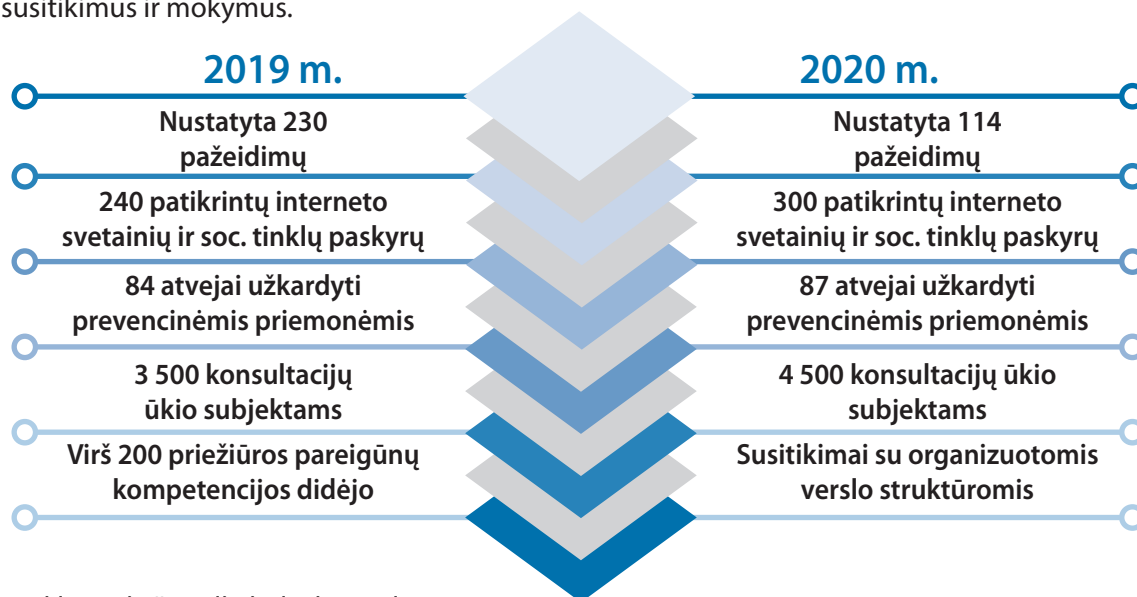
7 pav. Specialistų, patobulinusių kompetencijas, reikalingas Ankstyvosios intervencijos programos vykdymui, skaičius

2020 metais, dėka Departamento ženkliaus vaidmens alkoholio prieinamumo mažinimo srityje, buvo užtikrinta efektyvi, į rinkos pažeidimų prevenciją orientuota bei koordinuota alkoholio rinkos priežiūra. Departamentas, siekdamas veikti prevenciškai ir išvengti galimų AKĮ pažeidimų, 2020 m. pagrindinį dėmesį skyrė ūkio subjektų konsultavimui bei mokymui. Departamentas suteikė daugiau kaip 4 500 konsultacijų žodžiu ir raštu, susijusių su AKĮ nuostatų laikymusi, organizavo daug susitikimų tiek gyvai, tiek nuotoliniu būdu su ūkio subjektais, kurių metu buvo pateikta aktuali informacija ir sprendžiami probleminiai klausimai (8 pav.).

Daug dėmesio buvo skirta pažeidimų prevencijai, siekiant ūkio subjektus įspėti ir ekonomines sankcijas taikyti tik kraštutiniu atveju, kai visos kitos priemonės jau išnaudotos. Atsižvelgiant į tai, karantino metu kai kurie ūkio subjektai, veikiantys alkoholio gamybos ir prekybos srityje, savo veiklą perkėlė į internetinę erdvę, aktyviai reklamuodamiesi ir siūlydami savo produkciją socialiniuose tinkluose bei kitokiu būdu primindami apie save, todėl ypatingai buvo stebima internetinė aplinka, buvo atlikta ne mažiau kaip 300 interneto svetainių ir socialinių tinklų paskyrų stebėsenos ir tokiu būdu pavyko užkardyti 87 pažeidimus dėl draudžiamos alkoholio reklamos.

⁵ https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/ANKSTYVOSIOS%20INTERVENCIJOS%20ATASKAITA_2020%20m_3.pdf

Departamentas 2020 m. aktyviai veikė alkoholio paklausos ir pasiūlos mažinimo srityje, o jo veikla neabejotinai prisidėjo prie mažėjančio alkoholio vartojimo. Siekdamas užtikrinti efektyvią AKĮ reikalavimų priežiūrą, Departamentas ėmėsi visų įmanomų priemonių: organizavo ir atliko patikrinimus, konsultavo ūkio subjektus, rengė susitikimus ir mokymus.

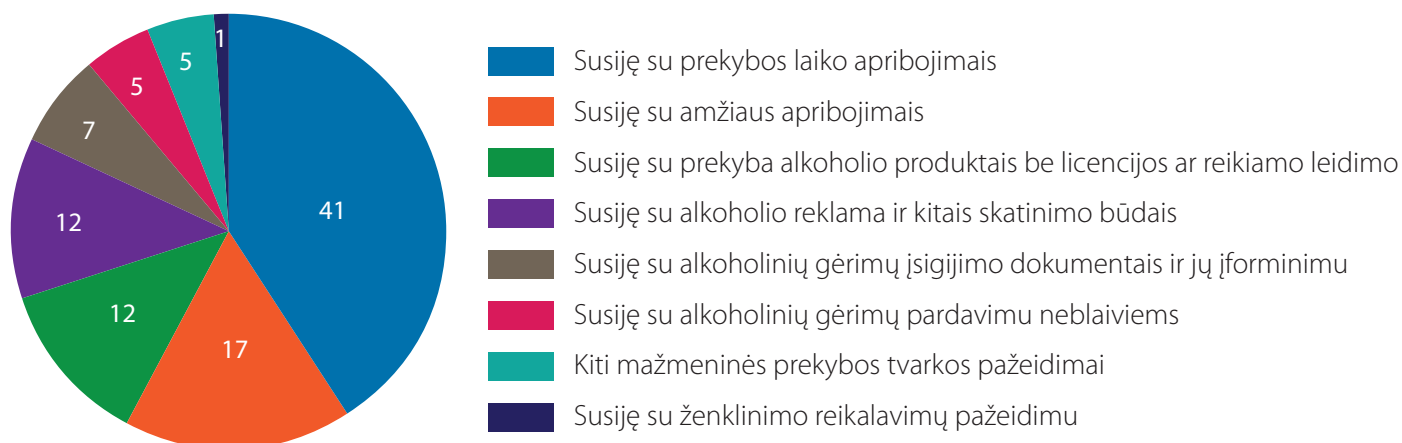

8 pav. Veiklos pokyčiai alkoholio kontrolės srityje

Ūkio subjektų veiklos patikrinimai alkoholio kontrolės srityje buvo atliekami tikslingai bei atsakingai, objektyviai ir išsamiai įvertinus turimą informaciją ir ilgai netrukdam ūkio subjekto jo veiklos vietoje. Tam, kad ūkio subjektai patirtų kuo mažesnę administracinę naštą, tačiau atliekama priežiūra būtų efektyvi ir tikslingai mažinanti pažeidimų skaičių, prioritetas buvo teikiamas patikrinimams kartu su kitomis priežiūrą vykdančiomis institucijomis, tokie patikrinimai sudarė 52 % visų 2020 metais atliktų patikrinimų.

Taip pat prioritetas buvo skiriamas patikrinimams, pateikiant ūkio subjektams užpildyti atitikties deklaracijas arba kontrolinius klausimynus. Patikrinimai alkoholio srityje buvo orientuoti į didžiausio rizikingumo ūkio subjektus bei į didžiausią įtaką alkoholio vartojimui darančių teisės normų laikymosi priežiūrą: draudimo prekiauti alkoholiniais gėrimais apribotu laiku bei draudimo parduoti alkoholinius gėrimus jaunesniems nei 20 metų amžiaus asmenims, o taip pat alkoholio reklamos draudimų laikymąsi.

2020 m. buvo nustatyta 114 AKĮ pažeidimų, iš kurių didžioji dalis pažeidimų, net 41 %, susiję su prekyba alkoholiniais gėrimais draudžiamu laiku, 17 % – su alkoholinių gėrimų pardavimu jaunesniems nei 20 metų asmenims, 12 % – su alkoholinių gėrimų pardavimu, laikymu, įsigijimu, gabenimu susiję pažeidimai (neturint licencijos ir pan.), taip pat 12 % – su alkoholio reklama bei kitomis skatinimo priemonėmis (9 pav.).

9 pav. 2020 m. AKĮ pažeidimų struktūra, procentais

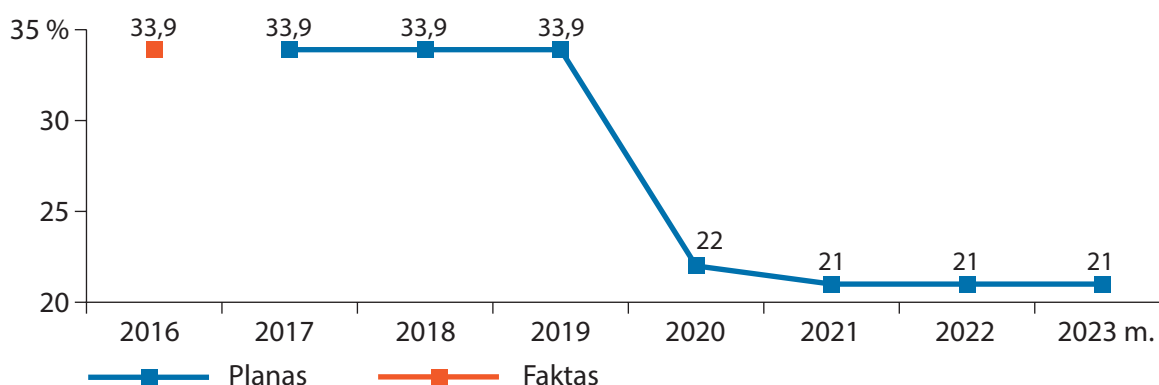
AKĮ pažeidimų analizė parodė, kad probleminės sritys ūkio subjektų priežiūros srityje ir toliau išlieka prekyba alkoholiniais gėrimais draudžiamu laiku, prekyba tinkamai nesutvarkius dokumentacijos (be licencijų ar neturint

reikiamo leidimo) bei apribojimai, susiję su pirkėjų amžiumi. Departamento nuomone, laiko apribojimų reikalavimo nesilaikymas susijęs su tuo, kad ūkio subjektų AKĮ numatytos sankcijos už padarytus pažeidimus neatgraso, o licencijos panaikinimo už tokio pobūdžio pažeidimus teisės aktuose nėra numatyta. Todėl kai kurie ūkio subjektai piktybiškai kartoja pažeidimus po kelis kartus, net ir pritaikius AKĮ numatytas ekonomines sankcijas.

Didelį pažeidimų, susijusių su asmenų amžiumi, skaičių Departamentas sieja su tuo, kad ūkio subjektai nepakankamai atsakingai naudojami AKĮ suteikta teise patikrinti asmens dokumentus. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad pažeidimų skaičius, palyginus su 2019 metais, sumažėjo beveik perpus. Tai, sietina ne tik su dabartine situacija dėl COVID-19 apribojimų paskelbimo, tačiau ir su padidėjusiu Departamento atliekamu prevenciniu darbu ir konsultacijų nauda, todėl verslo subjektai tampa labiau atsakingi ir sąmoningi.

Departamentas daugiau pastangų deda pažeidimų prevencijai, teikia daugiau konsultacijų ar taiko kitus metodus, skatinančius verslininkus laikytis teisės aktų reikalavimų. 2020 metų rezultatai rodo, kad šios priemonės yra pakankamai efektyvios, tačiau nuolat yra bandoma ieškoti naujų, inovatyvių būdų, kaip sumažinti pažeidimų skaičių.

E-01-02. Efekto kriterijus 15–64 metų Lietuvos gyventojų, nurodžiusių, kad rūkė tabako gaminius per paskutinį mėnesį, dalis (procentais) numatytas vadovaujantis Departamento kas 4 metus atliekamo Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo bendrojoje populiacijoje rezultatais. Paskutinis tyrimas buvo atliktas 2016 m. ir turėjo būti pakartotas 2020 m., tačiau dėl COVID-19 pandemijos, šis tyrimas planuojamas atlikti 2021 m. Be to, kriterijus įtrauktas į Valstybinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018–2028 metų programos įgyvendinimo vertinimo kriterijų sąrašą. Įgyvendinant numatytas priemones siekiama kasmet nuosekliai mažinti rūkusių tabako gaminius skaičių iki 21 %, 2023 m. (10 pav.).

10 pav. 15–64 metų Lietuvos gyventojų, nurodžiusių, kad rūkė tabako gaminius per paskutinį mėnesį, dalis, procentais
Šaltinis: Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo tyrimas, 2016 m.

<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Ataskaita%20-%20NTAKD%20201711.pdf>

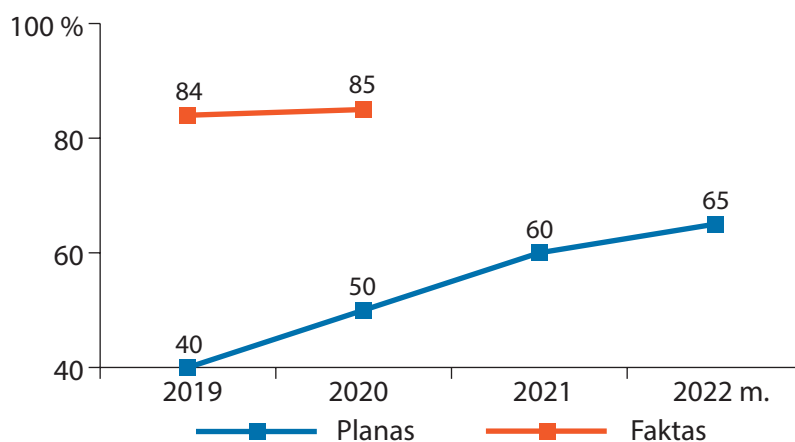
Nepaisant nežymaus oficialiai registruotų nuo tabako priklausomų asmenų skaičiaus, Lietuvoje registruojama nemažai susirgimų su rūkymu susijusiomis ligomis. Palyginti su 2018 m., 2019 m. Lietuvoje padaugėjo naujų su rūkymu susijusių lūpų, burnos ertmės ir ryklės piktybinių navikų, gerklų bei trachėjos, bronchų ir plaučių piktybinių navikų, taip pat ir kraujotakos sistemos ligų atvejų skaičius (4 lentelė).

4 lentelė. Nauji susirgimai su rūkymu susijusiomis ligomis Lietuvoje 2013–2019 m. Šaltinis: Higienos institutas

	2013 m.	2014 m.	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.
Lūpų, burnos ertmės ir ryklės piktybiniai navikai	560	703	724	780	668	592	720
Gerklų piktybiniai navikai	266	287	300	299	329	262	290
Trachėjos, bronchų ir plaučių piktybiniai navikai	1 327	1 471	1 531	1 443	1 540	1 548	1 533
Kraujotakos sistemos ligos	174 391	212 271	214 124	232 810	280 971	280 667	308 735
Kvėpavimo sistemos ligos	715 757	591 156	639 692	654 248	674 916	708 863	651 171

2020 m. buvo tęsiamas sistemingas visuomenės narių sąmoningumo didinimas, skatinant asmenis nerūkyti bei atsisakyti šio žalingo įpročio. Departamentas, administruodamas specializuotą, patrauklią ir mobiliems įrenginiams pritaikytą interneto svetainę www.nerukysiu.lt, daug dėmesio skyrė svetainės turinio atnaujinimui: rengė bei sistemingai viešino moksliniais įrodymais paremtą informaciją, siekiant griauti egzistuojančius mitus apie elektronines cigaretes, informuoti visuomenę apie rūkymo žalą pandemijos laikotarpiu, skleisti naujausią informaciją apie kaitinamuosius tabako gaminius (12 pav.). 2020 m. atnaujinta 40 % svetainės www.nerukysiu.lt turinio.

Pažymėtina, kad dėl intensyvaus svetainės www.nerukysiu.lt viešinimo visuomenei ir dėl pateikiamos patikimos bei naujausios mokslu pagrįstos informacinės medžiagos, svetainės lankytojų skaičius nemažėja: 2020 m. šioje svetainėje naudingos informacijos, pagalbos galimybių ieškojo virš 43 000 svetainės lankytojų. Didžiausią dalį, t. y. 85 % visų interneto svetainės www.nerukysiu.lt lankytojų sudarė nauji lankytojai (11 pav.). Augantis naujų lankytojų skaičius rodo interneto svetainės turinio aktualumą – asmenys, norintys mesti rūkyti, vis dažniau ieško pagalbos.

11 pav. Naujų interneto svetainės www.nerukysiu.lt lankytojų dalis nuo visų svetainės lankytojų skaičiaus, procentais

Sisteminimas visuomenės informavimas ir svetainės viešinimas	Viešinimo rezultatai
<ul style="list-style-type: none"> 99 pozityvios komunikacinės žinutės www.nerukysiu.lt paskyros socialiniame tinkle Facebook 2 konkursai socialiniame tinkle Facebook 11 pranešimų spaudai 5 vaizdo filmukų, skatinančių mesti rūkyti, viešinimas Reklaminių skydelių sklaida Informaciniai pranešimai, infografikai bei atvirlaiškiai Spaudos konferencija LR Seime Plakatai, lipdukai, viešinantys svetainę www.nerukysiu.lt 	<ul style="list-style-type: none"> Bendradarbiauta su 150 valstybės, savivaldybių, mokslo įstaigomis, verslo subjektais viešinant svetainę Informaciją apie metimo rūkyti galimybes gavo daugiau nei 43 000 svetainės lankytojų 85 % nuo visų svetainės lankytojų – naujai prisijungę Socialiniame tinkle Facebook pasiekta virš 302 000 vartotojų

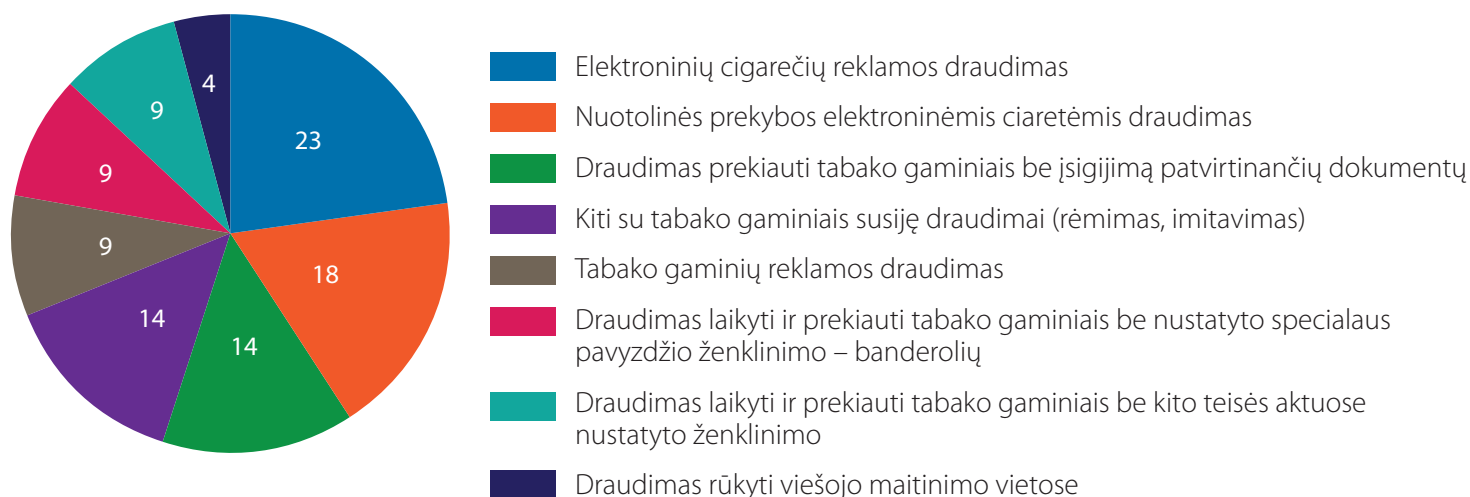
12 pav. Departamento interneto svetainės www.nerukysiu.lt 2020 m. viešinimo rezultatai

Departamentas, atsižvelgdamas į tabako vartojimo tendencijas ir šiuolaikinius iššūkius, susijusius su naujais tabako gaminiais, elektroninėmis cigaretėmis ir naujoviškais bedūmiais tabako produktais, ieško ir kitų būdų sistemingai didinti visuomenės sąmoningumą apie rūkymo žalą, apie agresyvias rinkodaros strategijas. Kaip ir kiekvienais metais, 2020 m. Pasaulinei dienai be tabako paminėti, Departamentas, bendradarbiaudamas su Lietuvos Respublikos Seimo Priklausomybių prevencijos komisija ir PSO biuru Lietuvoje organizavo spaudos konferenciją, kurioje pristatė socialinę informacinę kampaniją, kurios tikslas atkreipti jaunimo, kaip pažeidžiamiausios

visuomenės dalies, dėmesį į rūkymo keliamus pavojus sveikatai ir atskleisti į vaikus bei jaunimą nukreiptas ir tabako pramonės taikomas sistemingas bei agresyvias rinkodaros strategijas. Parengta socialinei informacinei kampanijai skirta informacinė medžiaga (1 priedas) plačiai išplatinta valstybės, savivaldybės įstaigoms, institucijoms, nevyriausybiniams organizacijoms, viešinta socialiniuose tinkluose.

Departamentas 2020 metais užtikrino operatyvią, į tabako gaminių ir elektroninių cigarečių rinkos pokyčius reaguojančią, ūkio subjektų veiklos priežiūrą. Tabako pasiūlos mažinimo srityje Departamentas pasižymėjo ypatingu operatyvumu ir lankstumu reaguojant į rinkos pokyčius – naujoviškų tabako gaminių ir elektroninių cigarečių spartų populiarėjimą, ypač tarp jaunimo. Galiojant elektroninių cigarečių ir jų pildyklių reklamos bei nuotolinės prekybos draudimui, Departamento prioritetu šioje srityje ir toliau išlieka interneto erdvės stebėseną, kadangi pagrindiniai pažeidimai padaromi būtent ten.

2020 m. buvo nustatyti 29 Tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymo TKĮ pažeidimai. Pažeidimai, susiję su elektroninėmis cigaretėmis ir jų pildyklėmis, sudaro net 41 % visų 2020 m. Departamento nustatytų TKĮ pažeidimų (13 pav.). 2019 m. buvo nustatyti 36 TKĮ pažeidimai, vyravo tas pats pažeidimų pobūdis, o nežymus pažeidimų skaičiaus kitimas rodo, kad situacija negerėja ir nėra susijusi su COVID-19 pandemijos metu taikomais apribojimais. Be to, Departamentas pastebi, kad plinta nuotolinė prekyba elektroninėmis cigaretėmis, kurią vykdo fiziniai asmenys socialinių tinklų svetainėse sukurtose specialiose uždaroje grupėse. Atsižvelgdamas į esamą pažeidimų situaciją, Departamentas mato būtinybę toliau tobulinti teisės aktus, siekiant mažinti šių gaminių prieinamumą.

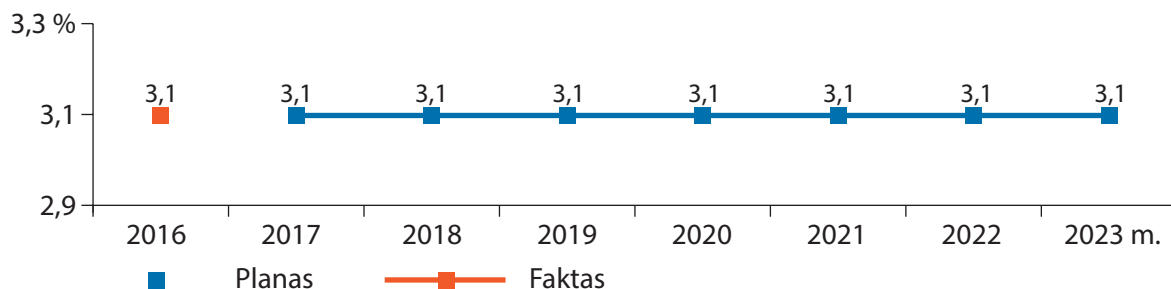
13 pav. 2020 m. TKĮ pažeidimų struktūra, procentais

Atliekant ūkio subjektų veiklos patikrinimus bei taikant poveikio priemones už teisės aktų pažeidimus, dėmesys 2020 m. taip pat buvo skiriamas ir kitiems pavojingiems TKĮ pažeidimams, kuriais daroma žala visuomenės sveikatai ir valstybės finansų sistemai – prekybai tabako gaminiais be įsigijimą patvirtinančių dokumentų 14 %, prekybai tabako gaminiais, nepaženklintais nustatyto pavyzdžio banderolėmis ar be kito teisės aktuose numatyto ženklinimo, tokių pažeidimų nustatyta net 18 %. Iš viso tokių paminėtų pažeidimų 2019 m. buvo užfiksuota 44 %, 2020 m. – 42 %, todėl matome, kad pažeidimų skaičius procentais išlieka daugmaž stabilus. Tikėtina, kad didžioji dalis šių pažeidimų susiję su tabako gaminiais, kurie buvo neteisėtai įvežti į Lietuvos Respubliką, todėl būtina toliau stiprinti sienų kontrolę.

Departamentas užtikrina tinkamą priežiūrą, siekdamas sumažinti galimas grėsmes jam paskirtoje visuomenės sveikatos srityje ir apsaugoti visuomenę nuo žalingo tabako gaminių poveikio.

E-01-03. Efekto kriterijus Lietuvos gyventojų, per paskutinius 12 mėn. vartojusių narkotines ir psichotropines medžiagas, dalis (procentais) numatytas vadovaujantis Departamento kas 4 metus atliekamo Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo bendrojoje populiacijoje rezultatais. Paskutinis tyrimas buvo atliktas 2016 m. ir turėjo būti pakartotas 2020 m. – tačiau dėl COVID-19 pandemijos, šis tyrimas planuojamas atlikti 2021 m. Be to, kriterijus įtrauktas į Valstybinės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos

2018–2028 metų programos įgyvendinimo vertinimo kriterijų sąrašą. Numatomomis įgyvendinti priemonėmis buvo siekiama išlaikyti stabilų narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo paplitimo rodiklį (14 pav.).

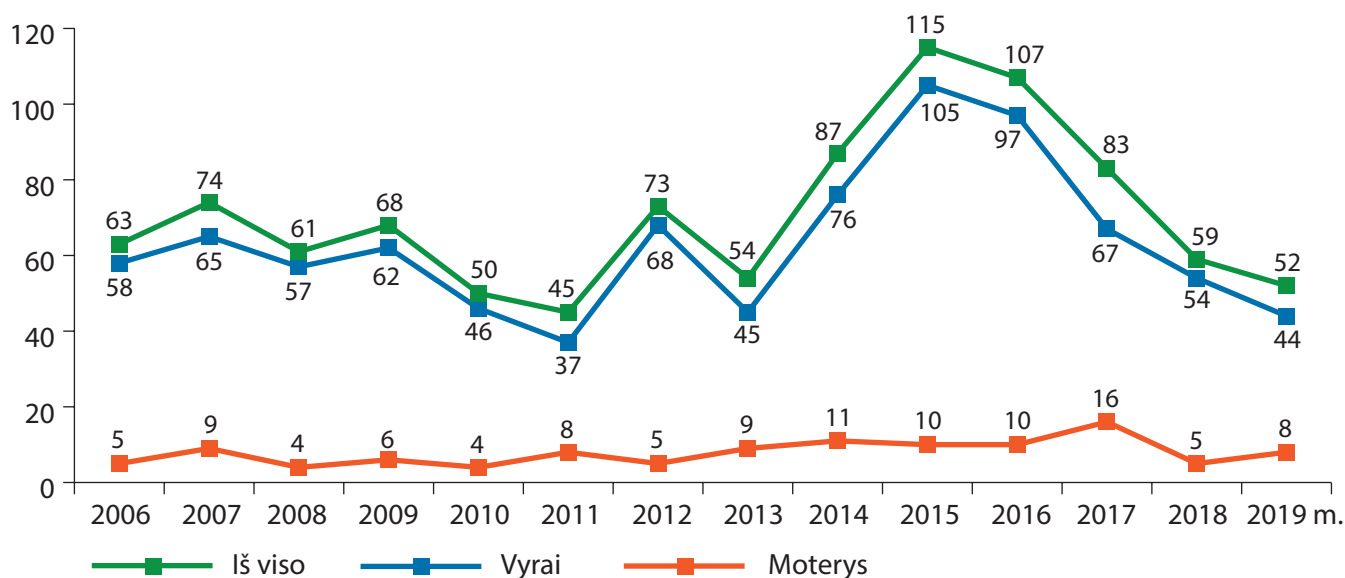

14 pav. Lietuvos gyventojų, per paskutinius 12 mėn. vartojusių narkotines ir psichotropines medžiagas, dalis, procentais

Šaltinis: Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo tyrimas

<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Ataskaita%20-%20NTAKD%20201711.pdf>

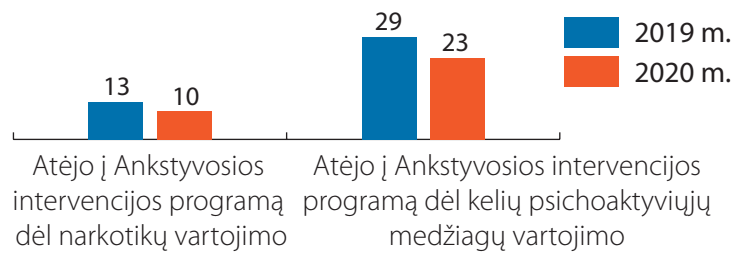
Higienos instituto duomenimis, remiantis ENNSC tiesiogiai su narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimu susijusių mirčių skaičiavimo metodika, 2019 m. užregistruoti 52 mirties atvejai. Nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo mirusių asmenų skaičius 2019 m., palyginti su 2018 m., padidėjo 7 atvejais (15 pav.).

15 pav. 2006–2019 m. tiesiogiai su narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimu susijusių 15–64 m. amžiaus asmenų mirties atvejų pasiskirstymas pagal lytį

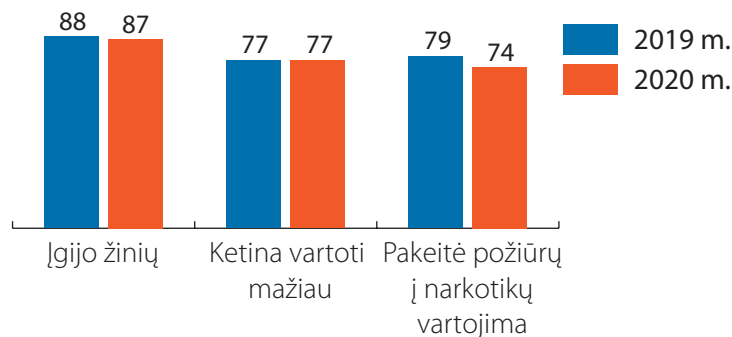
Siekiant sumažinti narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo rodiklius bei padėti išvengti ar sumažinti šių medžiagų daromą žalą asmens sveikatai, jo socialinei ir ekonominei gerovei, 14–21 metų jaunuoliams, eksperimentuojantiems ar nereguliariai vartojantiems psichoaktyvias medžiagas (išskyrus rūkymą), vykdoma Ankstyvosios intervencijos programa, kurioje dalyvavimas gali būti savanoriškas arba įpareigojantis (kaip administracinio poveikio ar vaiko minimalios priežiūros priemonė). 2020 m. 84 % jaunuolių į Ankstyvosios intervencijos programą atėjo savanoriškai. 2020 m. dešimtadalis jaunuolių dalyvavo Ankstyvosios intervencijos programoje (2019 m. – 13 %) dėl narkotikų vartojimo ir beveik ketvirtadalis (2019 m. – 29 %) dėl kelių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo (ir dėl narkotikų, ir dėl alkoholio vartojimo) (16 pav.).

Ankstyvosios intervencijos programa išsiskiria nemoralizuojančiu, negąsdinančiu ir nesmerkiančiu jaunuolio požiūriu. Užsiėmimuose taikomi interaktyvūs metodai, kurie didina Ankstyvosios intervencijos programos patrauklumą, tai patvirtina ir jaunuolių vertinimai: 82 % patenkinti Ankstyvosios intervencijos programa, o 72 % ją rekomenduotų lankyti savo draugui (18 pav.).

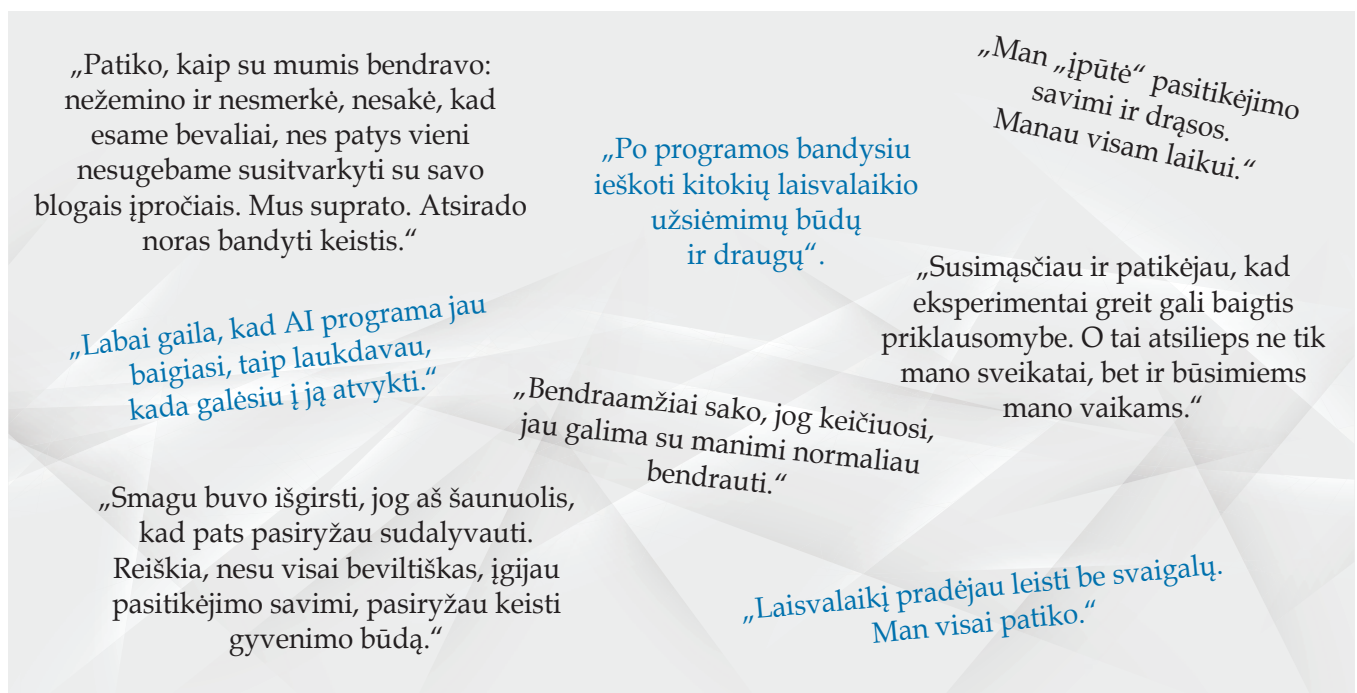

16 pav. 2020 m. Ankstyvosios intervencijos programos dalyvių pasiskirstymas pagal psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, procentais

Ankstyvosios intervencijos programos naudą atspindi dalyvių su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu susiję vertinimai. 74 % jaunuolių, baigusių Ankstyvosios intervencijos programos užsiėmimus, teigė, kad pasikeitė jų požiūris į narkotikų vartojimą, 77 % dalyvių ketina vartoti mažiau. 92 % – teigė žinantys, kur kreiptis pagalbos, jei iškiltų problemų dėl narkotikų vartojimo (17 pav.).

17 pav. Ankstyvosios intervencijos programos dalyvių ketinimai ir požiūris dėl narkotikų vartojimo, procentais

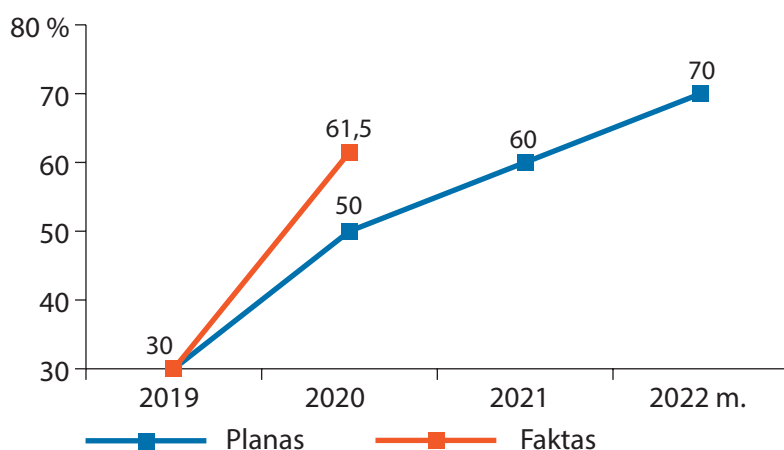

18 pav. Ankstyvosios intervencijos programos dalyvių grįžtamasis ryšys

Siekiant tinkamai informuoti jauną žmogų, suteikiant žinių apie psichoaktyviasias medžiagas, jų vartojimo poveikį ir rizikas bei skatinant jį sveikai ir įdomiai gyventi, pasitikėti savimi, 2020 m. sistemingai viešinta interneto svetainė vaikams ir jaunimui (nuo 14 m.) www.askritiskas.lt. Interneto svetainės rubrikos orientuotos į jaunam

žmogui kylančius klausimus apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, skatinančios rasti alternatyvas bei sveikatai ir asmeniniam tobulėjimui patrauklią veiklą. Siekiant, kad interneto svetainės lankytojus pasiektų aktuali, naujausia ir patraukli informacija, atnaujintos interneto svetainės rubrikos (atnaujinta 61 % svetainės turinio) ir jose pateikiama informacija (20 pav.). Sistemingas interneto svetainės www.askritiskas.lt viešinimas, sudarė sąlygas kurtis www.askritiskas.lt bendruomenei, plėsti jos panaudojimo galimybes apimant skirtingas tikslines grupes, užmegzti ryšius su įvairiais socialiniais partneriais.

Šioje svetainėje informacijos apie psichoaktyvias medžiagas, turiningo laisvalaikio praleidimo būdus ir pagalbos galimybes ieškojo virš 12 000 jaunų asmenų. Viešinant interneto svetainę www.askritiskas.lt socialiniuose tinkluose, buvo pasidalinta 110 komunikacijos žinučių, organizuota 10 konkursų, kurie pasiekė virš 300 000 jaunų žmonių, pakartotinai apsilankiusių lankytojų skaičius siekė 61,5 %, kas rodo, jog svetainėje pateikiama informacija yra aktuali, informatyvi, atitinkanti jaunų žmonių poreikius (19 pav.).

19 pav. Pakartotinai apsilankiusių interneto svetainės www.askritiskas.lt lankytojų skaičius, procentais

www.askritiskas.lt	
582 naudingos nuorodos	582 aktualios informacinės nuorodos apie sveiką gyvenseną, sportą, saviugdą, knygas, užimtumą, kultūrinius renginius ir pan.
35 medžiagų abėcėlė	35 psichoaktyviųjų medžiagų aprašymai su originalių pavadinimų atitikmenimis, siekiant pateikti patikimą informaciją. Šalia jų pateikiami net 45 mitai ir faktai, susiję su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu.
Patarimai ir 13 pagalbos kontaktų	Svetainėje kartu su patarimais, kaip atsisakyti vartojimo ar padėti draugui, kuris vartoja psichoaktyvias medžiagas, pateikta 13 nuorodų, kur kreiptis pagalbos.

Komunikacija su jaunimu socialiniuose tinkluose pasiekė daugiau nei 300 000 asmenų	Informaciją apie psichoaktyvias medžiagas, turiningo laisvalaikio praleidimo būdus ir pagalbos galimybes gavo virš 12 000 svetainės lankytojų	Bendradarbiauta su 150 valstybės, savivaldybių, aukštojo mokslo įstaigomis ir institucijomis, verslo subjektais, viešinant www.askritiskas.lt
---	--	--

20 pav. Svetainės www.askritiskas.lt 2020 m. viešinimo rezultatai

Departamentas, atsižvelgdamas į karantino dėl COVID-19 pandemijos ribojimus šalyje, nepilna apimtimi, bet nuosekliai tęsė edukacinę iniciatyvą „Saugi erdvė“, kurios išskirtinumas – sėkmingas valstybės, savivaldybės, verslo ir nevyriausybinių sektorių bendradarbiavimas, siekiant apsaugoti muzikos festivalių lankytojus, eksperimentuojančius su psichoaktyviosiomis medžiagomis, padėti jiems suprasti vartojimo rizikas, o tai gali sulaikyti

juos nuo neatsakingo vartojimo. Geranoriška, nediskriminuojanti ir lygiateisė pagalba – pagrindiniai principai, kuriais vadovaujasi edukacinė iniciatyva „Saugi erdvė“, nes svarbiausia informuoti, jei reikia padėti, o ne moralizuoti – siekiant atvirai bendrauti ir užmegzti ryšį su kiekvienu „Saugi erdvė“ lankytoju. 2020 m. keturiuose muzikos festivaliuose – „Klaipėda sound“, „Yaga“, „Šaknys“, „Loftas Fest“ – didintas muzikos festivalių lankytojų sąmoningumas apie galimas rizikas, susijusias su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu, ir motyvavimas kreiptis pagalbos į profesionalus bei apmokytus ir parengtus savanorius.

Departamentas, siekdamas didinti ne tik festivalių lankytojų, bet ir pasilinksmimo pramogas inicijuojančių ir organizuojančių asmenų sąmoningumą bei kompetencijas, kartu su socialiniu partneriu koalicija „Galiu gyventi“ organizavo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos ir žalos mažinimo mokymus kultūros baro „Kablų“ bei „Klaipėda sound“, „Yaga“, „Šaknys“, „Loftas Fest“ muzikos festivalių administracijai, darbuotojams ir savanoriams, kurių metu apmokytas 121 asmuo bei pasidalinta patirtimi susiduriant ir reaguojant su iššūkiais, kylančiais pasilinksmavimo vietose (21 pav.).

Saugi erdvė

Pasiruošimas

- Patobulintos 121 edukacinės iniciatyvos vykdytojų ir savanorių kompetencijos (32 val. mokymai)
- Bendradarbiavimas su 4 savivaldybių administracijomis, teisėsaugos, greitosios pagalbos, priešgaisrinės apsaugos specialistais, muzikos festivalių organizatoriais
- 9 nauji informaciniai lankstinukai ir 1 plakatas

Komunikacija

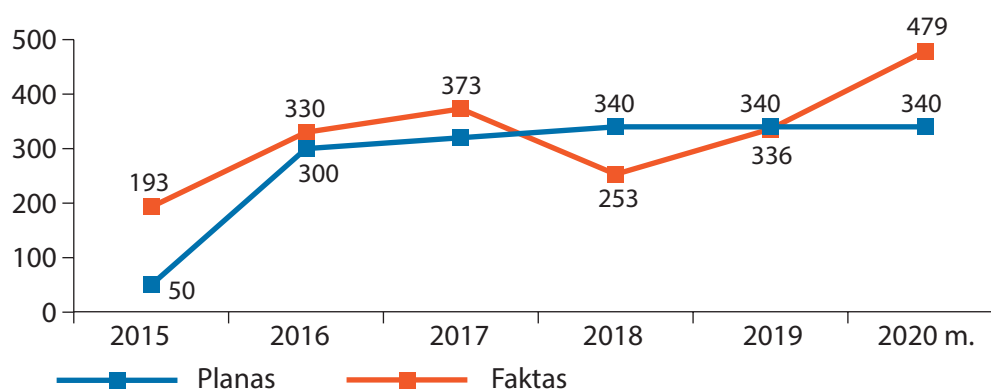
- 32 Facebook įrašai
- Pasiekta daugiau nei 17 000 vartotojų
- 4 diskusijos su festivalių lankytojais prevencijos ir žalos mažinimo klausimais

5 muzikos festivaliai

- 1450 informuotų lankytojų
- 338 patikrinę lankytojai:
- Atliktų greitųjų ŽIV testų skaičius: 171
- Pasitikrinimų alkokotesterių skaičius: 167
- Pagalbos apsaigusiesiems nuo psichoaktyviųjų medžiagų skaičius: 28
- 6 000 išdalintos informacinės medžiagos

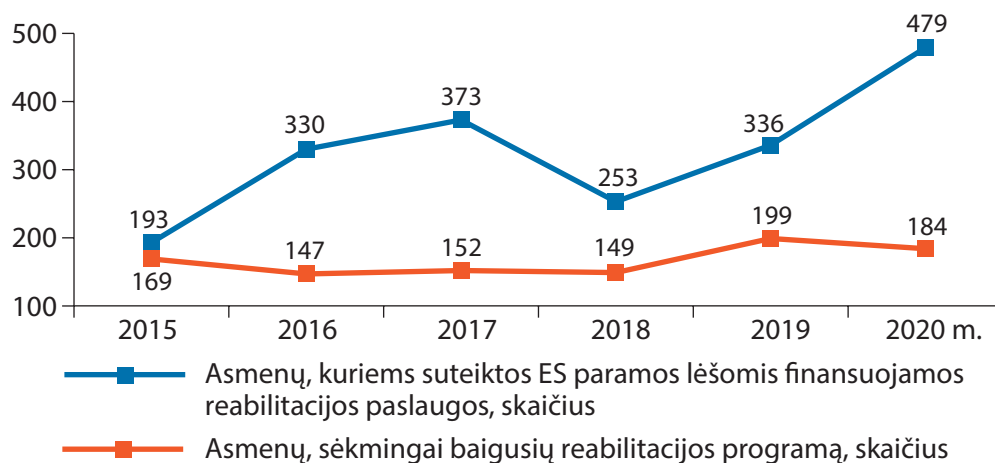
21 pav. Edukacinės iniciatyvos „Saugi erdvė“ 2020 m. veiklos rezultatai

Departamentas 2015–2022 m. kartu su 12 partnerių įgyvendina projektą „Asmenų, priklausomų nuo psichoaktyviųjų medžiagų, socialinė integracija“ (toliau – Reabilitacijos projektas). Reabilitacijos projekto tikslas – padėti asmenims, priklausomiems nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, integruotis į darbo rinką, siekiant išvengti jų socialinės atskirties. Reabilitacijos projekto įgyvendinimas apima du etapus: I-asis Reabilitacijos projekto etapas truko nuo 2015 m. gruodžio 1 d. iki 2020 metų lapkričio 30 d. I-ojo etapo Reabilitacijos projekto biudžeto suma – 8 688 601,00 Eur. II-asis Reabilitacijos projekto etapas prasidėjo 2020 m. gruodžio 1 d. ir bus įgyvendinamas iki 2022 m. vasario 28 d., kuriam skirta – 2 500 000,00 Eur. Nuo Reabilitacijos projekto įgyvendinimo pradžios (2015 m. gruodžio mėn. iki 2020 m. gruodžio mėn.) 1525 priklausomi asmenys gavo psichologinės ir socialinės reabilitacijos paslaugas (22 pav.).

22 pav. Asmenų, gavusių psichologinės socialinės reabilitacijos paslaugas, skaičius

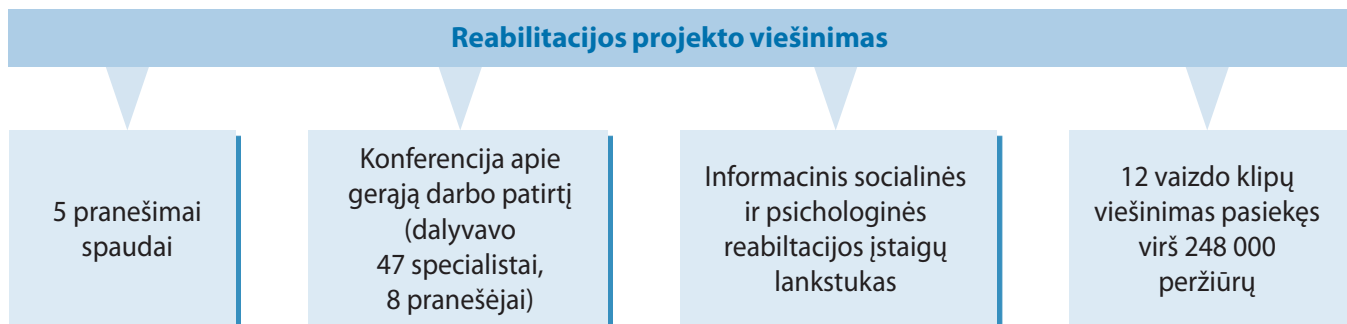
Pasibaigus reabilitacijai 724 asmenys (47 % nuo visų dalyvių) pradėjo ieškoti darbo, mokytis arba dirbti, iš kurių 123 asmenys (66 % nuo bendro sėkmės rodiklio) pradėjo ieškoti darbo, o 61 (33 % nuo bendro sėkmės rodiklio) integravosi į visuomenę – įsidarbino arba mokosi (23 pav.).

23 pav. Asmenų, dalyvavusių psichologinės socialinės reabilitacijos programoje ir sėkmingai ją baigusių, skaičius

Departamentas, viešindamas Reabilitacijos projektą ir jo rezultatus, 2020 m. spalio 6 d. organizavo tarpinę Reabilitacijos projekto įgyvendinimo konferenciją. Konferencijos metu buvo aptartas Reabilitacijos projekto teikiamų psichologinių socialinių reabilitacijos paslaugų prieinamumas bei Reabilitacijos projekto II-asis įgyvendinimo etapas (nuo 2020 m. gruodžio 1 d. iki 2022 m. vasario 28 d.) ir jo laukiami rezultatai. Konferencijos metu aptarta ne tik Reabilitacijos projekto vykdymo patirtis, išskylančios sunkumai ir jų įveikimo galimybės, bet ir sudarytos sąlygos Reabilitacijos projekto partneriams reflektuoti apie darbo rezultatus, ko dažnai nepavyksta padaryti susitelkus į kasdienės darbo užduotis. Didelis dėmesys renginyje skirtas profesinių kompetencijų tobulinimui ir profesijos įgijimo klausimams aptarti, pabrėžiant jų svarbą asmeniui, siekiant integruotis į darbo rinką ir visuomenę.

Departamentas, siekdamas visuomenei pristatyti socialinės ir psichologinės reabilitacijos paslaugas, jų teikiamą naudą, motyvuoti žmones kreiptis pagalbos 2020 m. viešino 12 vaizdo klipų socialiniame tinkle Facebook, išleido informacinį lankstuką apie paslaugas teikiančias socialinės ir psichologinės reabilitacijos įstaigas, rengė pranešimus spaudai (24 pav.). Pasirinktos viešinimo priemonės buvo sėkmingos ir prisidėjo prie pasiektų Reabilitacijos projekto rezultatų: 2020 m. 479 asmenys, priklausomi nuo psichoaktyviųjų medžiagų, gavo psichologinės socialinės reabilitacijos paslaugas.

24 pav. Reabilitacijos projekto „Asmenų, priklausomų nuo psichoaktyviųjų medžiagų, socialinė integracija“ 2020 m. viešinimo rezultatai

2. 2020 m. svarbiausi pasiekti veiklos rezultatai ir atlikti darbai

2.1. Departamentas tarptautinėje erdvėje: tarptautinis bendradarbiavimas psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės ir vartojimo prevencijos srityse

Kas?	• ES Tarybos Narkotikų horizontaliosios darbo grupės (angl. <i>Horizontal working party on drugs</i> , HDG) narys
Kam?	• HDG yra pagrindinis ES kovos su narkotikais politikos koordinatorius
Kaip?	• Paklausos ir pasiūlos mažinimo klausimų svarstymas, sprendimas, keitimasis informacija, gerąją praktiką bei teisės aktų derinimas
Kas?	• Lietuvos atstovai Jungtinių Tautų Narkotinių medžiagų komisijoje (angl. <i>The Commission on Narcotic Drugs</i> , CND)
Kam?	• Komisija formuoja tarptautinę narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos politiką, sprendžia dėl medžiagų įtraukimo į Konvencijų narkotinių ir psichotropinių medžiagų ir jų prekursorių sąrašus
Kaip?	• Galimybė disponuoti ir keistis informacija bei turėti galimybę paveikti tarptautinius sprendimus
Kas?	• Europos Tarybos Pompidou grupės narys
Kam?	• Skatinimui valstybės nares kurti veiksmingą politiką, ją sieti su praktika ir mokslu
Kaip?	• Politikos formuotojų, specialistų ir mokslininkų keitimasis informacija, idėjomis, gerąją praktiką, bendrų veiklų kūrimas, diegimas bei koordinavimas nacionaliniu lygiu
Kas?	• Bendrojo Europos Komisijos registravimo portalo EU-CEG nacionalinis duomenų gavėjas
Kam?	• Nesaugių tabako gaminių ir elektroninių cigarečių pateikimo į Lietuvos rinką prevencijai
Kaip?	• Tabako gaminių, elektroninių cigarečių ir jų pildyklių gamintojų ir importuotojų pranešimų teikimas apie Lietuvos rinkai ketinamus tiekti gaminius
Kas?	• ES ankstyvojo perspėjimo sistemos (angl. <i>Early Warning System</i>) nacionalinis koordinatorius
Kam?	• Operatyviam naujai atsirandančių medžiagų identifikavimui, įvertinimui ir kontrolės priemonių numatymui
Kaip?	• Greitas informacijos apie naujas medžiagas gavimas ir perdavimas valstybėms narėms bendradarbiaujant per Ankstyvojo perspėjimo sistemą.

25 pav. Departamento veikla tarptautinėje erdvėje

Veikla narkotikų kontrolės ir vartojimo prevencijos srityje: ES ir Jungtinės Tautos

Departamento veikla tarptautinio bendradarbiavimo narkotikų kontrolės ir vartojimo prevencijos srityje remiasi dvejomis daugiašalio tarptautinio bendradarbiavimo kryptimis – ES ir Jungtinių Tautų.

Departamentas aktyviai dalyvavo ES Tarybos Horizontaliojoje narkotikų darbo grupės (HDG), kuri yra pagrindinis ES kovos su narkotikais politikos koordinavimo formatas, veikloje. ES valstybės narės HDG pasiekė sutarimą, ir 2020 m. gruodžio 18 d. ES Taryba patvirtino ES narkotikų strategiją 2021–2025 m., grindžiamą integruotu, subalansuotu, įrodymais pagrįstu ir daugiadalykiu požiūriu į narkotikų reiškinį nacionaliniu, ES ir tarptautiniais lygmenimis, joje atsižvelgiama į lyčių lygybės ir lygybės sveikatos priežiūros srityje aspektus. Šios Strategijos projekto svarstyme aktyviai dalyvavo ir koordinuotus su suinteresuotomis institucijomis pasiūlymus Lietuvos

vardu teikė Departamento atstovai. Strategijoje brėžiami narkotikų politikos tikslai ir prioritetai atitinka ir papildoma Lietuvos suformuotą psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo mažinimo politikos kryptį, nustatytą Valstybės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos 2018-2028 m. programoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2018 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. XIII-1765. Šios Strategijos nuostatomis Departamentas vadovaujasi vykdydamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės pavedimą parengti Nacionalinės darbotvarkės narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos klausimais iki 2035 metų projektą. Taip pat Departamentas formavo Lietuvos pozicijas bei jas pristatė per HDG susitikimus, valstybėms narėms aktyviai diskutuojant ir formuojant bendras ES pozicijas bei sutariant dėl bendrų ES pareiškimų CND susitikimams, ypatingai PSO rekomendacijų dėl kanapių ir su jomis susijusių medžiagų klausimu.

Jungtinių Tautų formate Departamento veikla glaudžiai siejasi su Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuro (UNODC) ir Jungtinių Tautų Narkotinių medžiagų komisijos (CND) veikla. Departamentas kartu su kitų institucijų atstovais atstovavo Lietuvai CND 63-ojoje sesijoje, kuri vyko 2020 m. kovo 2–6 d. Šios sesijos metu pagrindinis dėmesys buvo skiriamas šalių nacionalinių pastangų ir bendra atsakomybe pagrįsto tarptautinio bendradarbiavimo skatinimui ir stiprinimui, siekiant įgyvendinti bendrus įsipareigojimus pagal tris politikos dokumentus (2009, 2014, 2016) taip, kaip sutarta 2019 m. Ministrų Deklaracijoje. Taip pat sesijos metu buvo priimti sprendimai dėl naujų psichoaktyviųjų medžiagų (12 medžiagų) bei jų pirmtako (prekursoriaus) (MAPA) įtraukimo į tarptautinius kontroliuojamų medžiagų sąrašus. Pažymėtina, kad pagal pagrindinių narkotinių ir psichotropinių medžiagų konvencijų nuostatas šalys turi teisę imtis griežtesnių narkotikų kontrolės priemonių. Ši nuostata leidžia valstybėms sukurti tokias nacionalines kontrolės sistemas, kurios sąlygoja greitą atsaką neteisėtoje rinkoje pasirodžiusioms naujoms psichoaktyviosioms medžiagoms. Taigi, Departamento direktoriaus sudarytos Tarptautinės psichoaktyviųjų efektą sukeliančių medžiagų rizikos vertinimo komisijos siūlymu šios medžiagos jau yra įtrauktos į Lietuvos narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus. Taip pat sesijos metu buvo derinamos ir tvirtinamos penkios rezoliucijos, iš kurių dvi pateikė Europos Sąjunga, patvirtintas atnaujintas metinis klausimynas (*annual report questionnaire, ARQ*), kurio užpildymą Lietuvos vardu kiekvienais metais organizuoja ir koordinuoja Departamentas, bendradarbiaudamas su narkotikų politikos srityje veikiančiomis valstybės institucijomis ir įstaigomis. Šiame klausimyne pateikiamų duomenų ir informacijos pagrindu kiekvienais metais yra parengiama Pasaulio narkotikų ataskaita (su naujausia ataskaita galima susipažinti šioje nuorodoje <https://wdr.unodc.org/wdr2019>), o visi šalių pateikti duomenys yra kaupiami UNODC duomenų bazėje <https://data.unodc.org/>. Departamento nuomone, labai svarbu bendradarbiauti su UNODC teikiant patikimą ir palyginamą informaciją apie situaciją Lietuvoje, kad šalies tendencijos ir pokyčiai būtų vertinami pasauliniame kontekste.

Sesijos paraštėse Departamentas bendradarbiaudamas su Europos Tarybos Pompidou grupe, Prancūzijos Tarptautinės kovos su narkotikais ir priklausomybėmis misijos (MILDECA) atstovais, organizavo inovatyvią ir interaktyvią sesiją „Keliant per naktinį gyvenimą: novatoriški žalos ir narkotikų vartojimo rizikos mažinimo sprendimai“ (angl. „Trippin’ through nightlife: innovative approaches preventing harms and risks of drug use in recreational settings“), kurios metu pakvietė delegacijų atstovus diskutuoti apie prevencijos ir žalos mažinimo priemones jaunimo pasilinksminimo vietose. Diskusijos metu buvo pristatytas Lietuvoje taikomas žalos mažinimo muzikos festivaliuose modelis, kaip sėkmingo įvairių sektorių (vyriausybinių, nevyriausybinių ir privataus sektoriaus) bendradarbiavimo pavyzdys, kurio veikloje aktyviai dalyvauja ir Departamentas.

Departamentas atstovavo Lietuvai nuotoliniu būdu organizuotoje atnaujintoje CND 63-ojoje sesijoje, kuri vyko gruodžio 2-4 d. Jos metu buvo priimti sprendimai dėl PSO pateiktų rekomendacijų kanapių ir su jomis susijusių medžiagų klausimais, kuomet CND šalių narių balsavimas vainikavo dvejus metus trukusį šių rekomendacijų politinio ir ekspertinio nagrinėjimo procesą tiek nacionaliniu (Lietuvoje diskusijas organizavo ir koordinavo Departamentas), tiek ES (diskusijos ir bendros ES pozicijos formavimas vyko HDG, kur Lietuvos poziciją teikė Departamentas), tiek tarptautiniu (CND tarpresijiniai ir ekspertų susitikimai) lygiu. CND narės balsavo už 5.1 rekomendaciją, t. y. išbraukti kanapes ir kanapių dervą iš 1961 m. Bendrosios narkotinių medžiagų konvencijos IV-ojo sąrašo, paliekant jas I sąrašė, tačiau atmetė visas kitas penkias rekomendacijas. Dėl šių sprendimų buvo parengti Departamento spaudos pranešimai.

Taip pat Departamentas inicijavo Lietuvos kandidatavimą į Jungtinių Tautų Narkotinių medžiagų komisijos narius 2022–2025 m., kuriam pritarė Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2020 m. gegužės 27 d. protokoliniu sprendimu Nr. 26. Departamentas savo iniciatyva ir lėšomis parengė kandidatavimo kampanijai skirtą informacinę medžiagą (brošiūrą ir reklaminį kampanijos vaizdo klipą), kuri bendradarbiaujant su Lietuvos Respublikos už-

sienio reikalų ministerija turėtų būti išplatinta Jungtinių Tautų Ekonomikos ir socialinių reikalų tarybos (ECOSOC) valstybėms narėms, bei informaciją apie kandidatavimą (<http://ntakd.lrv.lt/en/events-1/lithuania-candidate-to-the-commission-on-narcotic-drugs>), skirtą interneto svetainės skilčiai, kartu su nuorodomis į elektroninę brošiūros versiją, reklaminį kandidatavimo kampanijos vaizdo klipą bei Valstybinę, narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės bei vartojimo prevencijos programą 2018–2028 m. Narkotinių medžiagų komisijos narių rinkimai preliminariai yra numatyti 2021 m. balandžio 20 d., kuomet ECOSOC rinks šalis į tris laisvas Rytų Europos šalių grupės skirtas vietas 2022–2025 m. kadencijai.

Veikla narkotikų vartojimo prevencijos srityje

Departamentas, atstovavo Lietuvai ir dalyvavo Europos Tarybos Pompidou grupės organizuose dvejose mokymuose tema „Skirtingų sektorių vaidmuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijoje“. Europos Tarybos Pompidou grupė išskirtinį dėmesį skyrė ne tik veiksmingoms ir neveiksmingoms psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonėms, bet ir skirtingų sektorių įsitraukimui į prevencijos vykdymą. Mokymų metu daug dėmesio skirta Oslo policijos sektoriaus gerajai patirčiai vykdant psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją, o tai leido praplėsti bendradarbiavimo tinklą, kelti naujas idėjas veikloms psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos srityje. Departamentas kartu su Norvegijos atstovais susitarė bendradarbiauti 2021 m. organizuojant CND 64-osios sesijos pakraštinių renginį „Prevencija kiekvieno kišenėje: atrask galimybes internete“ (angl. *Prevention in everyone's pocket: discover the possibilities on-line*). Europos Tarybos Pompidou grupės iškeltos ir akcentuotos aktualios temos apie veiksmingas ir neveiksmingas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones buvo įtrauktos į Departamento organizuojamus savivaldybių narkotikų kontrolės komisijų narių mokymus, taip pat į Departamento kartu su Nacionaline tabako ir alkoholio kontrolės koalicija organizuotus politikos formuotojams ir sprendimų priėmėjams skirtus mokymus apie šiuolaikišką prevenciją.

Veikla narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrolės srityje

Departamentas dalyvavo Europos Tarybos Pompidou grupės organizuotoje nuotolinėje 13-toje tarptautinėje prekursorių kontrolės tinklo metinėje konferencijoje, kurioje buvo nagrinėjama:

- narkotinių ir psichotropinių medžiagų prekursorių nelegalios apyvartos tendencijos, nekontroliuojamų medžiagų kontrolės galimybės ir būdai;
- gabenamų galimai neteisėtai veiklai skirtų cheminių medžiagų keliai ir būdai;
- naujų psichoaktyviųjų medžiagų gamybos metodai;
- falsifikuotų vaistų problema ES rinkoje;
- pristatoma kitų valstybių narių patirtis bei praktika, siekiant užkirsti kelia nelegaliam cheminių medžiagų panaudojimui.

Metinėje 13-oje Pompidou konferencijoje atkreiptas dėmesys į tai, kad pasikeitusi pasaulinė narkotikų rinka reikalauja naujo požiūrio atsakingų institucijų darbe bei greito reagavimo į besikeičiančias tendencijas, narkotikų gamybai naudojamos ne tik nekontroliuojamos cheminės medžiagos, bet tam tikslui specialiai kuriami „designer“ prekursoriai, kurie lengvai chemiškai paverčiami raktiniais prekursoriais, tačiau šie prekursoriai kito panaudojimo pramonėje tiesiog neturi. Tiek ES institucijos, tiek ir valstybių narių atsakingos institucijos susiduria su sunkiai sprendžiamomis problemomis, sulaikant tokias medžiagas (įtarus, kad jos gali būti naudojamos neteisėtai veiklai), siekiant sustabdyti jų patekimą į nelegalią rinką, o principas „Catch all“ sunkiai įgyvendinamas praktikoje. Svarbu pažymėti, kad savalaikis apsisprendimas informacija tampa bene pagrindine priemone kontrolei stiprinti. Aptartos naujos grėsmės bei narkotinių ir psichotropinių medžiagų rinkos tendencijos skatina efektyvinti taikomas, tačiau vis dar nepakankamas, kontrolės priemones pasiūlos mažinimui.

Departamentas 2020 m. dalyvavo Europos Komisijos organizuose Prekursorių darbo grupės nuolatinių ekspertų posėdžiuose, kurie dėl pandemijos buvo organizuoti nuotoliniu būdu. Svarstyti šie klausimai:

- Europos Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai dėl ES reglamentų dėl narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) vertinimo;

- aptartas naujas Europos Komisijos Reglamentas Nr.1737, kuriuo į pirmą sąrašą įtraukiamos net šešios medžiagos, o į antrą sąrašą viena nauja medžiaga, kurios naudojamos narkotinių medžiagų gaminiui;
- aptartas pasikeitęs *Voluntary monitoring list* bei jo teisinis statusas prekursorių kontrolės kontekste;
- įvertintas naujų medžiagų, naudojamų narkotinių ir psichotropinių medžiagų nelegalioje gamyboje, įtraukimas į stebėsenos sąrašą;
- aptartos veiklos aktualijos ir problemos.

Departamentas aktyviai dalyvavo šios ekspertų grupės veikloje ir diskusijose, teikdamas pozicijas medžiagų įtraukimo į oficialius sąrašus bei kitais prekursorių kontrolės reglamentavimo efektyvumo didinimo klausimais, atliko visų šios srities rengiamų dokumentų vertimo į lietuvių kalbą vertinimą.

Veikla naujų psichoaktyviųjų medžiagų kontrolės srityje

Departamentas, kaip ES ankstyvojo perspėjimo sistemos (angl. Early Warning System, EWS) nacionalinis koordinatorius Lietuvoje, aktyviai dalyvavo šio tinklo veikloje:

- nuolat rinko informaciją per EWS tinklą apie pavojingas naujas psichoaktyvias medžiagas, atsirandančias tarptautinėje rinkoje bei perdavė duomenis apie Lietuvoje pirmą kartą identifikuotas naujas psichoaktyvias medžiagas;
- organizavo rinkoje atsiradusių NPS, apie kurias informacija gaunama per EWS tinklą arba iš kitų atsakingų, kontrolę vykdančių institucijų, rizikos vertinimą bei siūlė priemones, labiausiai tinkamas stebimų psichoaktyviu efektu pasižyminčių medžiagų kontrolei užtikrinti;
- aktyviai keitėsi informacija apie naujas psichoaktyvias medžiagas, parengdamas įspėjančius informacinius pranešimus apie NPS keliamą grėsmę visuomenės sveikatai bei išplatindamas šią informaciją atsakingoms nacionalinėms institucijoms;
- dalyvavo metiniuose EWS tinklo ekspertų susitikimuose, skirtuose aptarti esamas naujų psichoaktyviųjų medžiagų tendencijas bei kylančius iššūkius valstybės narėse, pasidalinti valstybių patirtimi bei gerąja praktika.

Veikla ENNSC valdyboje

Departamento vadovybė yra ENNSC valdybos nariai, aktyviai dalyvaujantys jos veikloje, teikiantys pasiūlymus bei atstovaujantys Lietuvos interesams. Valdyba yra pagrindinis ENNSC valdymo sprendimus priimančias organas. Ji posėdžiauja mažiausiai du kartus per metus. Dažniausiai sprendžiami klausimai yra susiję su ENNSC finansavimu, ENNSC vykdomų veiklų vertinimu, funkcijų išplėtimu ir pan. Valdybą sudaro po vieną atstovą ir pavaduojantį atstovą iš kiekvienos ES valstybės narės, Norvegijos ir Turkijos, du Europos Komisijos atstovai ir du Europos Parlamento paskirti atstovai.

2.2. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) teisėtos apyvartos kontrolė ir stebėseną

Užtikrindamas teisės aktais numatytų reikalavimų veiklai su narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais) įgyvendinimą, 2020 m. Departamentas vykdė šias pagrindines veiklas:

- teisėtos narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) ir į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų apyvartos stebėsenos bei kontrolės koordinavimas;
- ūkio subjektų veiklos priežiūra;
- informacijos apie ūkio subjektų vykdomą veiklą rinkimas ir vertinimas;
- veikloje naudojamų narkotinių ir psichotropinių medžiagų prekursorių ir į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų apyvartos analizė;
- ūkio subjektų konsultavimas bei mokymai, siekiant užkirsti kelią galimiems teisės aktų pažeidimams;

- užtikrino sėkmingą ir efektyvų tarpinstitucinį darbą, įgyvendinant numatytas priemones pagal pagrindines veiklas prekursorių kontrolės srityje (26 pav.).

Veiklos prekursorių kontrolės srityje	
Veiklos vystymas	<ul style="list-style-type: none"> • Teisėkūros iniciatyvos ES ir LT • E-paslaugų plėtra • Administracinės naštos verslui mažinimas
Veiklos koordinavimas ir bendradarbiavimas	<ul style="list-style-type: none"> • Tarp veiklos priežiūrą ir kontrolę vykdančių institucijų • Tarp ūkio subjektų ir valstybinių institucijų
Ūkio subjektų veiklos priežiūra	<ul style="list-style-type: none"> • Licencijavimas • Ūkio subjektų veiklos priežiūra ir prekursorių apyvartos stebėseną • Konsultavimas, mokymai ir kompetencijų ugdymas • Duomenų rinkimas • Informacijos teikimas
Tarptautinė veikla	<ul style="list-style-type: none"> • Bendradarbiavimas su JT, ES ir kitų valstybių narių atsakingomis institucijomis • Duomenų teikimas EK ir JT

26 pav. Departamento veiklos prekursorių kontrolės srityje

Naujos iniciatyvos efektyvinant prekursorių kontrolę

Per pastaruosius metus pasikeitė narkotinių ir psichotropinių medžiagų neteisėtos gamybos tendencijos, kas įtakoją ir naujų kontrolės priemonių numatymą. Narkotinių medžiagų gaminimui vis dažniau naudojamos naujos cheminės medžiagos, dažnai dar vadinamos „Designer precursors“, kurios paprastai neturi teisėto panaudojimo pramonėje, jos yra nekontroliuojamos, nes yra naujos, ir yra sukurtos specialiai tik narkotikų gaminimui.

Siekiant užtikrinti nelegaliai narkotikų rinkai būtinų cheminių medžiagų tiekimą, bet tuo pačiu išvengti atsakomybės už tokių medžiagų gabenimą, saugojimą ar naudojimą, nusikalstamas veiklas vykdančias asmenis vis dažniau renkasi nekontroliuojamas medžiagas. Taip pat siekiant mažinti narkotinių medžiagų pasiūlą Europos Komisija (EK) prekursorių kontrolę reguliuojančiuose teisės aktuose įteisino nuostatą dėl galimybės sulaikyti bet kokias chemines medžiagas, įtarus, kad jos gali būti panaudotos neteisėtai gaminti narkotines medžiagas, bei paragino valstybes nares imtis priemonių šių nuostatų įgyvendinimui. Nors reglamentinės nuostatos yra tiesioginio taikymo, tačiau „Catch all“ principo įgyvendinimui buvo svarbu numatyti nacionalines priemones ir integruoti jas į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrolės įstatymą (toliau – Įstatymas).

Departamentas inicijavo Įstatymo projekto papildymą, kuriame numatytos būtinos teisinės priemonės stebėti ir, esant įtarimams, sulaikyti į oficialų sąrašą neįtrauktas medžiagas. Taip pat numatyta pareiga ūkio subjektams teikti išankstinius pranešimus apie į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų numatomą importą bei eksportą. Įstatymo projektas šiuo metu svarstomas Seime.

2020 m. įgyvendintos net keletas naujų priemonių prekursorių teisėtos apyvartos kontrolei ir stebėsenai stiprinti, bei veiklos priežiūros funkcijai gerinti (27 pav.).

Įvertintas priežiūros funkcijos efektyvumas ir priimti būtini sprendimai jam gerinti	Įtvirtintas „Verslo naujo-ko“ statusas teisės aktuose ir numatytos spec. priemonės veslui gerinti	Patikslinti Kontroliniai klausimynai ir rizikos vertinimo taisyklės
Pateiktas Įstatymo pakeitimo projektas dėl „Catch all“ priemonės įgyvendinimo bei efektyvesnę stebėseną užtikrinančiomis priemonėmis	Prekursorių stebėsenai efektyvinti patikslintas Į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų sąrašas	Patvirtinti pirmos kategorijos prekursorių rekomendaciniai kiekiai

27 pav. Įgyvendintos priemonės prekursorių kontrolės srityje

Inovatyvi stebėseną – didelis žingsnis į priekį

Nuo 2018 m. pradėjusi veikti Departamento Prekursorių teisėtos apyvartos kontrolės informacinė sistema (toliau – PTAKIS) – tai efektyvus įrankis bendroje narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) monitoringo sistemoje. PTAKIS pagalba laiku ir tinkamai vykdoma narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) bei į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų stebėseną ir kontrolę, o gautais duomenimis Departamentas dalinasi su kitomis priežiūrą vykdančiomis institucijomis (28 pav.).

PTAKIS	Kiti duomenų rinkimo būdai
Padidėjęs kontrolės efektyvumas	Sudėtinga duomenų analizė
Optimizuotas darbas elektroninėje erdvėje	Netikslūs duomenys
Tikslesni pateikti duomenys apie apyvartą	Didelė klaidų tikimybė
Sumažėjusi administracinė našta	

28 pav. PTAKIS pritaikymo rezultatai priežiūros funkcijai stiprinti, 2020 m.

Kiekvieną ketvirtį gaunant iš ūkio subjektų informaciją apie įvykdytus ar vykdomus sandorius, 2020 m. nustatyta daugiau nei **32 naujos įmonės**, kurios savo veikloje naudoja prekursorius bei į oficialų sąrašą neįtrauktas medžiagas. Siekiant sklandžiai įgyvendinti teisės aktais nustatytus reikalavimus veiklai su prekursoriais ir tuo pat metu plačiau supažindinti įmones su pagrindiniais reikalavimų aspektais, dalis naujų įmonių įtraukta į 2021 m. metinį ūkio subjektų patikrinimų planą.

Departamentas, konsultuodamas ūkio subjektus bei vykdydamas apklausas, gauna pasiūlymus dėl PTAKIS tobulinimo, tad, atsižvelgdamas į pateiktus ūkio subjektų pasiūlymus, optimizavo PTAKIS. Tai leis užtikrinti efektyvesnį ir tikslesnį duomenų surinkimą, bei tuo pačiu sumažins administracinę naštą įmonėms.

2020 m. buvo sukurti ir įdiegti nauji PTAKIS įrankiai, kurie palengvina duomenų teikimą ūkio subjektams bei darbą su informacine sistema Departamento specialistams ir valstybinių institucijų atstovams (29 pav.).

PTAKIS

Nuolatinė teisėtos prekursorių apyvartos stebėseną Lietuvos rinkoje
Rizikos įvertinimas ir veiklos priežiūros planavimas
Informacijos teikimas apie prekursorių apyvartą elektroniniu būdu
Pateiktos informacijos atsekamumas, koreliacija ir tikslumas
Surinktos informacijos analizė įvairiais pjūviais
Ūkio subjektų veiklos stebėseną elektroninėje erdvėje
Informacijos prieinamumas kitoms atsakingoms valstybinėms institucijoms

29 pav. PTAKIS funkcionalumo efektyvinimas, 2020 m.

2020 metais atliktas PTAKIS optimizavimas, siekiant pagerinti sistemos veikimą ir jos naudojimo efektyvumą, todėl darbas su PTAKIS tapo paprastesnis (30 pav.).

Optimizuotas efektyvesnis PTAKIS				
Automatinis ataskaitų atmetimas esant neatitikimams, nurodant subjektui priežastį	Sutrumpėjęs ataskaitų pildymo laikas (nuo 2 val. iki 1 val.)	Paprastesnis sistemos naudojimas ir administravimas	Efektyvus duomenų panaudojimas vykdant stebėseną ir planuojant priežiūrą	Iki minimumo sumažėjusi teikiamų duomenų paklaida (0,03–10 %)

30 pav. PTAKIS optimizavimo rezultatas

Prekursorių apyvartos stebėseną Lietuvoje ir duomenų teikimas tarptautinėms institucijoms

Lietuvoje chemines medžiagas savo veikloje naudoja apie 1200–1300 įmonių. Šis skaičius nuolat kinta dėl galimai sparčiai besikeičiančios konkurencingos rinkos ir kitų ekonominių, ir socialinių sąlygų.

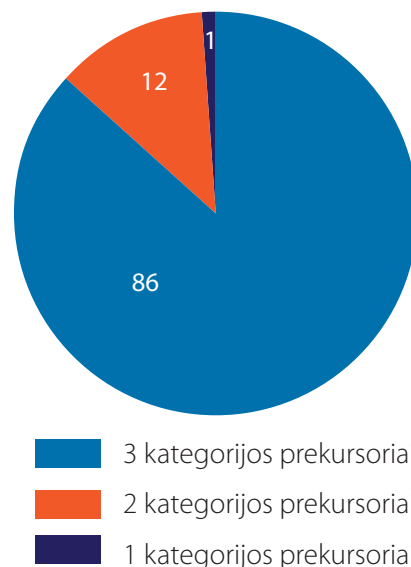
Departamento duomenimis, Lietuvoje prekursorius savo veikloje naudoja 428 įmonės, 83 iš kurių prekursorius tiekia tiek į Lietuvos, tiek ir į Europos rinką, retais atvejais vykdo eksportą. Tuo tarpu net 345 Lietuvos įmonės naudoja prekursorius kasdieninėje savo veikloje.

Be to, Lietuvoje daugiausiai teisėtoje apyvartoje buvo 3 kategorijos prekursorių, kurie plačiai naudojami daugelyje pramonės sričių: net 86 % visų stebimų įmonių teisėtoje apyvartoje turi 3 kategorijos prekursorius, tuo tarpu 1 kategorijos prekursorius naudoja tik 1 %, o 2 kategorijos – 12 % įmonių (31 pav.).

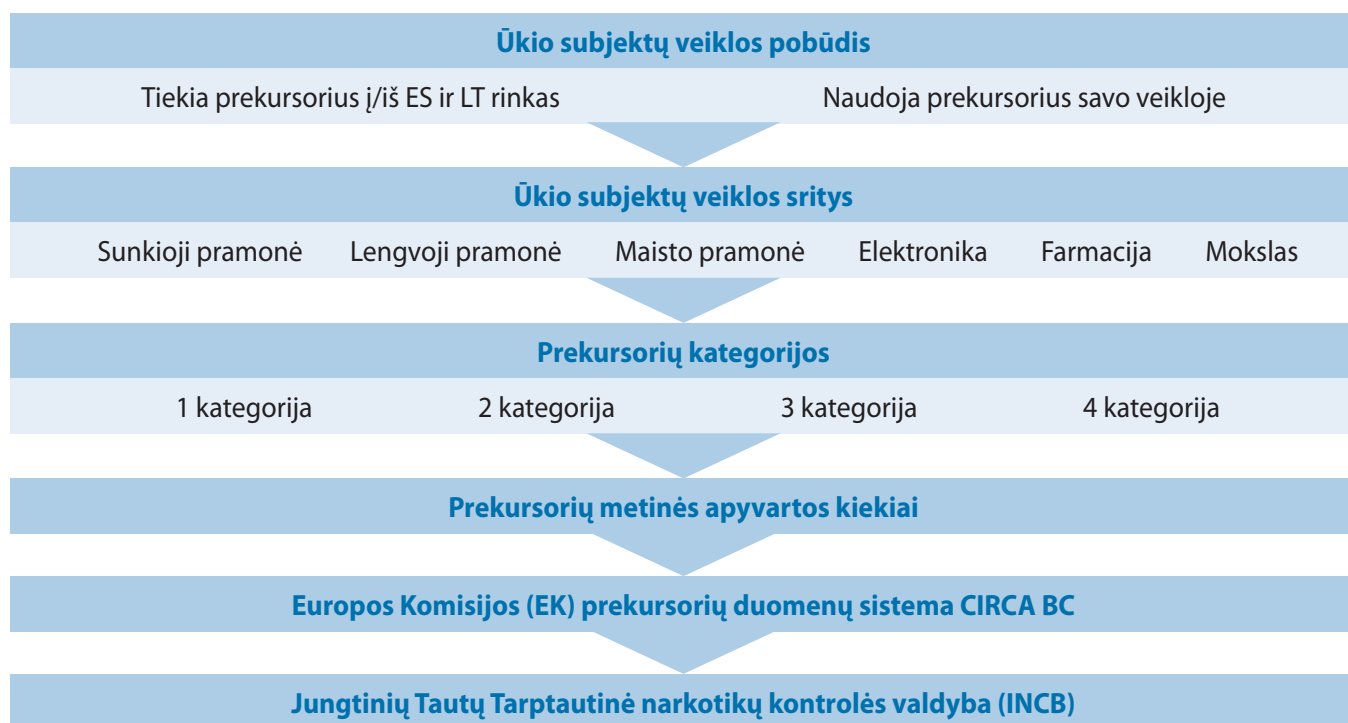
Kasmet sunaudojamų prekursorių rūšys ir kiekiai pastovią gamybą turinčiose įmonėse išlieka stabilūs arba mažai kintantys, tuo tarpu naujai įkurtų įmonių sunaudojamų prekursorių kiekiai išlieka nestabilūs. Įmonėms sparčiai vystant gamybą, sunaudojamų prekursorių kiekiai ženkliai auga. Kiekvienais metais veiklą su prekursoriais arba su į oficialų sąrašą neįtrauktomis medžiagomis pradeda vidutiniškai 30–40 įmonių.

Departamente renkama ir sisteminama informacija apie Lietuvos įmonėse teisėtoje apyvartoje naudojamus prekursorius ir į oficialų sąrašą neįtrauktas medžiagas. Ši priemonė vykdoma, įgyvendinant ES teisės aktais nustatytas vienodas teisės normas visoms valstybėms narėms, siekiant įvertinti bendrą ES naudojamų teisėtoje veikloje prekursorių mastą bei analizuoti atsirandančių pokyčių priežastis. Departamentas PTAKIS pagalba surinko, vėliau apdorojo ir susistemino duomenis apie 2020 metų prekursorių apyvartą, t.y. tiekimas į rinką ir naudojimas, įmonėse sunaudotų prekursorių rūšys ir kiekiai, jų naudojimo sritys. Informacija yra pateikta į Europos Komisijos (EK) prekursorių duomenų sistemą CIRCA BC on-line būdu užpildant elektroninę Formą D. Minėti duomenys teikiami ir JT (32 pav.).

PTAKIS visapusiškas naudojimas leidžia laiku ir efektyviai vykdyti prekursorių bei į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų teisėtos apyvartos priežiūrą ir stebėseną, aktualios informacijos perdavimą atsakingoms institucijoms, naujų įmonių identifikavimą, įtartinų sandorių nustatymą. Taip pat prekursorių kontrolei užtikrinti yra pasitelkiama ir Muitinės departamento duomenų sistema – Muitinės sistemų servisas (MSS), kurio pagalba galima stebėti prekursorių eksporto ir importo atvejus, analizuoti tiekimo kelius, dažnumą, kiekius bei kitą informaciją, kuri yra būtina planuojant ūkio subjektų veiklos priežiūrą, nustatant veiklos prioritetus bei įvertinant prekursorių kontrolės teisinį reguliavimą, identifikuojant jo spragas.

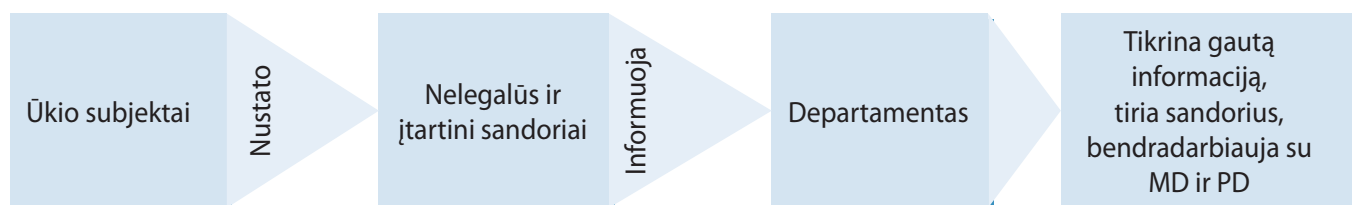

31 pav. Lietuvos įmonėse teisėtoje veikloje naudojamų prekursorių pasiskirstymas pagal kategorijas, 2020 m., procentais

32 pav. Informacijos teikimas į EK CIRCA BC duomenų sistemą ir JT

Ūkio subjektai taip pat vaidina vieną iš svarbiausių vaidmenų, užkertant kelią prekursorių patekimui į nelegalią rinką, pavyzdžiui, identifikuojant nelegalius sandorius ar įtartinus užsakymus, paklausimus, susijusius su į oficialų sąrašą įtrauktomis ir neįtrauktomis medžiagomis. Nors tai yra savanoriška ūkio subjektų veikla, bet labai skatinama atsižvelgiant į Tarptautinės narkotikų kontrolės valdybos rekomendacijas (33 pav.).

33 pav. Bendradarbiavimo su ūkio subjektais, nustatčius įtartinus sandorius, schema

Savanoriškas bendradarbiavimas suteikia būtiną lankstumą greitai reaguoti į narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) apyvartos kintančias tendencijas.

„Verslo naujoko“ statusas ir ūkio subjektų mokymai

Siekiant didinti verslo kompetencijas, mažinti administracinę naštą bei sudaryti palankesnes sąlygas verslo vystymui prekursorių ir į IV narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašą įtrauktų medžiagų ⁶(IV sąrašo medžiagos) teisėtos apyvartos srityje, Departamento veiklos priežiūrą reglamentuojamuose teisės aktuose įteisintas „Verslo naujoko“ statusas bei numatytos metodinio rengimo bei pagalbos verslui galimybės.

Verslo naujokas – tai naujai įsisteigusios įmonės asmenys, įregistravę individualią veiklą arba įsigiję verslo liudijimus.

- Verslo naujokui patikrinimo metu suteikiama metodinė pagalba ir pateikiama metodinė medžiaga susijusi su veiklos vykdymu;
- Verslo naujokas turi teisę kreiptis į Departamentą dėl individualių mokymų, susijusių su prekursoriais, su į oficialų sąrašą neįtrauktomis medžiagomis bei su IV sąrašo medžiagomis;

6 IV narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašas – tai sąrašas, kuriame yra įrašytos narkotinės ir psichotropinės medžiagos, leidžiamos vartoti medicinos tikslams ir (ar) naudoti pramonės, nesusijusios su farmacijos produktais, tikslams.

- Mokymai gali būti pravedami atvykus į Departamentą, iš anksto suderintu laiku arba nuotoliniu būdu internetu;
- 2020 m. buvo apmokytos septynios naujai veiklą pradėjusios įmonės;
- Verslo subjektai supažindinti su teisės aktu, reglamentuojančių veiklą, susijusią su prekursoriais ir IV sąrašo medžiagomis, reikalavimais;
- Mokymai praversti įmonių atsakingiems asmenims ūkio subjekto veiklos vietoje, pagal iš anksto sudarytą klausimų sąrašą, siekiant padėti verslui įgyvendinti keliamus teisėtus reikalavimus vykdomai veiklos sričiai. Aptartas įtartinio sandorio aspektas ir prekursorių kontrolės esmė. Praktinėje mokymų dalyje ūkio subjekto paskirti asmenys buvo apmokyti kaip reikia pateikti duomenis apie įmonės teisėtoje veikloje naudojamų prekursorių apyvartą į Departamento Prekursorių teisėtos apyvartos kontrolės informacinę sistemą (PTAKIS), pristatyta Departamento verslui parengta metodinė mokomoji medžiaga.

Verslo subjektams 2020 metais buvo parengta vaizdinė mokomoji medžiaga „Duomenų apie apyvartą teikimas į PTAKIS“, „Reikalavimai veiklai su į IV narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašą įtrauktomis medžiagomis“, „Naujas EK Reglamentas Nr. 1737“. Parengtas PTAKIS naudotojo vadovas, patogiai patalpintas PTAKIS bei išplatintas verslui. Naudotojo vadove pateikta detali informacija apie prisijungimą prie duomenų teikimo sistemos, duomenų teikimo tvarka, informacijos eksporto galimybės, klaidų taisymo ir duomenų tikslinimo taisyklės ir kt. (34 pav.).

Per 2020 metus ūkio subjektams suteikta daugiau nei 700 konsultacijų PTAKIS naudojimosi bei veiklos priežiūros klausimais.

Mokomoji medžiaga ūkio subjektams	Mokymų tema
Video mokymai ir susisteminta mokomoji medžiaga Departamento tinklapyje	<ul style="list-style-type: none"> • Į IV sąrašą įtrauktos narkotinės ir psichotropinės medžiagos • Informacija verslui apie reikalavimus veiklai su į IV sąrašą įtrauktomis medžiagomis • Naujausias narkotinių ir psichotropinių medžiagų prekursorių reglamentavimas – Reglamentas 2020/1737
PTAKIS mokymai ir PTAKIS vadovas	<ul style="list-style-type: none"> • Mokymų medžiaga apie informacijos teikimą į PTAKIS • PTAKIS naudojimosi vadovas
Daugiafunkcinis konsultavimo modelis medis.ntakd.lt/	<ul style="list-style-type: none"> • https://medis.ntakd.lt/ • Narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) veiklos priežiūra

34 pav. Mokomoji medžiaga verslo subjektams

Ūkio subjektų veiklos priežiūra

Vadovaujantis bendra ES narkotinių medžiagų strategija, galima teigti, kad tik efektyvi narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrolė gali sumažinti narkotinių medžiagų pasiūlą ir taip apsaugoti visuomenės sveikatą bei stiprinti viešąjį saugumą.

Pastarųjų metų rinkos tendencijos diktuoja ir būtinų naujų kontrolės mechanizmų taikymą įtraukiant į bendrą tikslų siekimą įvairių atsakingų institucijų specialistus. Į rinką patenka naujos, specialiai tam sukurtos cheminės medžiagos „Designer precursors“, kurios neturi teisėto panaudojimo pramonėje ir kurios naudojamos tik narkotinių ir psichotropinių medžiagų nelegalioje gamyboje, tačiau veiklai su jomis nėra nustatytos ribojimo priemonės. Todėl ūkio subjektų, kurie savo veikloje naudoja prekursorius, veiklos priežiūros tikslas įgauna vis platesnį pobūdį, atliekant ir kompleksinę stebėseną tiek ūkio subjektų, tiek ir prekursorių apyvartos, siekiant nustatyti kokiais tikslais ir kokius būtinus kiekius prekursorių įmonės sunaudoja kasdienei savo veiklai vykdyti bei ją plėtoti.

Departamento tikslingai ir efektyviai atlikti kompleksiniai, planiniai ir neplaniniai ūkio subjektų veiklos patikrinimai užtikrino greitą galimai įtartinų sandorių nustatymą ir operatyvų bendradarbiavimą su kompetentingomis institucijomis (35 pav.).

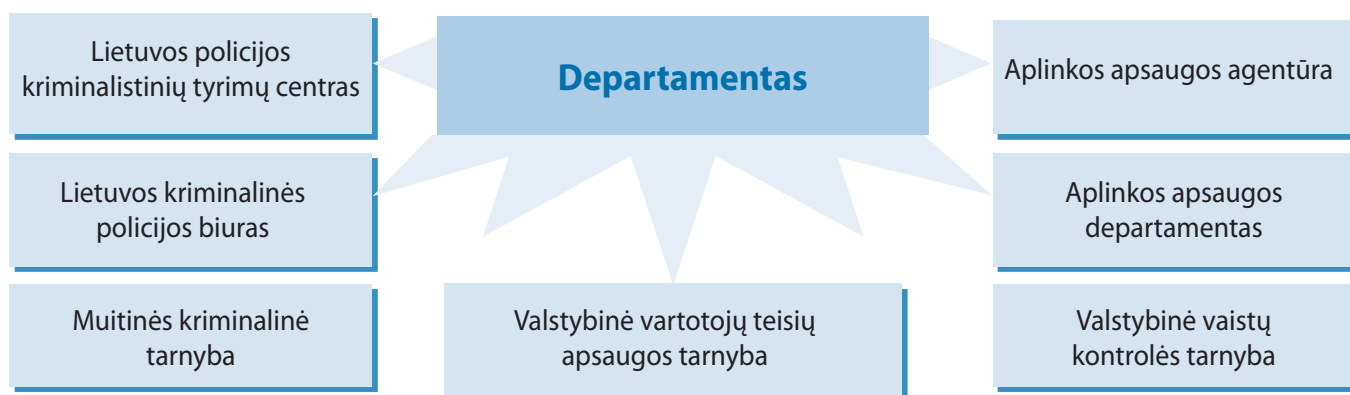
- 2020 m. buvo patikrintos 85 įmonės, iš kurių net 34 buvo pritaikyta nauja ūkio subjektų veiklos patikrinimo rūšis prekursorių kontrolės srityje – užpildytos „Subjektų veiklos vietos ir dokumentacijos atitikties nustatyties reikalavimams narkotinių ir psichotropinių medžiagų (prekursorių) kontrolės srityje deklaracijos“.
- Suteikta daugiau nei 700 konsultacijų prekursorių kontrolės klausimais.
- Vykdyt priežiūrą net 34 ūkio subjektams pritaikytos atitikties deklaracijos. Atitikties deklaracijos suteikia teisę pačioms įmonėms savarankiškai įsivertinti savo veiklos atitiktį nustatytiems teisės aktų reikalavimams, tuo pačiu sumažinant administracinę naštą subjektams, kuri galimai susidaro fizinio patikrinimo metu, bei suteikiant pagrindą savitarpio pasitikėjimo ir verslo sąmoningumo augimui.
- Siekiant nustatyti sandorių teisėtumą, įvertinta 1712 ūkio subjektų pateiktų ataskaitų apie prekursorių apyvartą.
- Organizuota bei atlikta net 10 bendrų patikrinimų su integruotais mokymais verslui veiklos vietoje kartu su Aplinkos apsaugos departamento prie Aplinkos apsaugos ministerijos Aplinkos kokybės departamento Taršos prevencijos ir cheminių medžiagų kontrolės skyriaus specialistais.
- „Verslo naujokams“ ir kitoms apie mokymų poreikį pranešusioms įmonėms vykdyti mokymai veiklos vietos principu dėl teisinio reglamentavimo aspektų bei dėl duomenų apie teisėtoje apyvartoje naudojamus prekursorius teikimo į PTAKIS, įmonių atsakingiems asmenims suteiktos konsultacijos kaip atpažinti galimai įtartinus sandorius ir užsakymus, ir kaip vykdyti diversijų prevenciją.

2020 metais vykdytos ūkio subjektų veiklos priežiūros priemonės					
Atlikti patikrinimai	Vykdyta veiklos stebėseną ir pateiktų ataskaitų apie apyvartą analizė	Pritaikytos atitikties deklaracijos	Teiktos konsultacijos įmonėms ir atsakingoms institucijoms	„Verslo naujokų“ mokymai	Vykdyti bendri patikrinimai su kitomis institucijomis

35 pav. Svarbiausios 2020 metais vykdytos ūkio subjektų veiklos priežiūros priemonės

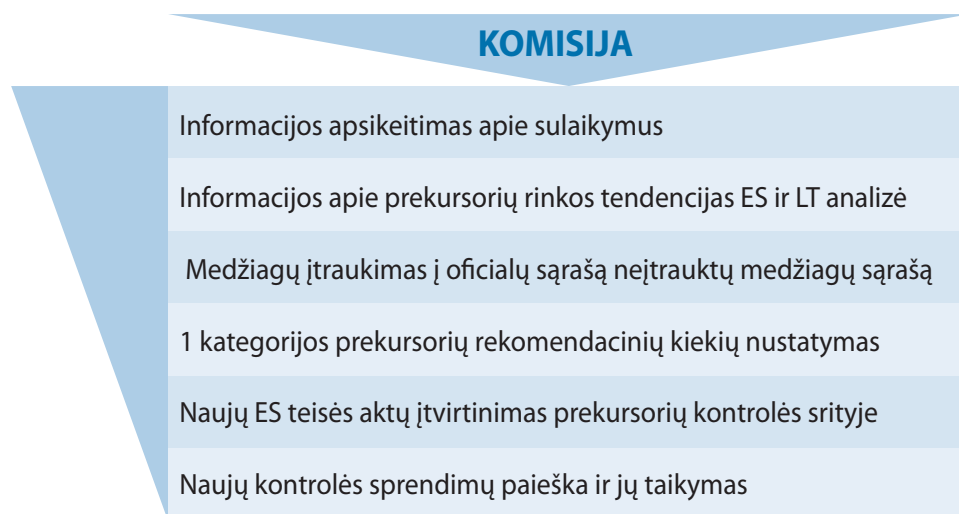
Tarpinstitucinė narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrolės veiksmų koordinavimo komisija

Departamentas organizuoja Tarpinstitucinės narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrolės veiksmų koordinavimo komisijos (toliau – Komisija) darbą. Komisija yra sudaryta iš įvairių sričių kompetentingų ekspertų, atstovaujančių valstybines institucijas (36 pav.).

36 pav. Tarpinstitucinė narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) kontrolės veiksmų koordinavimo komisija

Komisijos veikla aktyviai prisideda prie prekursorių kontrolės gerinimo, planuoja bendras priemones (37 pav.).

37 pav. Prekursorių kontrolės veiksmų efektyvinimas

2020 m. gruodžio 14 d. Departamentas organizavo Komisijos posėdį, kuriame pristatė 2020 m. liepos 14 d. Europos Komisijos deleguotąjį reglamentą (ES) 2020/1737 iš dalies keičiantį Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 273/2004 bei Tarybos reglamentą (EB) Nr. 111/2005, kuriuo į oficialius įtrauktų medžiagų sąrašus įtraukiamos septynios naujos medžiagos (toliau – Reglamentas 1737), iš kurių net šešios į 1 kategorijos medžiagų sąrašą. Pristatytos ir pagrindinės gruodžio 10–11 d. vykusio EK prekursorių ekspertų 26-ojo susitikimo gairės, aptarti svarbiausi EK nepriklausomų ekspertų ataskaitos apie prekursorių kontrolės reglamentų efektyvumą vertinimo aspektai bei prekursorių neteisėtoms apyvartos tendencijos Europoje. Komisijos posėdyje numatytos tolesnio bendradarbiavimo gairės bei svarstyta galimybė aktyviau įtraukti privatų sektorių.

Atsižvelgiant į Reglamento 1737 nuostatas dėl naujų medžiagų įtraukimo į 1 kategorijos sąrašą, parengtas Departamento direktoriaus 2011 m. gegužės 3 d. įsakymas Nr. TL-68 dėl pirmos kategorijos narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) didelio ir labai didelio kiekio nustatymo rekomendacijų pakeitimo ir papildymo naujomis medžiagomis: PMK metilglicidatas, PMK glicido rūgštis, APAA, BMK metilglicidatas, BMK glicido rūgštis, MAPA.

Be to, 2020 m. buvo patvirtintas į oficialų sąrašą neįtrauktų medžiagų sąrašas, atlikti patikslinimai dėl įsigaliojusio naujo Reglamento 1737. Atsižvelgiant į gautus perspėjimus iš JT apie naujų medžiagų naudojimą neteisėtai narkotinių ir psichotropinių medžiagų gamybai, į į oficialų neįtrauktų medžiagų sąrašą papildomai įtrauktos keturios naujos medžiagos.

Narkotinių ir psichotropinių medžiagų rinkos kontrolė nesukeliant naštos verslui – į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą įrašytos medžiagos

Departamento inicijuotas unikalus IV narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašas „Narkotinės ir psichotropinės medžiagos, leidžiamos vartoti medicinos tikslams ir (ar) naudoti pramonės, nesusijusios su farmacijos produktais, tikslams“ (toliau – IV sąrašas) yra vienintelis, kuriame esančias narkotines ir psichotropines medžiagas, Lietuvos Respublikoje įsiregistravę juridiniai asmenys gali naudoti pramonės tikslams, tačiau tik jei atitinka teisės aktų numatytus reikalavimus ir yra gavę leidimą vykdyti tokią veiklą.

2018–2020 m. rinkos ribojimas nustatytas 8 medžiagoms, nesudarant administracinės naštos verslui (5 lentelė).

- Šis medžiagų sąrašas leidžia kontroliuoti pramonėje naudojamas chemines medžiagas, kurios taip pat naudojamos svaiginimosi tikslais;

5 lentelė. Į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą įrašytos medžiagos

Nr.	Medžiagos, įtrauktos į IV narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašą	Įtraukimo metai
1.	Gama-butirolaktonas (GBL, <i>Gamma-butyrolactone</i>)	2018
2.	1,4–Butanediolis (1,4–BD, <i>1,4-butanediol</i>)	2018
3.	Amilnitritas (<i>Amyl nitrite</i>)	2019
4.	Butilnitritas (<i>Butyl nitrite</i>)	2019
5.	Cikloheksilnitritas (<i>Cyclohexyl nitrite</i>)	2019
6.	Izobutilnitritas (<i>Isobutyl nitrite</i>)	2019
7.	Izopropilnitritas (<i>Isopropyl nitrite</i>)	2019
8.	Diazoto monoksidas (<i>Diazoto oksidas, Nitrous oxide</i>) (išskyrus, kai jis tiekiamas rinkai, naudojamas ir (ar) vartojamas kaip maisto priedas 2008 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente (EB) Nr. 1333/2008 dėl maisto priedų su visais pakeitimais nustatyta tvarka)	2020

- Į IV sąrašą įrašytas medžiagas gaminti, perdirbti, naudoti, laikyti, saugoti, importuoti, eksportuoti, verstis jų didmenine prekyba turi teisę Lietuvos Respublikoje įsteigti juridiniai asmenys, turintys leidimą verstis veikla su šiomis medžiagomis. Tuo tarpu mažmeninė prekyba į IV sąrašą įrašytomis medžiagomis yra draudžiama (38 pav.).

Leidžiama <ul style="list-style-type: none"> • Medicina ir farmacija • Veterinarija • Tyrimų laboratorijos • Pramoninė veikla • Komercinė veikla 	Draudžiama <ul style="list-style-type: none"> • Pardavimas fiziniams • asmenims • Veikla be leidimų • Reklama • Siuntimas paštu 	Įrašymas į IV sąrašą <ul style="list-style-type: none"> • Kai svaiginamasi • Piknaudžiaujama • Sukelia sveikatos problemas • Sukelia priklausomybę • Tarpžinybinės komisijos siūlymu
--	---	--

38 pav. Narkotinių ir psichotropinių medžiagų įrašymas į IV narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašą

2020 m. spalio 1 d. IV sąrašas buvo papildytas 1 nauja medžiaga – Diazoto monoksidu (N₂O), kitaip dar vadinamu „juoko dujomis“ (Sveikatos apsaugos ministro 2020 m. liepos 16 d. įsakymas Nr. V-1667) (39 pav.).

2020 m. spalio 1 d. įsigaliojus Diazoto monoksido (N₂O) kontrolei, Lietuvos įmonės kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją dėl kontrolės priemonių lengvinimo šiai medžiagai, nes N₂O gali būti naudojamas kaip maisto priedas E942, pagal Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1333/2008.

Atsižvelgus į susidariusią situaciją, 2020 m. lapkričio 17 d. Departamentas organizavo tarpinstitucinį posėdį dėl Diazoto monoksido taikomų rinkos ribojimo priemonių, iškilusių problemų ir jų sprendimo būdų. Bendru sutarimu buvo priimti galimi problemos sprendimo būdai bei suformuluoti siūlymai LR Sveikatos apsaugos ministerijai taikyti rinkos ribojimo išimtis tik tokiu atveju, kai N₂O yra naudojamas kaip maisto priedas E942 viešojo maitinimo įstaigose maisto gamyboje. Toks Departamento siūlymas būtų sudaręs sąlygas vykdyti N₂O apyvartos efektyvią kontrolę tiekiant šią medžiagą į rinką bei vykdant jos didmeninę prekybą, taip nesudarant papildomos naštos ūkio subjektams naudojant Diazoto monoksidą kaip maisto priedą E942. Tačiau Sveikatos apsaugos ministerija priėmė sprendimą visiškai netaikyti rinkos ribojimo priemonių Diazoto monoksido, kai jis tiekiamas į rinką kaip maisto priedas E942 – šis LR Sveikatos apsaugos ministerijos priimtas sprendimas nesudaro galimybės vykdyti šios medžiagos teisėtos apyvartos ir jos panaudojimo priežiūros Lietuvos rinkoje.

- Nuo 2020 m. spalio 1 d. įsigaliojo N₂O kontrolė
- 2020 m. pradėta notifikavimo procedūra
- 2019 m. priimtas sprendimas Tarpžinybinės komisijos posėdyje – siūlyti SAM įtraukti N₂O į IV sąrašą
- Surinkti duomenys apie N₂O panaudojimą įvairiose srityse Lietuvoje
- Apklaustos įmonės apie N₂O naudojimą bei poreikį
- N₂O klausimas svarstytas Tarpžinybiniame komisijos posėdyje 2019 m.

39 pav. N₂O įtraukimas į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą

2.3. Naujos psichoaktyviosios medžiagos

Visuomenės apsauga nuo pavojingų naujų psichoaktyviųjų medžiagų

Departamentas – ENNSC Ankstyvojo perspėjimo sistemos (angl. Early warning system, toliau – EWS) nacionalinis koordinatorius. Tikslas – kuo skubiau identifikuoti naujas rinkoje atsirandančias psichoaktyvias medžiagas, įvertinti jų plitimą, vartojimą ir nustatyti joms pasiūlos mažinimo priemones. Pagrindinės vykdytos veiklos, kurias vykdo Departamentas, kaip Europinio EWS tinklo atstovas (40 pav.):

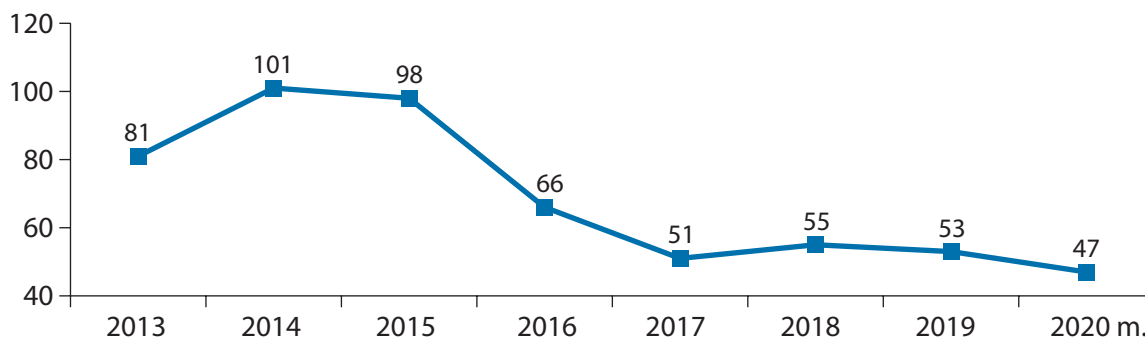
Koordinavimas	<ul style="list-style-type: none"> • Informacijos perdavimas • Tarpinstitucinis bendradarbiavimas • Bendradarbiavimas su viešuoju sektoriumi • Pašto ir kurjerių tarnybų įtraukimas
Rizikos vertinimas	<ul style="list-style-type: none"> • Komisijos posėdžiai • Tarpinstituciniai posėdžiai • Rinkos stebėseną NAMS
Reagavimas į grėsmes	<ul style="list-style-type: none"> • EWS tinklas • Pranešimai spaudai • Įspėjantys pranešimai apie grėsmes
Informavimas	<ul style="list-style-type: none"> • NINFO • Mokymai • Nuotolinių mokymų medžiaga

40 pav. Departamento, kaip Europos Ankstyvojo perspėjimo sistemos (EWS) tinklo atstovo, vykdytos veiklos.

Koordinavimas

Greitas keitimasis informacija su kompetentingomis tarptautinėmis ir Lietuvos institucijomis apie rinkoje atsirandančias naujas psichoaktyvias medžiagas (angl. new psychoactive substances, toliau – NPS), jų keliamus pavojus bei riziką visuomenės sveikatai.

- Departamentas iš ENNSC gavo 47 pranešimus apie pirmą kartą Europoje aptiktas ir rinkoje pasirodžiusias psichoaktyvias medžiagas 2020 metais. Šiuos pranešimus Departamentas išplatino atsakingų institucijų ekspertams – policijos, muitinės pareigūnams, nacionalinių laboratorijų ekspertams ir kt. Iki 2015 m. NPS skaičius Europoje kasmet vis didėjo, tačiau nuo 2016 m. šis skaičius stabilizavosi – tai atspindi kasmet iš ENNSC per EWS tinklą gaunamų pranešimų skaičius apie rinkoje pasirodžiusias NPS.
- Kasmet rinkoje atsirandančių naujų psichoaktyviųjų medžiagų sumažėjimas leidžia daryti prielaidą, kad naujų medžiagų kiekis nedidėja, dėl sumažėjusios jų paklausos rinkoje – vartotojai „grįžta“ prie „tradicinių“ senai žinomų narkotinių ir psichotropinių medžiagų (41 pav.).

41 pav. Iš EMCDDA gautų naujų pranešimų apie NPS skaičius

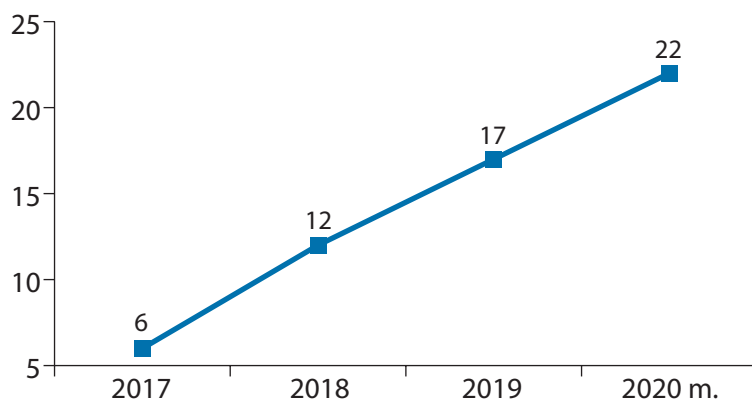
- Siekdamas apsaugoti visuomenės sveikatą bei greitai reaguoti į gaunamus pranešimus iš INCB (angl. *International Narcotics Control Board*, toliau – INCB) ir ENNSC per EWS apie NPS bei su tuo siejamas grėsmes (mirtys, ūmūs apsinuodijimo atvejai) kitose valstybėse, Departamentas parengė informacinę medžiagą ir išplatino net 22 pranešimus atsakingoms institucijoms bei Departamento svetainėje (<https://ntakd.lrv.lt/lt/naujienos>), skirtus įspėti, informuoti ir atkreipti visuomenės dėmesį į pavojingas NPS, kurios galėjo sukelti arba sukėlė staigius apsinuodijimo ar mirties atvejus įvairiose EU šalyse, kaip, pavyzdžiui, atvejai, kuomet nelegalioje Europos rinkoje buvo platinamos suklastotos vaistinio preparato „Xanax“ tabletės (42 pav.), kurių sudėtyje rasta pavojingų sveikatai neteisėtų naujų benzodiazepinų ar jų analogų, ar kitų pavojingų naujų psichoaktyviųjų medžiagų, neskirtų naudoti medicinoje (pvz., *flubromazolamas*, *flualprazolamas* ir kt.). Tokios ir panašios NPS yra labai pavojingos, jų lengva perdozuoti bei sukelti ūmų apsinuodijimą, ypač vartojant kartu su alkoholiu ar opioidais.
- Panašios suklastotos „Xanax“ tabletės, kurių sudėtyje buvo rasta pavojinga nauja psichoaktyvioji medžiaga *flualprazolamas*, buvo nustatytos ir Lietuvoje. Surinkus informaciją iš Lietuvos atsakingų institucijų, Departamentas, kaip EWS tinklo nacionalinis koordinatorių, nedelsdamas šią informaciją perdavė ENNSC (42 pav.).

42 pav. Suklastotų vaistinių preparatų, kurių sudėtyje rasta pavojingų NPS, pavyzdys (ENNSC duomenys)

Stebimos metinės tendencijos rodo, kad kasmet iš ENNSC ir kitų kompetentingų tarptautinių institucijų gaunamų tokių įspėjimų jų pranešimų apie NPS keliamas grėsmes vis daugėja (43 pav.).

2020 m. valstybinės laboratorijos Departamentui pranešė apie 19 pirmą kartą nustatytų NPS Lietuvoje. Efektyvaus keitimosi informacija pagrindu, Departamentas nedelsdamas parengė pranešimus apie naujas Lietuvos rinkoje pasirodžiusias medžiagas ir šią informaciją pateikė ENNSC. Greitai reaguodamas į stebimą situaciją NPS rinkoje ir bendradarbiaudamas su atsakingomis Lietuvos institucijomis, Departamentas taip pat pateikė ENNSC aktualią informaciją apie didelio kiekio sintetinio opioido karfentanilio sulaikymo atvejį Lietuvoje.

43 pav. Iš ENNSC ir INCB gautų įspėjamųjų pranešimų apie pavojingas NPS skaičius

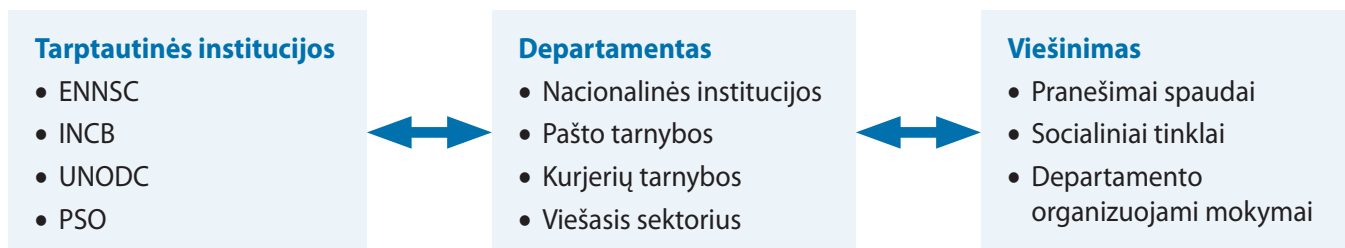
2020 gegužės 20 d. Departamento specialistai suorganizavo tarpinstitucinį posėdį dėl duomenų teikimo į IONICS sistemą. IONICS – tai informacinė komunikacijos platforma/sistema, skirta realaus laiko pranešimams apie incidentus, susijusius su įtartinų naujų psichoaktyviųjų medžiagų gabenimu, prekyba, gamyba ir pan. Lietuva, kaip ir daugelis kitų valstybių, turi teikti duomenis į sistemą IONICS apie sulaikomas NPS. Posėdžio metu buvo aptarti duomenų teikimo būdai į IONICS, kriterijai, kuriais vadovaujantis duomenys turi būti teikiami, paskirti atsakingi asmenys, kurie teiks duomenis apie Lietuvoje sulaikytas medžiagas ir kt. Posėdyje dalyvavo ekspertai iš Departamento, Muitinės departamento, Muitinės kriminalinės tarnybos, Policijos departamento.

Nacionalinio EWS tinklo plėtra, prijungiant prie tinklo daugiau kompetentingų institucijų efektyviam keitimuisi informacija apie NPS:

- Siekiant plėtoti kompetentingų valstybės institucijų bendradarbiavimą, veiklos koordinavimą ir didinant greitą informacijos apsiuptymo apie NPS atsiradimą, gamybą, prekybą jomis ir jų vartojimą, Departamentas pakvietė bendradarbiauti ir prisijungti prie nacionalinio EWS tinklo *Lietuvos antidopingo agentūrą ir žemo slenksčio kabinetą – ŽIV ir AIDS paveiktų moterų bei jų artimųjų asociaciją „Demetra“*.
- Šiuo metu nacionalinį Ankstyvojo perspėjimo sistemos tinklą sudaro net 11 valstybinio bei viešojo sektoriaus įstaigų.
- 2020 m. Departamentas aktyviai bendradarbiavo su *pašto ir kurjerių tarnybomis*, atsižvelgiant į vyraujančias narkotinių ir psichotropinių medžiagų siuntimo paštu tendencijas bei gautus INCB pranešimus ir įspėjimus apie įtariamas psichotropinių medžiagų siuntas. Departamentas, gavęs informaciją iš INCB apie konkrečius atvejus dėl įtartinų siuntų, kuriose galimai siunčiamos narkotinės ir psichotropinės medžiagos iš konkrečių adresatų, šią informaciją nedelsdamas perdavė pašto tarnyboms, kurios pagal pateiktus duomenis informavo Departamentą bei muitinės pareigūnus apie tokias siuntas bei jų turinį, taip užkertant kelią jų patekimui į rinką.

Departamentas periodiškai (kas pusmetį) surenka duomenis iš nacionalinių institucijų ir pateikia susistemintą informaciją ENNSC apie NPS sulaikymo, nustatymo ir apsinuodijimo atvejus Lietuvoje:

Departamentas susistemino ir pateikė ENNSC informaciją apie Lietuvoje sulaikytas NPS (medžiagų pavadinimai, kiekiai, grynumas, fizinė forma, atvejų skaičius ir pan.) per I ir II pusmetį. Duomenys gauti iš Kalėjų departamento, Muitinės departamento, Policijos departamento bei Valstybinės teismo medicinos tarnybos. Pateikti duomenys leidžia stebėti tendencijas apie NPS vartojimo ir paplitimo mastą Lietuvos rinkoje bei laiku pritaikyti pasiūlos mažinimo priemones ES mastu (44 pav.).

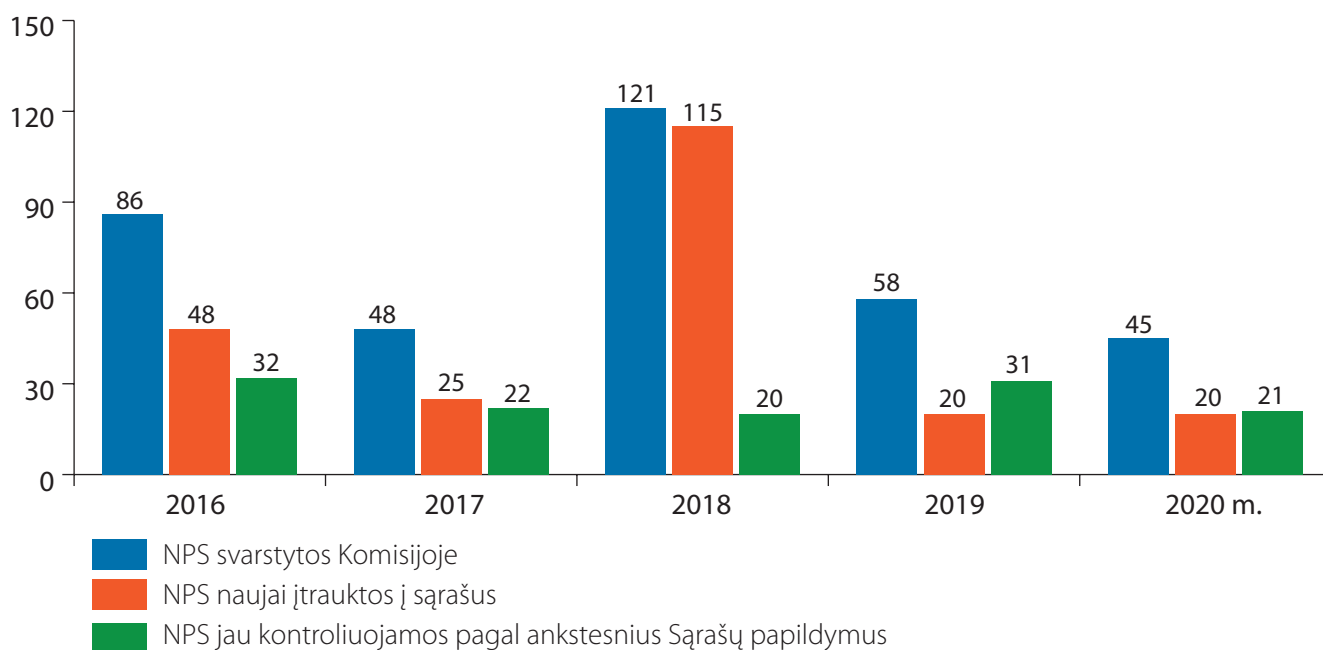

44 pav. Informacijos apie pavojingas NPS valdymas

Naujų psichoaktyviųjų medžiagų rizikos vertinimas

Rizikos vertinimas dėl kontrolės priemonių taikymo rinkoje pasirodžiusioms NPS kartu su įvairių sričių ekspertais:

- Departamentas koordinuoja Tarpžinybinės psichoaktyvų efektą sukeliančių medžiagų rizikos vertinimo komisijos (toliau – Komisija) veiklą. Buvo suorganizuoti 3 Komisijos posėdžiai.
- Komisija per 2020 m. svarstė 45 medžiagas, į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus (toliau – Sąrašai) buvo įtrauktos ir rinkos ribojimo priemonės pritaikytos 41 NPS. Svarbu pažymėti, kad dėl Lietuvoje galiojančio narkotinių ir psichotropinių medžiagų teisinio reglamentavimo, kai kontrolės režimas taikomas narkotinių ir psichotropinių medžiagų darinių grupėms, net 21 NPS iš 45 svarstytų (47 %) jau buvo taikomos kontrolės priemonės pagal galiojantį teisinį reglamentavimą (45 pav.).
- Komisija nustatė naujai įtrauktų medžiagų nedidelius, didelius ir labai didelius rekomendacinius kiekius.

45 pav. NPS rizikos vertinimo rezultatai 2016–2020 m., vienetais

Per 2020 m. atlikus NPS rizikos vertinimą, buvo parengti 4 pasiūlymai Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai tikslinti bei papildyti Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus, o taip pat pateikti pasiūlymai dėl medžiagų nedidelio, didelio ir labai didelio kiekio rekomendacijų papildymo.

Išnagrinėjus ir įvertinus gautą informaciją apie psichoaktyvų efektą sukeliančias medžiagas, Komisijos sprendimų pagrindu parengtais Departamento siūlymais, kontrolės priemonės buvo pritaikytos 91 % medžiagų, kurioms buvo atliktas rizikos vertinimas, tai leidžia daryti prielaidą, kad rinkoje atsirandančios naujos medžiagos yra pavojingos sveikatai ir kelia grėsmę visuomenės saugumui, todėl joms būtina laiku pritaikyti kontrolės priemones.

Įstatymų uždraustos reklamos ir informacijos apie narkotinių ir psichotropinių medžiagų pasiūlą ir paklausą stebėsena paviršiniame internete:

- Narkotikų Automatinė Monitoringo Sistema (NAMS) – skirta stebėti narkotinių ir psichotropinių medžiagų ir naujų psichoaktyviųjų medžiagų pasiūlą bei paklausą, taip pat informacijos sklaidą apie narkotines ir psichotropines medžiagas Lietuvos viešojoje internetinėje erdvėje.
- Atnaujinta NAMS – sudaryta galimybė tiesiogiai patekti į stebimą tinklapį, tai padėjo sutrumpinti aktualios informacijos paieškos laiką (46 pav.).
- Paviršiniame internete buvo rasti 7 tinklapiai, kuriuose buvo vykdomas narkotinių ir psichotropinių medžiagų platinimas arba skelbiamas netinkamas turinys. Informacija buvo perduota teisės saugos institucijoms. 3 iš 4 tinklapių, kuriuose buvo platinamos draudžiamos medžiagos buvo uždaryti, skelbimai pa-

šalinti. Kitais atvejais, bendradarbiaujant su internetinių svetainių administratoriais, tinklalapiai pašalino informacija apie narkotinių ir psichotropinių medžiagų patrauklumą iš tinklapių buvo pašalinta.

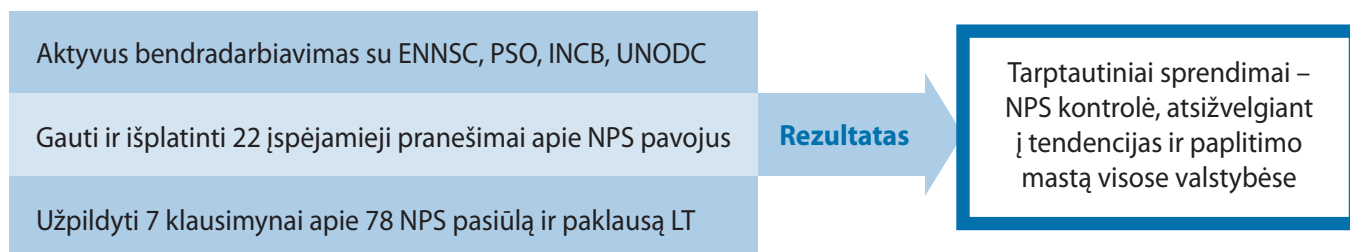
2020 m. nuskanuota 5430 tinklapių paviršiniame internete	Rasti 7 pažeidimų atvejai: <ul style="list-style-type: none"> • 4 nelegalūs draudžiamų medžiagų platinimo atvejai • 3 psichoaktyvių medžiagų reklamos atvejai 	<ul style="list-style-type: none"> • dominuoja diskusijos apie kanapes, jų rūšis, poveikį, maišymą su kt. medžiagomis ir pan.; • tik pavieniai narkotikų platinimo atvejai; • aprašomi įvairių medžiagų vartojimo patyrimai 	2020 m. rezultatas: visuomenės akimis narkotikų reklamavimo tema nėra teisėta ir atvirose diskusijose ji išlieka draudžiama
--	--	--	---

46 pav. Paviršinio interneto stebėsenos rezultatai Narkotikų automatinės monitoringo sistemos (NAMS) pagalba, 2020 m.

Reagavimas į grėsmes

Reagavimas į kintančias NPS tendencijas – rinkoje atsirandančios pavojingos NPS bei šių medžiagų keliamos grėsmės:

- ENNSC atliko 3 pavojingų NPS (*Isotonitazene*, *4F-MDMB-BICA*, *MDMB-4en-PINACA*), INCB – 64 sintetinių opioidų bei PSO – 11 NPS rizikos vertinimą visos Europos mastu, reaguodamas į šių NPS keliamą pavojų ir vadovaudamasis valstybių narių atsakingų institucijų pateiktais duomenimis apie nustatytus apsinuodijimo ar net mirties atvejus šiomis NPS. Prie šių pavojingų medžiagų rizikos vertinimo prisidėjo ir Departamentas, kuris, bendradarbiaudamas su Lietuvos atsakingomis institucijomis, užpildė 7 kompleksinius klausimynus apie 78 pavojingas medžiagas ir taip ENNSC pateikė visą turimą informaciją apie šių medžiagų apyvartą Lietuvoje, jų sulaikymo, nustatymo ar apsinuodijimo atvejus bei kitus stebėsenos duomenis. Pateikti duomenys leidžia atsakingoms tarptautinėms institucijoms priimti būtinus sprendimus dėl pavojingoms NPS kontrolės priemonių taikymo visose valstybėse. (47 pav.).

47 pav. Tarptautinis bendradarbiavimas ir greitas reagavimas į grėsmes

Informavimas

Visuomenės informavimas – mokymai ekspertams bei aktualios mokymų medžiagos parengimas visuomenei:

- Departamento specialistai, atsižvelgdami į susiklosčiusią sudėtingą situaciją dėl pandemijos ir norėdami saugiai ir prienamai pateikti susistemintą informaciją apie NPS (kas tai yra, jų rūšys, galimos formos, vartojimo būdai, poveikis sveikatai jų pavartojus), paruošė nuotolinių mokymų medžiagą (vaizdinė medžiaga su įgarsinimu), siekiant tobulinti Lietuvoje dirbančių specialistų, kurie savo darbe susiduria su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, kompetenciją, o taip pat ugdyti visuomenės supratimą ir sąmoningumą apie narkotines ir psichotropines medžiagas.
- Įvykdyti 3 nuotoliniai mokymai apie NPS savivaldybių narkotikų kontrolės komisijų nariams, o taip pat jaunimo centrų specialistams; nuotoliniu būdu apmokyti įvairių sričių ekspertai bei pareigūnai.
- Reaguodamas į Europoje vyraujančias NPS rinkos tendencijas bei su tuo atsirandančias grėsmes, Departamentas išleido informacinį leidinį „Sužinok daugiau apie naujas psichoaktyvias medžiagas ir ne tik“. Lei-

dinys yra skirtas policijos ir muitinės pareigūnams, sveikatos priežiūros, švietimo ir socialines paslaugas teikiantiems bei visiems kitiems specialistams, savo darbe susiduriantiems su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis ir su asmenimis, galimai vartojančiais tokias medžiagas.

- Leidinyje pateikiama informacija apie įvairias naujas psichoaktyvias medžiagas, jų rūšis, galimas formas, vartojimo būdus, poveikį sveikatai ir pan.
- Leidinys išplatintas savivaldybėms ir kitoms valstybinėms institucijoms.
- Leidinys išleistas 800 vnt. tiražu.
- Elektroninė versija patalpinta Departamento tinklapyje, skiltyje „Naujos psichoaktyviosios medžiagos“ (48 pav.).

48 pav. Departamento leidinys apie naujas psichoaktyvias medžiagas

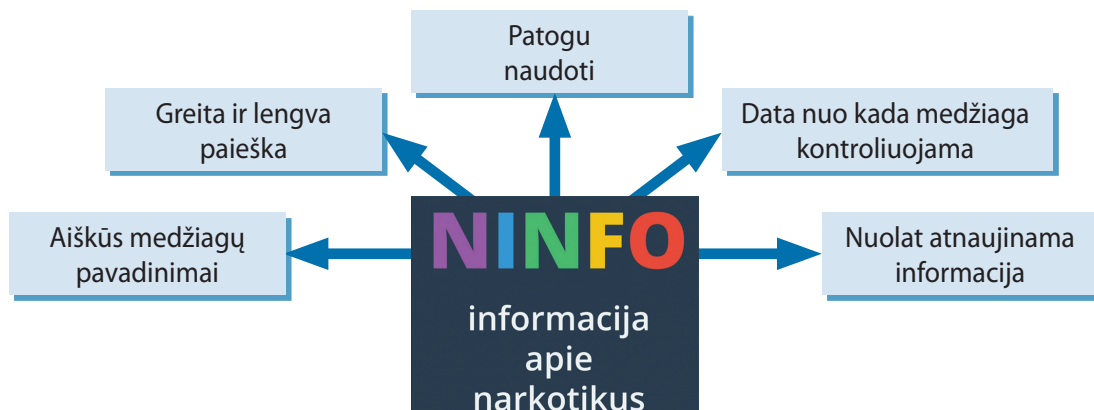
Dalyvavimas tarptautiniuose EWS tinklo ekspertų bei kituose tarptautiniuose susitikimuose:

- Departamento specialistai 2020 m. lapkričio 11 d. dalyvavo nuotoliniame ENNSC organizuotame NPS nuolatinių ekspertų metiniame 20-jame susitikime, kuriame buvo aptarta esama situacija Europos NPS rinkoje, kylantys iššūkiai (sintetinių opioidų keliami pavojai, sintetinių kanabinoidų sukelti apsinuodijimai ir mirtys), ekspertų pristatytos esamos situacijos valstybėse narėse. ENNSC prašymu, šiam susitikimui Departamento specialistai parengė ir skaitė pranešimą, pristatantį situaciją su Diazoto monoksidu ir jam taikomomis kontrolės priemonėmis Lietuvoje.
- 2020 m. spalio 26–27 d. dalyvauta nuotoliniame metiniame ENNSC organizuotame narkotinių ir psichotropinių medžiagų pasiūlos pogrupio ekspertų susitikime. Kiekvienas ekspertas pristatė savo šalies esamą situaciją narkotinių ir psichotropinių medžiagų rinkoje. Buvo aptarta Covid-19 įtaka narkotinių ir psichotropinių medžiagų tendencijoms, kylančios grėsmės. Departamento specialistai pristatė esamą situaciją Lietuvoje bei pateikė išsamesnę informaciją apie didelio kiekio sintetinio opioido karfentanilio sulaikymą.
- Departamento specialistai dalyvavo INCB organizuose IONICS sistemos (informacinė komunikacijos sistema, skirta greitiems pranešimams apie incidentus, susijusius su įtartinų NPS gabenimais, prekyba ir pan.) mokymuose, skirtuose geriau susipažinti su šia sistema, jos naudojimu bei jos teikiama privalumais. Siekiant ir kitų kompetentingų institucijų įsijungimo į šios sistemos naudojimą bei duomenų pateikimą, Departamento atstovai koordinavo šių mokymų organizavimą ir pakvietė prisijungti policijos bei muitinės pareigūnus, atsakingus už darbą su šia sistema.

NINFO – informacinis įrankis apie narkotines ir psichotropines medžiagas, kontroliuojamas Lietuvoje (<https://visuomene.ntakd.lt/>):

- NINFO informacijos paketą sudaro kontroliuojamos medžiagos pavadinimas, darinių grupės, kuriai priklauso medžiaga, pavadinimas, cheminis kontroliuojamos medžiagos pavadinimas, kiti galimi medžiagos pavadinimai (cheminiai, gatvės ir pan.), įtraukimo į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus data (t.y. nuo kada kontroliuojamai medžiagai taikomos kontrolės priemonės), nuoroda į teisės aktą, kuriuo medžiaga buvo įtraukta į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus (49 pav.).
- 2020 m. NINFO buvo atnaujinta ir papildyta naujomis psichoaktyviosiomis medžiagomis, kurios buvo įtrauktos į Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus.
- Parengta ir įdiegta NINFO sistemos skiltis anglų kalba.

- Ši įgyvendinta priemonė padės įvairių užsienio šalių valstybinių ir teisėsaugos institucijų specialistams bei fiziniams asmenims lengvai rasti informaciją anglų kalba, aiškiai ir greitai nustatyti narkotinės ar psichotropinės medžiagos kontrolės statusą Lietuvoje.
- NINFO leido padidinti Departamento veiklos efektyvumą, ženkliai sumažindamas konsultacijų raštu ir telefonu dėl medžiagų kontrolės statuso Lietuvoje skaičių.

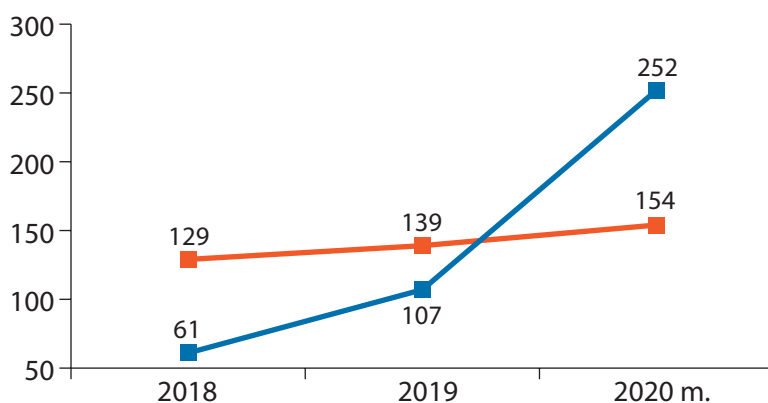

49 pav. NINFO pateikiama informacija

2.4. Veiklos, susijusios su alkoholio produktais, tabako gaminiais ir prekursoriais, licencijavimo srityje

Efektyvesnis administracinių paslaugų teikimas – sutrumpėjęs licencijų išdavimo terminas

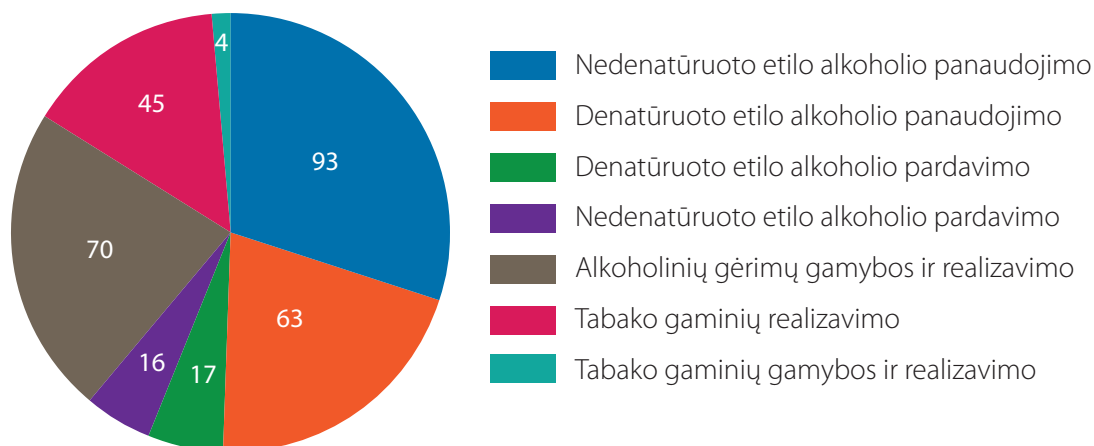
E-prašymai – efektyvinant administracinių paslaugų teikimą ir mažinant administracinę naštą ūkio subjektams, sukurtos naujai teisės aktuose nustatytų leidimų ir pažymėjimų el. prašymų formos. Šiuo metu ūkio subjektai visų 78 Departamento teikiamų paslaugų prašymus gali teikti elektroniniu būdu.

50 pav. Elektroniniu būdu ir neelektroniniu būdu teikiamų paslaugų palyginimas 2018–2020 m.

2020 m. palyginti su 2019 m. išaugo suteikiamų elektroninių administracinių paslaugų 2,8 karto (50 pav.)

E-ataskaitos – siekiant palengvinti administracinę naštą ūkio subjektams ir sudaryti patogesnes sąlygas teikti teisės aktuose numatytus duomenis apie etilo alkoholio panaudojimą ir pardavimą bei alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių gamybą ir realizavimą, 2020 m. Departamento iniciatyva sukurtos 7 elektroninės ataskaitų teikimo formos ATASKAITOS.NTAKD.LT (<https://ntakd.lrv.lt/lt/paslaugos/ataskaitu-formos>). Siekiant aiškumo ūkio subjektams kaip naudotis sukurtais el. formomis, parengti ataskaitų teikimo aprašai bei 5 alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių gamybos ir pardavimo, etilo alkoholio pardavimo ir panaudojimo el. ataskaitų pildymo instrukcijos. 2020 m. pabaigoje ATASKAITOS.NTAKD.LT formomis naudojosi 308 ūkio subjektai (51 pav.).

51 pav. Ūkio subjektų, teikiančių el. ataskaitas, pasiskirstymas pagal vykdomas veiklas

El. ataskaitos suteikia galimybę ūkio subjektams lengvai ir patogiai pateikti duomenis bet kuriuo metu ir iš bet kurios darbo vietos, o tai tapo ypač aktualu, kai daugelis ūkio subjektų pradėjo dirbti nuotoliu. Departamento specialistai turi galimybę duomenis surinkti greičiau, juos efektyviau panaudoti atliekant stebėsenos veiksmus.

Paslaugų teikimas orientuotas į sutrumpintą paslaugų teikimo trukmę

Siekiant gerinti paslaugų ir asmenų aptarnavimo kokybę, atnaujinti administracinių paslaugų teikimo aprašymai, ūkio subjektams parengtos trumpos atmintinės apie licencijų ir leidimų gavimą, sukurtos visų Departamento teikiamų administracinių paslaugų el. prašymų formos. Siekiant lengviau ir patogiau suteikti informaciją licencijavimo klausimais ne tik Lietuvos, bet ir užsienio ūkio subjektams, parengti 56 administracinių paslaugų aprašymai anglų kalba. Paslaugų suteikimo trukmė 2020 m. sutrumpėjo 63 %.

Greitas ir efektyvus naujų ūkio subjektų konsultavimas

Paskelbus ekstremalią situaciją dėl COVID–19, ypatingai išaugo ūkio subjektų skaičius, kurie kreipėsi dėl informacijos, reikalingos gaminti dezinfekcinius skysčius, bei teikė prašymus išduoti leidimus šio skysčio gamybai naudoti denatūruotą etilo alkoholį, gaminti denatūruotą etilo alkoholį ar verstis didmenine prekyba juo. Siekiant efektyviau teikti konsultacijas ir greičiau surinkti informaciją, reikalingą vykdant leidimų ir licencijų išdavimo procesą, nuolat bendradarbiauta su Nacionalinio visuomenės sveikatos centro, Valstybinės mokesčių inspekcijos, Sveikatos apsaugos ministerijos specialistais. Didelė dalis ūkio subjektų šiame versle neturėjo patirties, todėl jiems buvo teikiamos išsamios konsultacijos, kaip tinkamai paruošti dokumentus, kad jie galėtų greičiau gauti reikiamas licencijas ar leidimus ir pradėtų dezinfekcinių skysčių gamybą.

Per 2020 m. suteikta apie 1875 konsultacijų licencijų išdavimo klausimais, iš jų *apie 1 200 vien tik kovo – gegužės mėn.* dėl COVID–19 situacijos.

MEDIS.NTAkd.lt – tai patogi, technologiškai patraukli konsultacinė priemonė, padedanti ūkio subjektams, pradedantiems ir jau vykdančioms veiklas, susijusias su alkoholio produktais, tabako gaminiams ir su jais susijusiems gaminiams ir narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais), su į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą įrašytomis medžiagomis. Vienoje vietoje pateikiama aktuali ir susisteminta informacija veiklos reikalavimams, nuorodos į el. paslaugas, teisės aktus (<https://ntakd.lrv.lt/lt/paslaugos/medis-ntakd-lt>).

- MEDIS.NTAkd.lt informacija 2020 m. naudojosi 11 tūkst. lankytojų.
- Kiekvieną mėnesį tinklalapyje apsilanko nuo 700 iki 1 100 naujų lankytojų.
- Per dieną tinklalapyje apsilanko vidutiniškai 40–100 lankytojų.
- Grįžtamasis ryšys su lankytojais – atsižvelgiant į jų poreikius rengiamos rekomendacijos bei konsultacijos.

Įgyvendinus licencijų išdavimo proceso efektyvinimo priemones, paslaugų suteikimo terminas 2020 m. sutrumpėjo 63 % nuo nustatytų teisės aktuose.

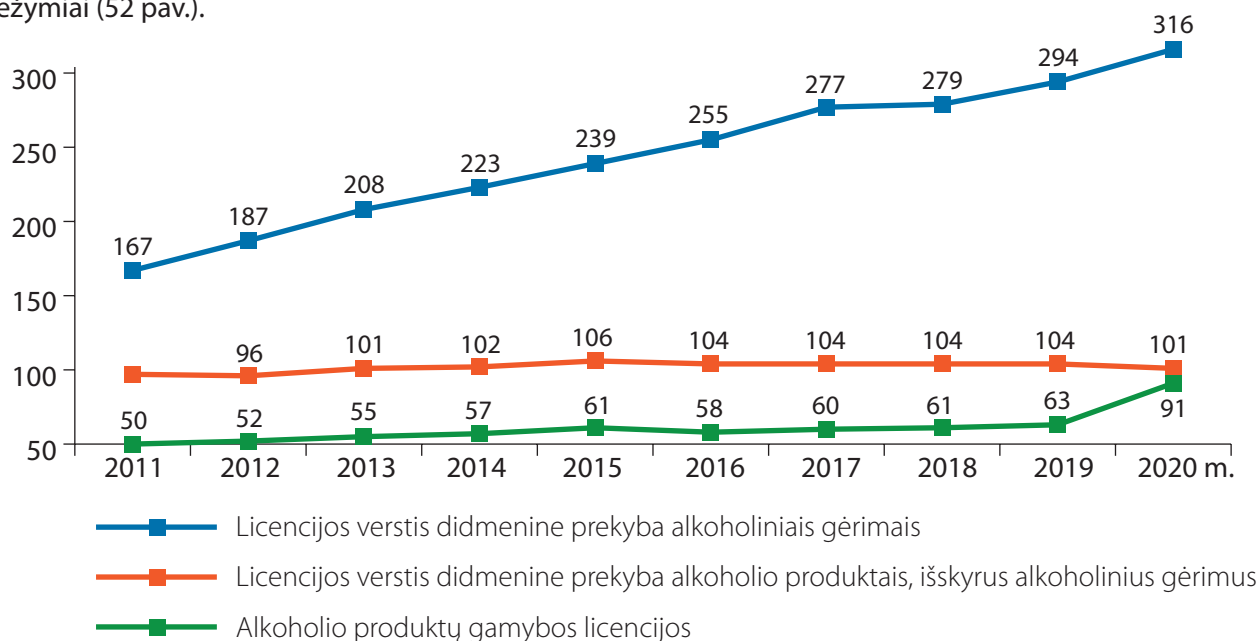
Licencijų išdavimo tendencijos

Departamentas išduoda 22 rūšių licencijas, leidimus ir pažymėjimus:

- tabako ir alkoholio produktų gamybos, didmeninės prekybos licencijas;
- leidimus pirkti ir (ar) naudoti etilo alkoholių;
- licencijas, veiklos vietos registracijos pažymėjimus ir leidimus, veiklai, susijusiai su narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirtakais (prekursoriais);
- leidimus verstis veikla su į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą įrašytomis medžiagomis.

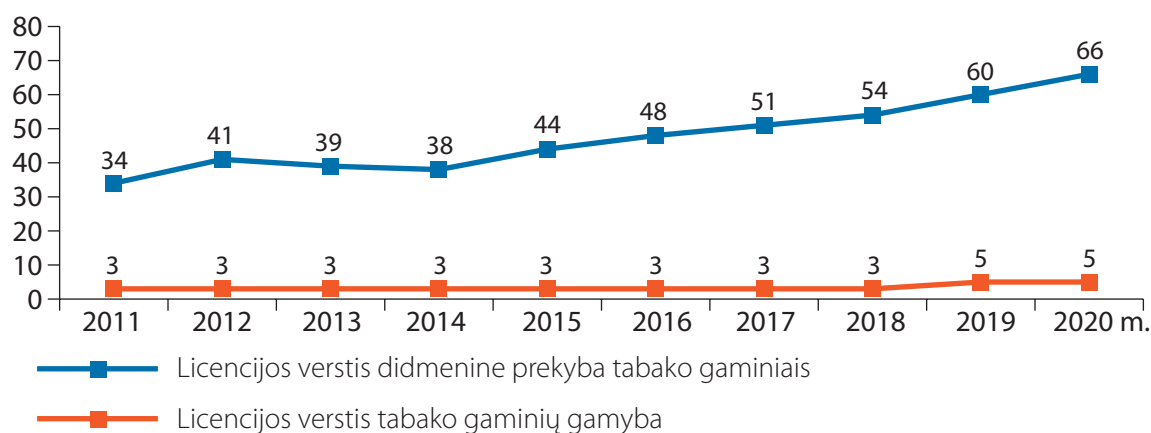
2020 m. suteiktos 349 administracinės paslaugos. 2020 m. gruodžio 31 d. galiojo 849 Departamento išduoti licencijos, leidimai ir pažymėjimai.

2020 m. kovo mėn., paskelbtus ekstremalią situaciją dėl COVID-19, išaugo etilo alkoholio, kuris yra pagrindinė dezinfekcinių skysčių sudedamoji dalis, poreikis. Dėl šios priežasties padidėjo licencijų verstis didmenine prekyba alkoholio produktais, išskyrus alkoholinius gėrimus, skaičius – per 2020 m. išduota ir patikslinta 4 kartus (44 %) daugiau šių licencijų negu 2019 m. Taip pat 2020 m., palyginti su 2019 m., išaugo licencijų verstis didmenine prekyba alkoholiniais gėrimais skaičius, jų padaugėjo 7 %, alkoholio produktų gamybos licencijų skaičius kito nežymiai (52 pav.).

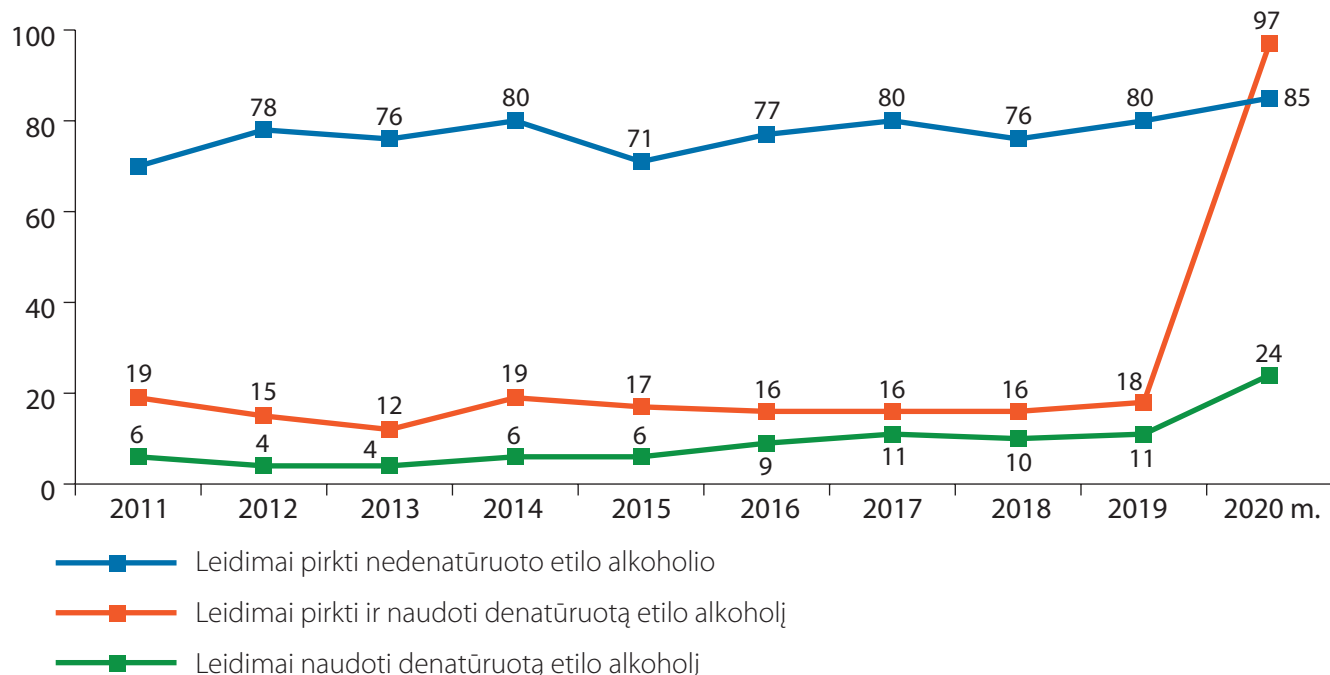
52 pav. Licencijų verstis didmenine prekyba alkoholio produktais ir alkoholio produktų gamybos licencijų skaičiaus kitimo dinamika 2011–2020 metais

Lyginant su 2019 m., 2020 m. išaugo licencijų verstis didmenine prekyba tabako gaminiais skaičius, jų padaugėjo 10 %. Licencijų verstis tabako gaminių gamyba skaičius nekito (53 pav.).

53 pav. Licencijų verstis didmenine prekyba tabako gaminiais ir licencijų verstis tabako gaminių gamyba skaičiaus kitimo dinamika 2011–2020 metais

Iki 2020 m. Departamento išduotų leidimų pirkti ir (ar) naudoti etilo alkoholį skaičius svyravo nežymiai – kasmet buvo išduodamas panašus leidimų skaičius. 2020 m. kovo mėn., paskelbtus ekstremalią situaciją dėl COVID-19, žymiai išaugo ūkio subjektų, kurie kreipėsi dėl leidimų įsigyti etilo alkoholio, reikalingo dezinfekcinių skysčių gamybai, išdavimo, skaičius. Leidimų 2020 m. pirkti ir (ar) naudoti etilo alkoholį išduota beveik dvigubai daugiau, negu 2019 m. – iš viso 206 (54 pav.).

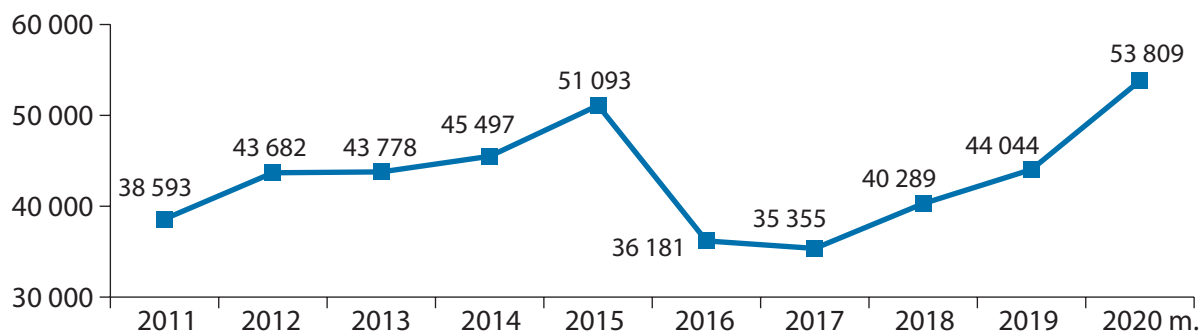

54 pav. Departamento išduotų leidimų 2011–2020 m. pirkti ir (ar) naudoti etilo alkoholį skaičiaus kitimo dinamika

Ūkio subjektų Departamentui teikiamų etilo alkoholio pardavimo ir panaudojimo ataskaitų duomenų stebėseną ir analizę – prevencinė priemonė bei kontrolė, siekiant išvengti galimų licencijuojamos veiklos sąlygų pažeidimų. Vertindamas gaunamus etilo alkoholio pardavimo ir panaudojimo duomenis, 2016 m. dėl galimų pažeidimų Departamentas prevenciškai įspėjo 17 subjektų. Į Departamento įspėjimus buvo sureaguota ir 2017 m. jau tik du ūkio subjektai pažeidė nustatytą etilo alkoholio pirkimo tvarką. 2018 m. įspėjimai išsiųsti taip pat dviem ūkio subjektams, 2019 m. tokių buvo šešios. 2020 m. dėl etilo alkoholio pardavimo tvarkos pažeidimų įspėtos keturios įmonės, dviem ūkio subjektams pateikti įspėjimai dėl etilo alkoholio įsigijimo tvarkos pažeidimo.

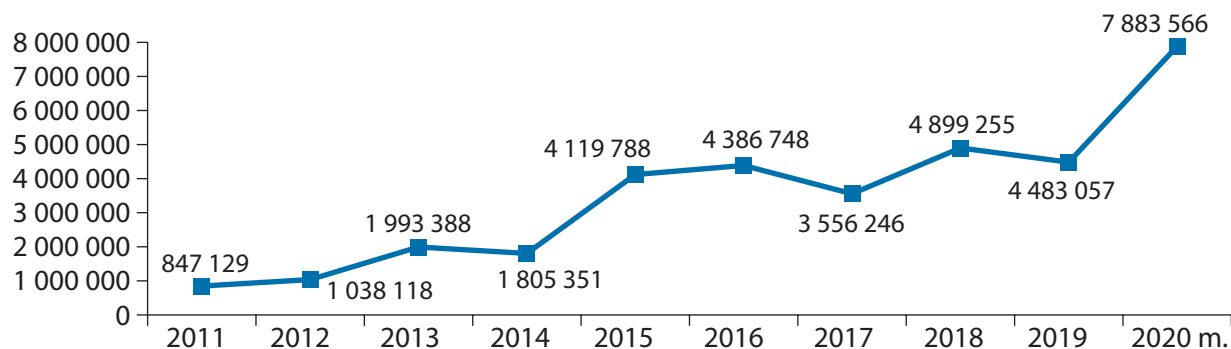
Parduoto ir naudojamo gamybos, techninėms reikmėms bei mokslo ir tyrimo darbams nedenatūruoto ir denatūruoto etilo alkoholio kiekio kitimo dinamika pateikta 55 ir 56 pav.

2015 m. išaugęs parduoto nedenatūruoto etilo alkoholio kiekis 2016 ir 2017 m. sumažėjo beveik 30 %. Nuo 2018 m. vėl stebimas augimas – 2019 m., palyginti su 2017 m., pardavimai išaugo beveik 25 %. 2020 m. nedenatūruoto etilo alkoholio Lietuvoje parduota 22 % daugiau negu 2019 m.

55 pav. Lietuvoje parduoto nedenatūruoto etilo alkoholio, skirtu naudoti gamybos, techninėms reikmėms bei mokslo ir tyrimo darbams, kiekio (I a. a.) kitimas 2011–2019 m. (NTAKD duomenys)

Nuo 2011 m. nuolat augęs pagal Departamento išduotus leidimus parduoto denatūruoto etilo alkoholio kiekis 2017 m., palyginti su 2016 m., sumažėjo beveik 20 %. Visgi 2018 m., palyginti su 2017 m., jis išaugo beveik 40 %, o 2019 m. sudarė 91 %. 2018 m. parduoto kiekio. Denatūruotas etilo alkoholis naudojamas kaip dezinfekcinių skysčių sudėtinė dalis, todėl, 2020 m. atsiradus didžiuliam šių produktų poreikiui, stipriai išaugo ir denatūruoto etilo alkoholio pardavimai – 2020 m. jo Lietuvoje parduota beveik 76 % daugiau negu 2019 m.

56 pav. Lietuvoje parduoto denatūruoto etilo alkoholio, skirto naudoti gamybos, techninėms reikmėms bei mokslui ir tyrimo darbams, kiekio (l a. a.) kitimas 2011–2020 m. (NTAKD duomenys)

Veiklai, susijusiai su narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais) taikomas ypatingas teisinis reglamentavimas, nustatytas Europos Sąjungos reglamentuose ir nacionaliniuose teisės aktuose.

Lietuvos rinkoje esantys subjektai, vykdančys veiklą su narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais) ir kurių veiklai reikalingi licencijos ar veiklos vietos registracijos pažymėjimai, beveik nesikeičia, todėl išduotų licencijų ir veiklos vietos registracijos pažymėjimų skaičius kasmet svyruoja nežymiai.

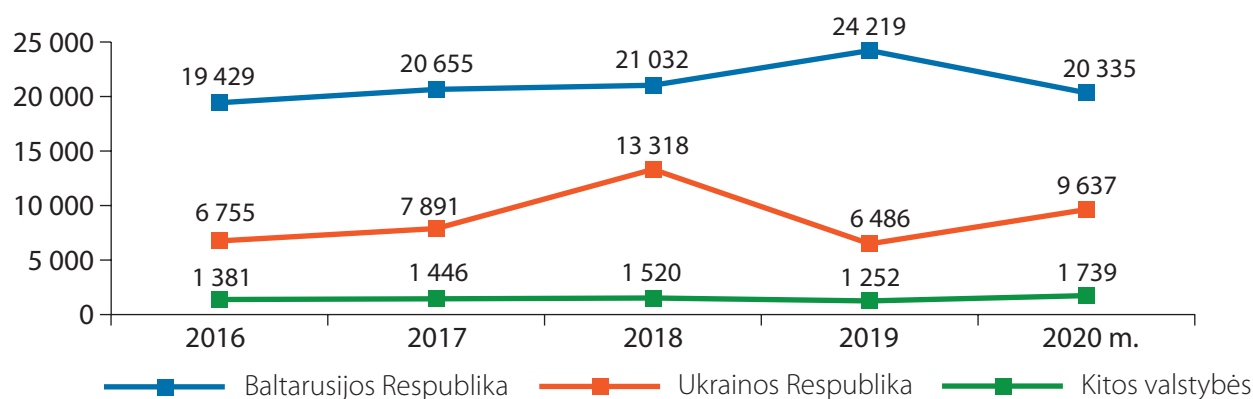
Narkotinių ir psichotropinių medžiagų kontrolės įstatyme (toliau – Įstatymas) yra nustatytas veiklos, susijusios su į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą įrašytomis medžiagomis, licencijavimas. Įmonės, norinčios verstis veikla, susijusia su į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą įrašytomis medžiagomis, privalo įsigyti leidimus, kuriuos išduoda Departamentas.

Atsižvelgiant į minėtų medžiagų pavojingumą žmogaus sveikatai, Įstatyme numatytos priemonės apriboja galimybę fiziniams asmenims, Lietuvoje neįsisteigusiems subjektams įsigyti leidimus vykdyti veiklą su į IV sąrašą įrašytomis medžiagomis, uždrausta mažmeninė prekyba į IV sąrašą įrašytomis medžiagomis, kurios naudojamos su farmacijos produktais nesusijusios pramonės tikslams. Departamentas 2020 m. gruodžio 31 d. yra išdavęs 4 leidimus verstis veikla su į narkotinių ir psichotropinių medžiagų IV sąrašą įrašytomis medžiagomis.

Importuotų alkoholio produktų stebėseną

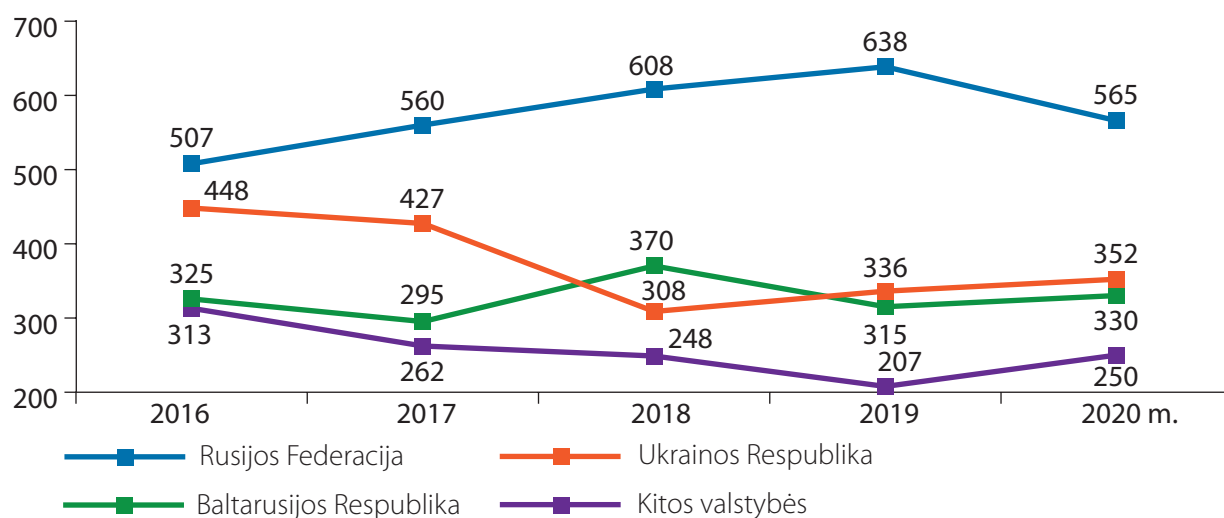
Departamentas susistemino ir išanalizavo iš Muitinės departamento prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos gautą informaciją apie įmonių, Europos juridinių asmenų ir jų filialų, užsienio juridinių asmenų atstovybių Lietuvos Respublikoje importuotus alkoholio produktus (išskyrus žemės ūkio kilmės etilo alkoholį).

2020 metais į Lietuvą importuota 31711,0 tūkst. litrų alaus. Daugiausia alaus importuota iš Baltarusijos Respublikos – 20335,0 tūkst. litrų, arba 64 % viso 2020 metais importuoto alaus kiekio (žr. 57 pav.). 2020 m. alaus importuota beveik tiek pat, kaip ir 2019 metais (31957,0 tūkst. litrų).

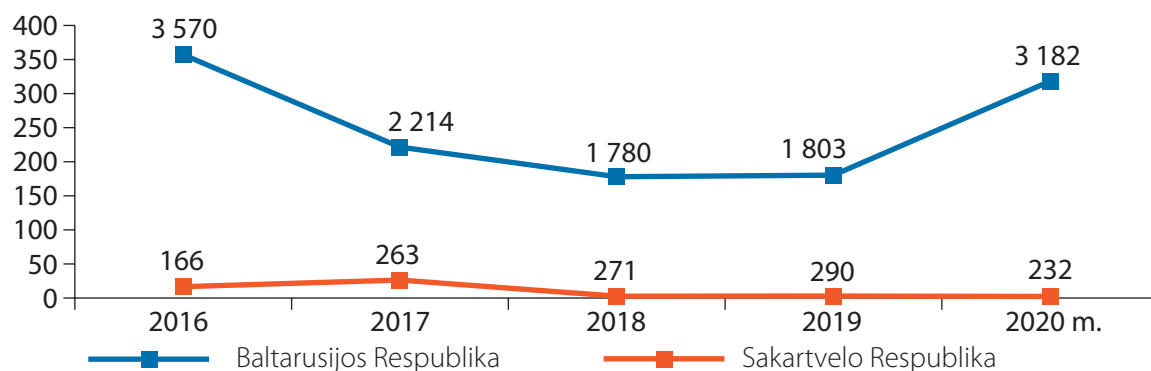
57 pav. Alaus importas į Lietuvos Respubliką 2016 – 2020 metais, tūkst. litrų

2020 metais į Lietuvos Respubliką importuota 1498,6 tūkst. l. a. a. stipriųjų alkoholinių gėrimų. Palyginus su 2019 metais, stipriųjų alkoholinių gėrimų importas nepakito. Daugiausiai stipriųjų alkoholinių gėrimų importuota iš Rusijos Federacijos – 565,9 tūkst. l. a. a. arba 37,8 % visų 2020 metais importuotų stipriųjų alkoholinių gėrimų (58 pav.).

58 pav. Stipriųjų alkoholinių gėrimų importas 2016–2020 metais, tūkst. l. a. a.

Etilo alkoholio turinčių žaliavų į Lietuvos Respubliką 2020 metais importuota 3414,6 tūkst. l. a. a. Lyginant 2020 metų etilo alkoholio turinčių žaliavų importą su 2019 metais, matyti, kad etilo alkoholio turinčių žaliavų importas padidėjo net 1,63 karto. Daugiausiai etilo alkoholio turinčių žaliavų 2020 metais importuota iš Baltarusijos Respublikos – 93 % (59 pav.).

59 pav. Etilo alkoholio turinčių žaliavų importo dinamika 2016 – 2020 metais, tūkst. l. a. a.

Lyginant 2020 metus su 2016 metais stebimas stipriųjų alkoholinių gėrimų importo apimčių mažėjimas – 6 %, o etilo alkoholio turinčių žaliavų importas sumažėjo 11 %. Tuo tarpu, lyginamuoju laikotarpiu, alaus importas išaugo 15 %.

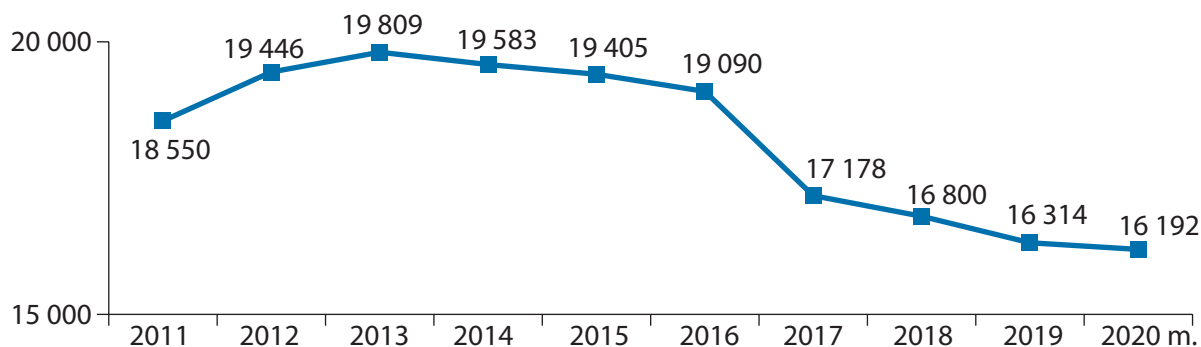
Alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių mažmeninės prekybos licencijų stebėsena

Departamentas, siekdamas įvertinti savivaldybių išduotų licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais ir verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais skaičiaus kitimo tendencijas, alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių prieinamumą pagal gyventojų skaičių tenkantį vienai licencijai (toliau – alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių prieinamumas), kiekvienais metais atlieka alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių mažmeninės prekybos vietų išsidėstymo Lietuvoje pagal savivaldybių išduotas licencijas tyrimą (<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Licencijavimas/2020%20Tyrimas%20alkoholis%20tabakas%20%20galut.pdf>).

Tyrimo metu siekiama nustatyti, kiek gyventojų tenka vienai licencijai Lietuvos Respublikoje bei atskiruose miestuose ir rajonuose, alkoholinių gėrimų pagal vienai licencijai tenkantį gyventojų skaičių prieinamumo kitimą.

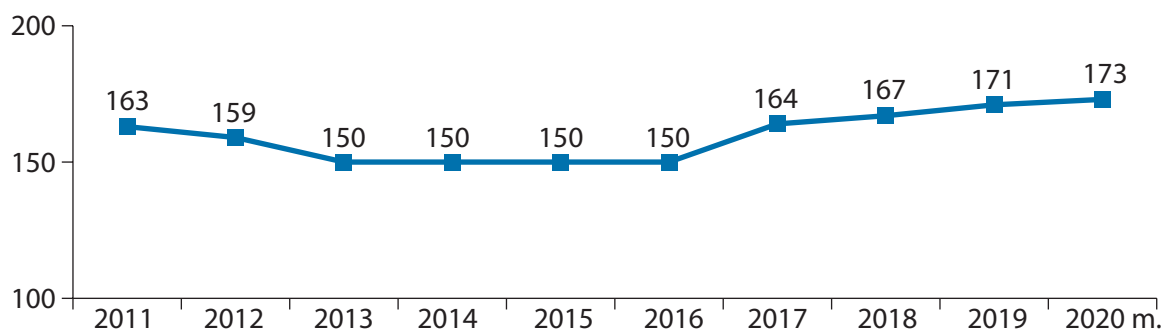
Licencijos verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais

Pagal savivaldybių pateiktus duomenis apie išduotas licencijas verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais į VĮ Registrų centro Licencijų informacinę sistemą (toliau – Licencijų informacinė sistema) (2020 m. birželio 30 d.), 2020 metais stebimas nežymus licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais skaičiaus mažėjimas – 2020 metais palyginus su 2019 metais, jų sumažėjo 1 % (60 pav.). Licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais skaičiaus sumažėjimui įtakos turėjo tai, kad per metus (nuo 2019 m. liepos 1 d. iki 2020 m. birželio 30 d.) savivaldybės panaikino 269 licencijų galiojimą, iš jų: įmonei pateikus prašymą panaikinti licencijos galiojimą – 61 atvejis, savivaldybės sprendimu – 111, kai įmonė išregistruota iš Juridinių asmenų registro – 95 atvejai ir 2 licencijos panaikintos kitais atvejais.

60 pav. Licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais skaičiaus kitimo 2011–2020 metais tendencijos

Sumažėjus licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais skaičiui, vertinant gyventojų skaičių tenkantį vienai licencijai, 2020 metais sumažėjo alkoholinių gėrimų prieinamumas: 2020 metais 1 licencijai teko 173 gyventojai, 2019 metais – 171 gyventojas (61 pav.).

61 pav. Gyventojų skaičius tenkantis vienai licencijai verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais Lietuvoje 2011–2020 m.

2020 m. birželio 30 d. galiojo 8143 licencijos išduotos viešojo maitinimo įmonėms ir 8049 licencijos prekybos įmonėms, t. y. licencijų pasiskirstymas pagal veiklos rūšis beveik vienodas – 49,7 % išduotos mažmeninės prekybos įmonėms ir 50,3 % viešojo maitinimo įmonėms.

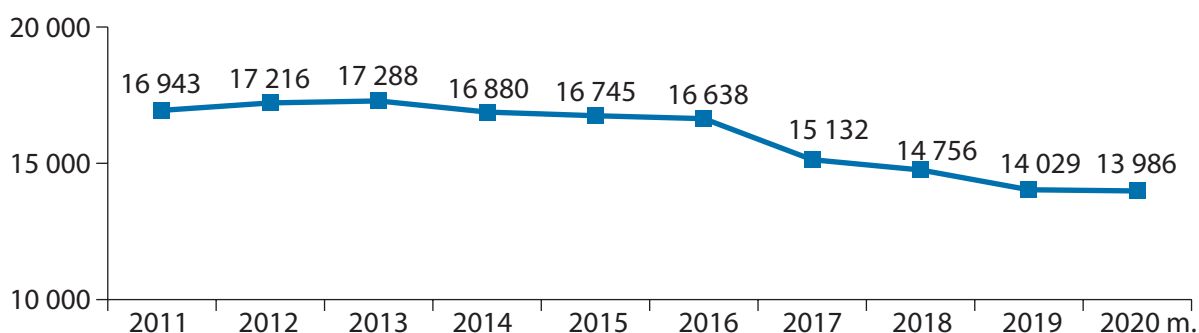

62 pav. Licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais pasiskirstymas pagal veiklos rūšis miestų, rajonų ir kurortinių miestų savivaldybėse 2020 m.

Įvertinus 62 pav. matyti, kad 2020 m. birželio 30 d. licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais viešajame maitinime miestų savivaldybėse buvo 5073 (62,3 %), rajonų savivaldybėse – 2622 (32,2 %), o kurortiniuose miestuose – 448 (5,5 %). Tuo tarpu licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais prekybos įmonėse miestų savivaldybėse buvo 2834 (35,2 %), rajonų savivaldybėse – 5105 (63,4 %), o kurortiniuose miestuose – 110 (1,4 %).

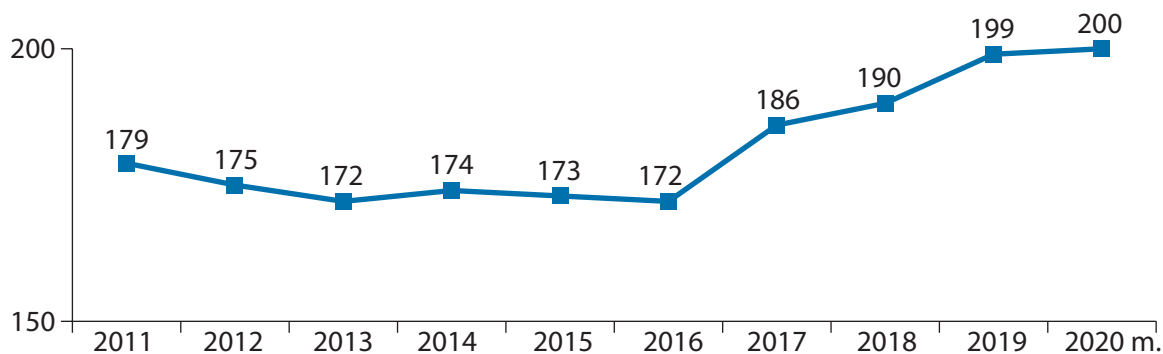
Licencijos verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais

Įvertinus savivaldybių pateiktus duomenis į Licencijų informacinę sistemą apie išduotas licencijas verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais 2020 m. birželio 30 d., stebimas labai nežymus licencijų verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais skaičiaus mažėjimas – 2020 metais palyginus su 2019 m. jų sumažėjo tik 0,3 % (63 pav.). Nuo 2019 m. liepos 1 d. iki 2020 m. birželio 30 d. savivaldybės panaikino 235 licencijų verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais galiojimą, iš jų: 72 licencijų galiojimą, kai įmonės pateikė prašymą panaikinti, 99 – savivaldybės sprendimu, 63 – kai įmonės likviduotos ir išregistruotos iš Juridinių asmenų registro, 1 – kitais atvejais.

63 pav. Licencijų verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais skaičiaus kitimo 2011 – 2020 metais tendencijos

Vertinant gyventojų skaičių tenkantį vienai licencijai, 2020 metais labai nežymiai sumažėjo tabako gaminių prieinamumas: 1 licencijai teko 200 gyventojų, 2019 metais – 199 gyventojai (64 pav.).

64 pav. Gyventojų skaičiaus tenkančio vienai licencijai verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais, kitimo tendencijos Lietuvoje 2011–2020 metais

Departamentas, vertindamas savivaldybių išduotų licencijų verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais ir licencijų verstis mažmenine prekyba tabako gaminiais skaičiaus kitimo tendencijas, skatina savivaldybes nuosekliai peržiūrėti išduotas licencijas, įvertinti jas pagal VĮ Registrų centro duomenis – ar licencijos turėtojas nėra išregistruotas iš Juridinių asmenų registro, paaiškėjus, kad išregistruotas, naikinti licencijos galiojimą, taip pat įvertinti, ar licencijos turėtojas realiai vykdo licencijuojamą veiklą, o paaiškėjus, kad veikla nėra vykdoma, pasinaudoti teisės aktuose nustatyta galimybe sustabdyti licencijos galiojimą.

Tarptautinis bendradarbiavimas

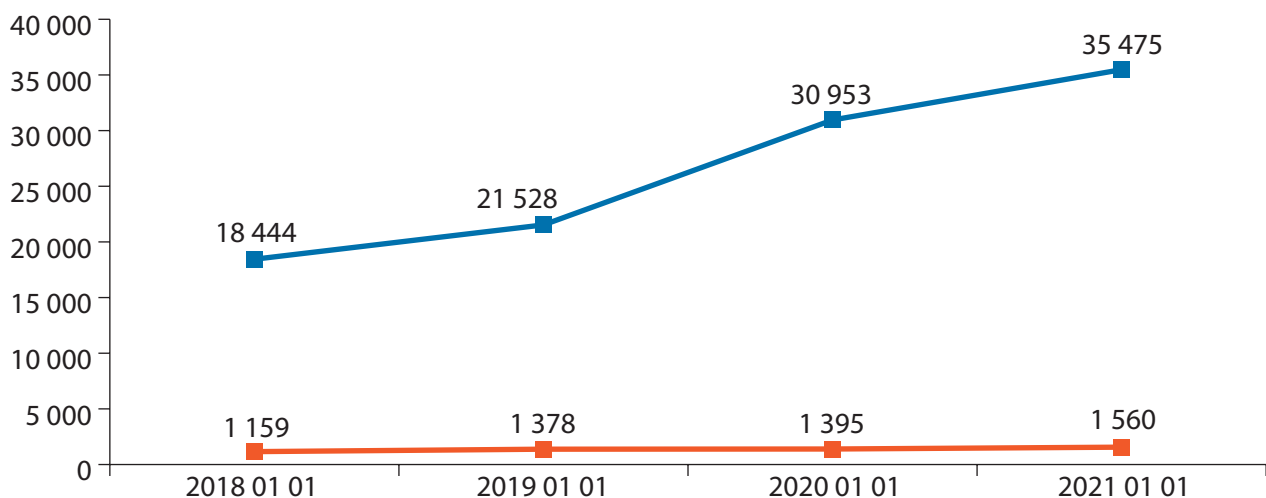
Europos Komisijos sukurtoje informacinėje sistemoje CIRCA BC pateikta informacija apie visus 60 subjektų, turinčių Lietuvoje išduotas licencijas ir veiklos vietos registracijos pažymėjimus veiklai, susijusiai su narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakais (prekursoriais). Tai suteikia galimybę visoms ES valstybėms narėms keistis informacija apie minėtą veiklą vykdančius subjektus.

Departamentas – atsakinga institucija, kuriai tabako gaminių ir el. cigarečių gamintojai ir importuotojai pagal Tabako Produktų Direktyvos Nr. 2001/37/EB nuostatas teikia pranešimus apie Lietuvos rinkai skirtus tabako gaminius ir el. cigaretes bei jų pildykles, naudodamiesi Europos Komisijos (toliau – EK) sukurtu bendru registravimo portalu EU-CEG. Iki 2020 m. gruodžio 31 d. EU-CEG portale informaciją apie Lietuvos rinkai skirtus gaminius buvo pateikę 75 tabako gaminių ir 499 el. cigarečių bei jų pildyklių gamintojai ir importuotojai (65 pav.).

65 pav. Tabako gaminių ir el. cigarečių bei jų pildyklių gamintojų ir importuotojų, iki 2020 m. gruodžio 31 d. EU-CEG portale pateikusių pranešimus apie Lietuvos rinkai skirtus gaminius, skaičius procentais

Įvertinus 66 pav. matyti, kad EU-CEG portale pateiktų įrašų apie el. cigaretes bei jų pildykles skaičius žymiai didesnis negu apie tabako gaminius.

66 pav. Portale EU-CEG pateiktų įrašų apie tabako gaminius ir el. cigaretes bei jų pildykles, skirtus Lietuvos rinkai, skaičius

Siekiant maksimaliai išnaudoti portalo potencialą, nuolat atliekamas sistemos vertinimas, o stebimi trūkumai buvo sprendžiami Europos Komisijos vykdyto Tabako kontrolės bendrų veiksmų projekto (JATC), kuriame aktyviai dalyvavo ir Departamento darbuotojai, metu. 2020 m. vasario mėn. Departamento specialistai dalyvavo Briuselyje vykusiame JATC dalyvių susitikime, kuriame pristatyti antraisiais projekto metais atlikti darbai, daug dėmesio buvo skirta EU-CEG techninių galimybių aptarimui. Lietuva buvo viena iš pirmųjų šalių, kuri pasirašė dalinimosi EU-CEG duomenimis sutartį ir duomenis pateikė EK vertinimui, todėl susitikime kaip pavyzdys buvo pristatyta Lietuvos duomenų vertinimo ataskaita, o liepos mėnesį EK jau pateikė Lietuvos rinkai skirtų keturių produktų grupių: tabako gaminių, rūkomojo tabako, naujoviškų tabako gaminių ir el. cigarečių, vertinimo ataskaitą „Teikiamų EU-CEG duomenų analizė, kryžminis patikrinimas pagal Tabako gaminių direktyvos atitiktį“ projektus. Šiuos duomenis Departamentas, vadovaudamasis 2019-05-29 pasirašyto institucijų bendradarbiavimo susitarimo Nr. T15-8/25-54/ST-KT-4 nuostatomis, pateikė Valstybinei vartotojų teisių apsaugos tarnybai kaip galimus naudoti ūkio subjektų veiklos priežiūroje.

Vykdydamas nacionalinio koordinatoriaus funkcijas Departamentas, atsižvelgdamas į būtinybę saugoti komercinę paslaptį, interneto svetainėje viešai skelbia ir periodiškai atnauja Lietuvos rinkai skirtų tabako gaminių ir elektroninių cigarečių sąrašus, apie kuriuos EU-CEG portale (<https://ntakd.lrv.lt/lt/paslaugos/eu-ceg>) yra pateikta gamintojų ir importuotojų informacija.

Departamento interneto svetainėje skelbiama informacija yra naudinga tiek gaminių kokybės priežiūrą atliekančioms institucijoms, tiek ūkio subjektams ir vartotojams, kuriems suteikiama galimybė patikrinti, ar tam tikras gaminytis yra sąrašė, ir tai reiškia, kad apie šiuos gaminius EU-CEG portale yra pateikta gamintojų ir importuotojų informacija ir juos galima tiekti Lietuvos rinkai.

2.5. Departamento aktyvūs veiksmai alkoholio ir tabako kontrolės srityje

Nuo fizinių patikrinimų prie konsultacijų ir diskusijų

Departamentas, siekdamas vykdyti pažeidimų prevenciją ir atsižvelgdamas į verslo subjektų poreikį gauti ir keistis reikalinga informacija, daug dėmesio skyrė bendravimui su asocijuotomis verslo struktūromis, veikiančiomis alkoholio ir tabako gamybos ir prekybos srityje. Buvo organizuoti nuotoliniai mokymai verslo subjektams dėl pasikeitusių AKĮ nuostatų, kurių metu pristatyti numatomi AKĮ pakeitimai bei atsakyta į svarbius verslui klausimus. Taip pat Departamentas organizavo atskirus susitikimus su verslo asocijuotomis struktūromis:

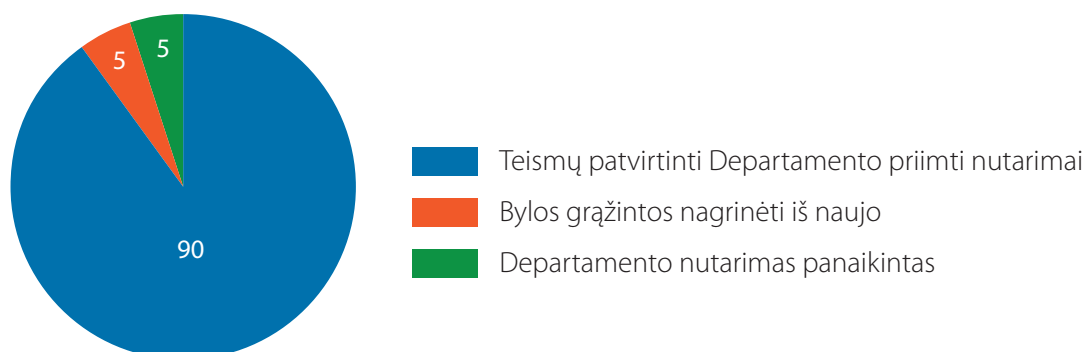
- **Lietuvos alkoholinių gėrimų gamintojų ir importuotojų asociacija.** Susitikimo metu buvo pristatyta AKĮ pažeidimų statistika, aptartos jų priežastys ir kitos asociacijos nariams aktualios problemos. Taip pat asociacijos nariai kreipėsi į Departamentą su prašymu peržiūrėti Departamento parengtas rekomendacijas dėl alkoholio reklamos ir parengti naujas.
- **Lietuvos prekybos įmonių asociacija.** Susitikime buvo pristatyti dažniausiai pasitaikantys alkoholio ir tabako gaminių pažeidimai prekybos vietose, Departamentas organizavo diskusiją, kurios metu buvo aptiriamos pagrindinės problemos ir priemonės, skirtos išvengti pažeidimų, susijusių su alkoholio ir tabako gaminių reklama, prekyba ir laikymu.
- **Lietuvos aludarių gildija.** Susitikimo metu buvo aptarti alaus pramonės atstovams svarbūs klausimai, diskutuota alkoholio reklamos klausimais bei išklausti pasiūlymai dėl rekomendacijų rengimo.

Atsižvelgus į tokio bendravimo poreikį Departamentas ir 2021 m. planuoja organizuoti reguliarius susitikimus su visomis asocijuotomis verslo struktūromis, veikiančiomis alkoholio ir tabako gamybos bei prekybos srityse ir tęsti tolimesnį bendradarbiavimą.

Pagrįsta ir objektyvi teisės aktų taikymo praktika

Departamentas labai atsakingai tiria AKĮ ir TKĮ pažeidimų bylas. 2020 m. priimti 95 nutarimai taikyti ekonomines sankcijas ūkio subjektams, iš jų 83 nutarimai dėl AKĮ ir 12 dėl TKĮ pažeidimų. Vilniaus apygardos administracinis teismas ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas per 2020 m. išnagrinėjo 73 administracines bylas, kuriose ūkio subjektai ginčijo Departamento priimtų nutarimų teisėtumą ir pagrįstumą – 69 atvejais teismai pareiškėjų skundus atmetė ir paliko galioti Departamento priimtus nutarimus, 2 skundus patenkino visiškai, 2 atvejais bylos grąžintos nagrinėti iš naujo (67 pav.).

Suformuota teismų praktika pateikiama Departamento teikiamuose pranešimuose, su ja supažindinami ūkio subjektai, valstybinių institucijų atstovai konsultacijų, mokymų metu bei atliekamų patikrinimų metu.

67 pav. 2020 m. Lietuvos teismų sprendimai dėl Departamento priimtų nutarimų, procentais

Efektyvus institucijų, vykdančių priežiūros veiksmus, koordinavimas bei bendradarbiavimas

Igyvendinant AKĮ ir TKĮ nuostatas buvo siekiama sistemiškai koordinuoti kitas institucijas, įgaliotas vykdyti ūkio subjektų priežiūrą alkoholio ir tabako srityje, formuoti vieningą AKĮ ir TKĮ taikymo praktiką ir vykdyti sėkmingą bendradarbiavimą su šiomis institucijomis. Todėl atsižvelgiant į išdėstytą, buvo:

Organizuoti ir koordinuoti bendri veiksmai tabako ir alkoholio produktų priežiūros srityje su kitomis kontroliuojančiomis institucijomis, kas leido greitai ir efektyviai vykdyti ūkio subjektų kontrolę. Tam, kad ūkio subjektai patirtų mažesnę administracinę naštą, tačiau atliekama priežiūra būtų efektyvi ir tikslingai mažinanti pažeidimų skaičių, Departamentas prioritetą teikdavo patikrinimams kartu su kitomis priežiūrą vykdančiomis institucijomis, tokie patikrinimai sudarė 52 % visų 2020 m. atliktų patikrinimų. Tuo pačiu bendri kontrolės veiksmai leido dalintis gera praktika tarp kontrolės funkcijas atliekančių institucijų bei operatyviai keistis informacija (68 pav.).

Kad bendradarbiavimas tarp įstaigų būtų sklandesnis ir galima būtų greičiau keistis informacija, buvo pasirašyta Departamento bendradarbiavimo sutartis su Policijos departamentu.

Periodiškai organizuoti nuotoliniai mokymai Lietuvos savivaldybių valstybės tarnautojams ir darbuotojams aktualiais klausimais, susijusiais su alkoholio ir tabako gaminių priežiūros sritimi. Mokymų tikslas buvo suteikti reikalingą informaciją ir aptarti kylančias problemas bei surasti jų sprendimo būdus. Mokymų metu dalyvavo 46 Lietuvos savivaldybių atstovai.

68 pav. Departamento koordinuojamos priežiūros institucijos

2020 m. atlikta visų 60 Lietuvos savivaldybių apklausa, kurios tikslas – nustatyti savivaldybių administracijų vaidmenį užtikrinant 2019 m. AKĮ ir TKĮ nuostatų įgyvendinimą. Atsižvelgiant į gautus apklausos duomenis savivaldybėms buvo teikiamos rekomendacijos dėl veiklos tobulinimo.

Vykdam savivaldybių administracijų licencijų išdavimo veiksmų stebėseną, 2020 m. buvo įvertintos 15-io-likoje savivaldybių išduotos licencijos. Patikrinus pateiktus licencijų išdavimo dokumentus, galima būtų teigti, kad sumažėjo nustatomų pažeidimų išduodant licencijas dėka Departamento reguliariai teikiamų konsultacijų, rekomendacijų ir mokymų.

Siekiant užtikrinti vieningesnę procedūrą išduodant licencijas verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais, tabako gaminiais laikymąsi, buvo parengti tipiniai savivaldybių administracijų veiklos išduodant licencijas vertinimo kriterijai. Kriterijai apima reikalavimus, keliamus savivaldybės administracijoms, į kuriuos savivaldybės administracija privalo atsižvelgti išduodama licencijas verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais ir tabako gaminiais. Be to, pažymėtina, kad pasikeitus darbuotojams savivaldybės administracijose, padažnėja paklausimų dėl elementarių reikalavimų vykdymo būtinumo, todėl kriterijai vertinami ir kaip konsultacinė priemonė naujiems darbuotojams.

Siekiant dalintis gerąja patirtimi su kitomis šalimis, dalyvauta tarptautiniame susitikime su Ukrainos institucijomis ir įstaigomis, veikiančiomis tabako priežiūros srityje bei kituose Pasaulio sveikatos organizacijos organizuotuose renginiuose.

Tam, kad priežiūros institucijos ir verslo subjektai operatyviai gautų informaciją, daugiavilniame konsultavimo modelyje <https://medis.ntakd.lt/> ir Departamento interneto svetainėje www.ntakd.lrv.lt 2020 m. buvo paskelbta 20 informacinių pranešimų, 3 iš jų susiję su socialinio atsakingumo ugdymu, 6 susiję su teismų praktika, 11 supažindinama su galiojančiais teisės aktais arba įsigaliosiančiais teisės aktų pakeitimais. Tiek alkoholio, tiek tabako pranešimų pateikta po lygiai.

2020 m. Departamentas aktyviai bendradarbiavo ir keitėsi informacija su Europos Komisija bei kitomis valstybėmis narėmis. Padidėjusio bendradarbiavimo priežastis naujų produktų rinkoje atsiradimas (nikotino maišeliai, kapsulės keičiančios tabako gaminių skonį), taip pat įsigaliojęs Tabako produktų direktyvoje numatytas draudimas prekiauti tabako gaminiais, turinčiais pridėtinį skonį ir kvapą, tarp jų ir mentolio.

Keičiantis duomenimis su kitomis valstybėmis narėmis bei juos analizuojant paaiškėjo, kad tam tikrais tabako gaminiais, kurių sudėtyje yra mentolio, net ir po įsigaliojusio draudimo yra prekiaujama keliolikoje Europos Sąjungos šalių, tarp jų Švedijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Prancūzijoje ir kt. Departamentas, įvertinęs situaciją, kad įsigaliojusio draudimo nepaisymas liečia daugelį ES šalių, raštu kreipėsi į Europos Komisiją dėl procedūrų pradėjimo, vadovaujantis Reglamento Nr. (ES) 2016/779 nuostatomis. Šį Departamento siūlymą palaikė ir kitos valstybės narės. Departamentas taip pat buvo pagrindinė institucija, rinkusi ir teikusi duomenis Europos Komisijai apie Tabako produktų direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje. Teikiami duomenys Europos Komisijos bus analizuojami ir naudojami siekiant nustatyti Tabako produktų direktyvos aktualumą bei galimiems pakeitimams.

Naujų iššūkių savalaikis valdymas interneto erdvėje

Reklamai vis dažniau persikeliant į virtualią erdvę, Departamentas pastebi, jog keičiasi alkoholio ir tabako pramonės naudojamos rinkodaros strategijos, skirtos pasiekti esamus ir būsimus vartotojus. Šiam tikslui vis dažniau yra pasitelkiami ir žinomi asmenys ar nuomonės formuotojai, paprastai dar vadinami „influenceriais“. Jie savo socialinių tinklų paskyrose dalijasi alkoholinių gėrimų, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių nuotraukomis, vaizdo įrašais ar transliacijomis, kuriose vartoja minėtus gaminius, periodiškai juos demonstruoja ir kt. Atsižvelgdamas į tai, kad „influencerių“ nuomonė, požiūris ir įžvalgos konkrečiais klausimais turi įtakos kitų asmenų nuostatoms bei elgesiui, susijusiems su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu, Departamentas siekdamas veikti prevenciškai, parengė rekomendacijas (69 pav.), kurių pagalba nuomonės formuotojai gali patys įsivertinti, ar jų planuojama skelbti informacija socialiniuose tinkluose galėtų būti vertinama kaip alkoholio, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių reklama (<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/gaires%20Influenceriams.pdf>).

Apibendrinus vykdomas priemones, darytina išvada, kad alkoholio, tabako ir su tabako gaminiiais susijusių gaminių sektoriuje veikia Departamento sukurtas efektyvus ūkio subjektų veiklos priežiūros bei pažeidimų prevencijos mechanizmas.

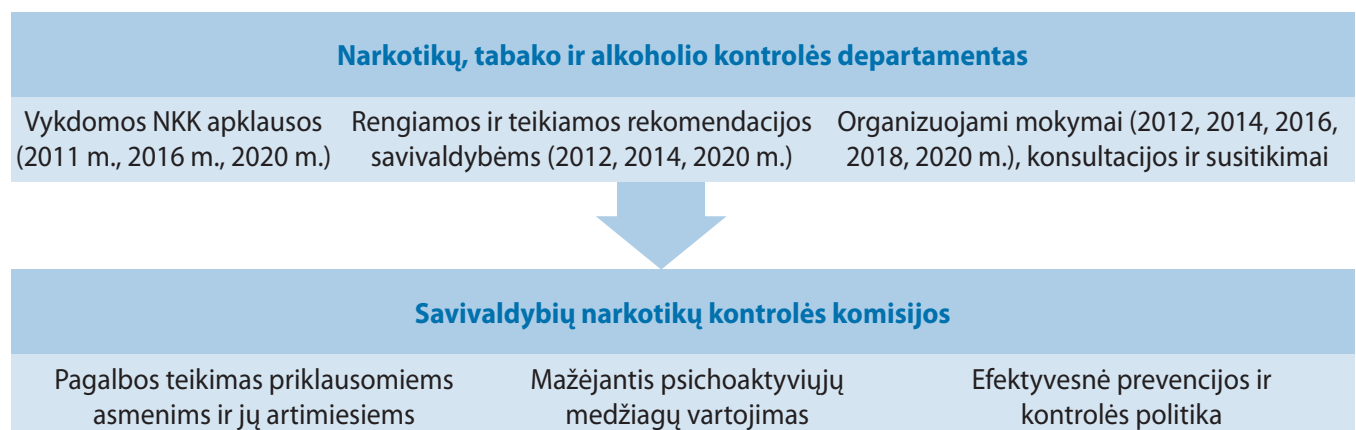

69 pav. Gairių nuomonės formuotojams iliustracija

2.6. Veiklos, nukreiptos į mokslu pagrįstą psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevenciją

Stiprintas bendradarbiavimas su savivaldybių narkotikų kontrolės komisijomis

2020 m. Departamentas stiprina bendradarbiavimą su savivaldybėmis ir jų narkotikų kontrolės komisijomis (toliau – NKK), siekdamas, kad kiekviena savivaldybė prisidėtų prie subalansuotos visų psichoaktyviųjų medžiagų paklausos ir pasiūlos mažinimo politikos kūrimo ir jos priemonių įgyvendinimo tiek nacionaliniu, tiek vietos lygmeniu (70 pav.). Kryptingai tobulintos specialistų, kurie kuria, organizuoja, vykdo bei vertina psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones, kompetencijos, skatinant įrodymais grįstos prevencijos diegimą ir taikymą savivaldybių ir valstybės lygmeniu (71 pav.).

70 pav. Departamento bendradarbiavimas su NKK ir veiksmų koordinavimas

Įvertinta situacija ir poreikiai	Parengtos rekomendacijos	Patobulintos 150 specialistų kompetencijos
<ul style="list-style-type: none"> Atlikta savivaldybių NKK apklausa apie jų vykdytą veiklą bei 2020 m. mokymų poreikį specialistams. Atliktas kokybinis tyrimas – „Kaip pagerinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybę“. 	<ul style="list-style-type: none"> Parengtos, pristatytos, aptartos bei išplatintos rekomendacijos savivaldybėms dėl NKK veiklos stiprinimo. Bendradarbiaujant su ENNSC parengtos ir valstybės, savivaldybės įstaigoms bei nevyriausybinėms organizacijoms išplatintos Europos prevencijos tyrimų draugijos rekomendacijos dėl neefektyvių ir galimai žalingų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių. 	<ul style="list-style-type: none"> 135 NKK nariai ir savivaldybių specialistai patobulino kompetencijas, reikalingas kokybiškam ir mokslu grindžiamam prevencijos įgyvendinimui, dviuose regioniniuose mokymuose (16 val.). 15 politikos formuotojų ir sprendimų priėmėjų nacionaliniu lygmeniu, kurie priima politinius sprendimus dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos projektų / programų prioritetinių krypčių, patobulino kompetencijas praktiniuose mokymuose (16 val.).

71 pav. Departamento bendradarbiavimo su NKK 2020 m. rezultatai

Departamento organizuojamuose mokymuose ypatingas dėmesys skirtas veiksmingoms ir neveiksmingoms psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonėms, pristatant Europos prevencijos tyrimų draugijos (angl. European Society for Prevention Research, toliau – EUSPR) parengtą poziciją dėl neefektyvių ir galimai žalingų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos metodų, kurią į lietuvių kalbą išvertė Departamentas kartu su Nacionaline tabako ir alkoholio kontrolės koalicija ir VšĮ „Psichikos sveikatos iniciatyva“.

EUSPR pozicija dėl neefektyvių ir galimai žalingų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos metodų yra paskelbta Departamento interneto svetainėje⁷.

Departamentas kartu su Seimo priklausomybių prevencijos komisija, Lietuvos savivaldybių asociacija 2020 m. organizavo spaudos konferenciją Seime (73 pav.), kurioje buvo aptartas koordinuotų veiksmų savivaldos lygmenyje stiprinimas, siekiant atliepti opiausias šalies problemas: mažinant tabako, alkoholio bei narkotikų vartojimą tarp skirtingo amžiaus žmonių grupių ir su tuo susijusias pasekmes, savalaikės pagalbos teikimą priklausomiems asmenims ir jų artimiesiems. Švenčionių ir Trakų rajonų atstovai pasidalino gerąja NKK veiklos patirtimi. Spaudos konferencijos metu išsakyta poreikis ne tik tęsti, bet ir stiprinti bendradarbiavimą su Departamentu organizuojant mokymus, metodines dienas, teikiant konsultacijas bei tobulinant NKK narių kompetencijas.

72 pav. Praktinių mokymų „Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės užtikrinimas“, skirtų politikos formuotojams ir sprendimų priėmėjams, akimirkos

73 pav. Lietuvos Respublikos Seime vykusios spaudos konferencijos, skirtos koordinuotų veiksmų savivaldos lygmenyje stiprinimui, akimirkos

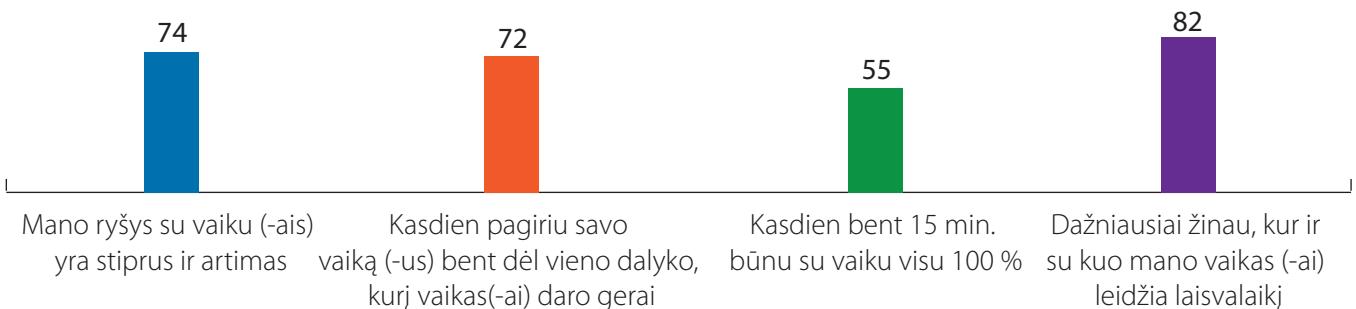
⁷ https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/PREVENCIJA/1/EUSPRposition_Lithuanian2020.pdf
<https://euspr.org/position-euspr-on-harmful-approaches/>

Departamentas, įvertinęs savivaldybių NKK apklausos rezultatus bei siekdamas pagerinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybę vietos lygmeniu, parengė rekomendacijas savivaldybėms dėl NKK veiklos stiprinimo. Rekomendacijos skirtos aptarti NKK veiklos organizavimą ir vykdymą, remiantis ne tik su savivaldybių vykdoma politika susijusiais teisės aktais ar NKK nuostatais, bet ir realia NKK vykdoma veikla. Rekomendacijose daug dėmesio skiriama veiksmingų ir neveiksmingų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių aptarimui, siekiant atkreipti NKK dėmesį, kad svarbu remtis mokslo įrodymais planuojant ir įgyvendinant prevencijos priemones bei nesukeliant žalos tikslinei grupei.

Rekomendacijos savivaldybėms dėl narkotikų kontrolės komisijų veiklos stiprinimo paskelbtos Departamento interneto svetainėje⁸.

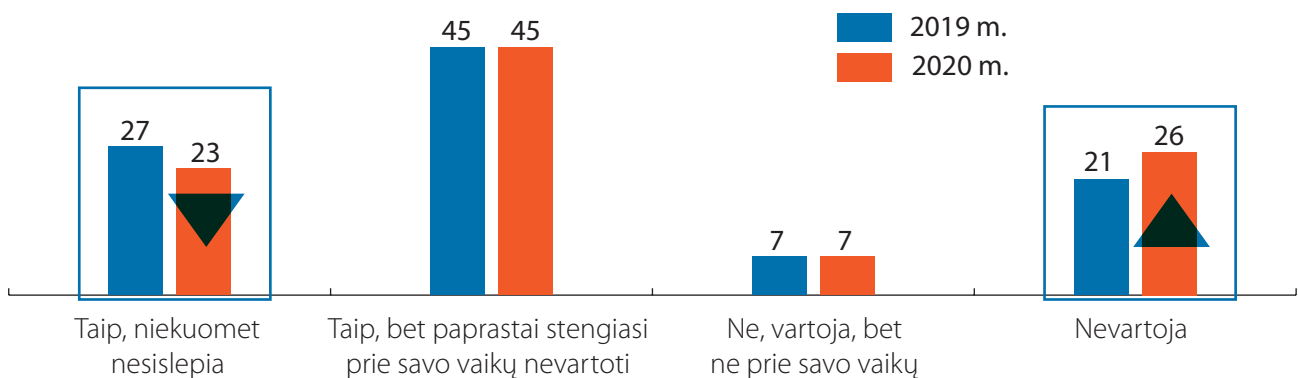
Vykdyti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos tyrimai skirtingose tikslinėse grupėse ir aplinkose

Departamentas, siekdamas įvertinti tėvų vaidmenį ir poreikius, apsaugant vaikus nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, 2016 m. ir 2020 m. vykdė tėvų tyrimus. 2020 m. tyrime⁹ dalyvavo daugiau nei 18 tūkst. mokyklinio amžiaus vaikus (1–12 kl.) auginančių Lietuvos tėvų. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dauguma tėvų mano, jog jų ryšys su vaikais yra stiprus ir artimas (74 %) bei kasdien pagiria savo vaikus bent dėl vieno dalyko, kurį vaikai daro gerai (72 %), bet tik kiek daugiau nei pusė (55 %) tėvų kasdien bent 15 minučių būna su vaikais visu 100 % (išjungus telefoną, televizorių, kompiuterį). Nerūkantys ir / ar alkoholio nevartojantys tėvai dažniau palankiai vertino savo ir vaikų tarpusavio santykius nei rūkantys ar alkoholi vartojantys tėvai. Dauguma (82 %) tėvų dažniausiai žino, kur ir su kuo jų vaikai leidžia laisvalaikį (74 pav.). Nors daugiau nei pusė (61 %) tėvų gerai pažįsta savo vaikų artimiausius draugus, bet tik kas trečias (32 %) tėvas gerai pažįsta savo vaikų artimiausių draugų tėvus.

74 pav. Tėvų, sutinkančių su teiginiais apie jų ir vaikų santykius, dalis (2020 m., N=18234), procentais

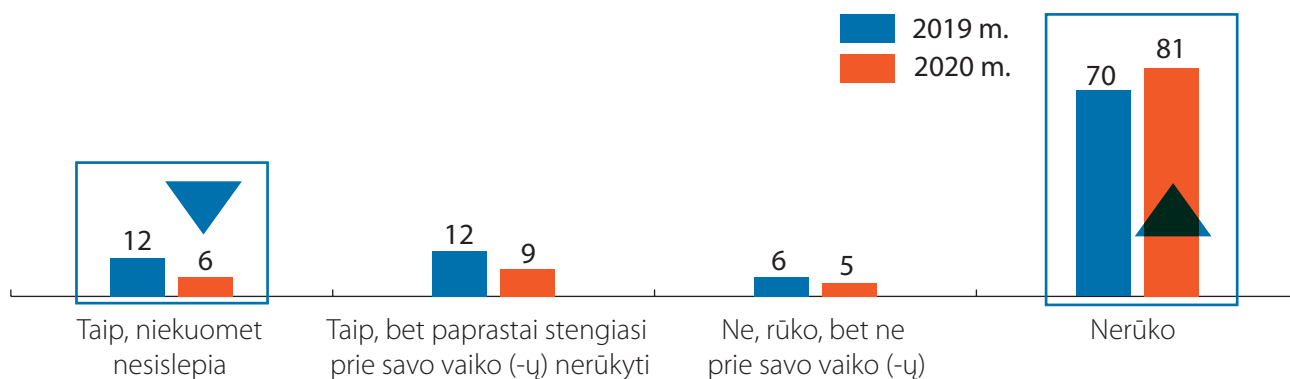
Per ketverius metus ženkliai padaugėjo tėvų, kalbėjusių su savo vaikais apie elektroninių cigarečių keliamus pavojus: nuo 39 % 2016 m. iki 71 % 2020 m. Pastebimi teigiami pokyčiai tėvų alkoholio vartojimo ir rūkymo įpročiuose. Per 4 metus sumažėjo dalis tėvų, kurie vartodami alkoholi ar rūkydami niekuomet nesislepia nuo savo vaikų, ir padaugėjo nerūkančių bei nevartojančių alkoholio tėvų (75, 76 pav.). Tai rodo didėjantį tėvų sąmoningumą ir dažnesnį tėvų sprendimą nevartoti psichoaktyviųjų medžiagų prie savo vaikų.

75 pav. Tėvų alkoholio vartojimas savo vaikų akivaizdoje 2016 m. ir 2020 m., procentais

⁸ https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/NKK_rekomendacijos.pdf

⁹ https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/PREVENCIJA/1/tevu_2020.pdf

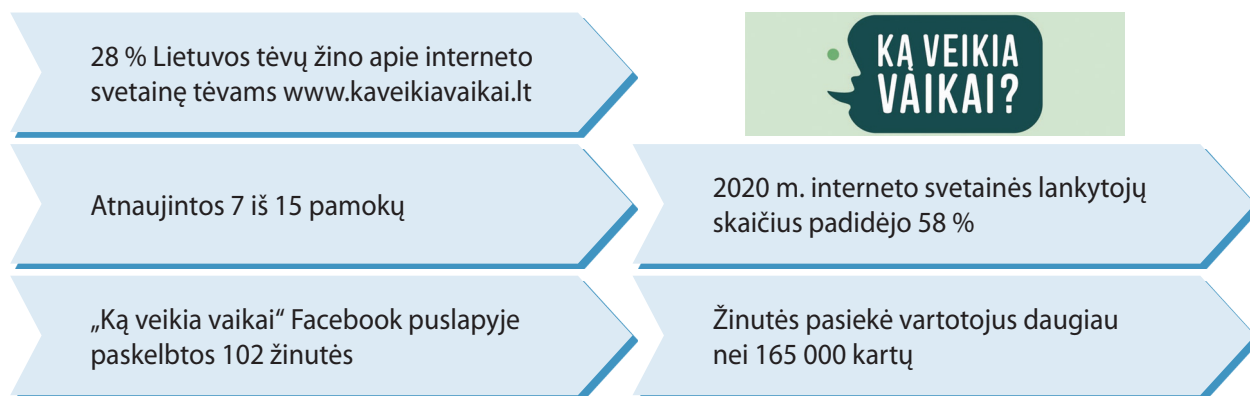

76 pav. Tėvų rūkymas savo vaiko(-ų) akivaizdoje 2016 m. ir 2020 m., procentais

Tyrimo rezultatai buvo pristatyti ne tik šalies mastu, bet ir tarptautinėje mokslinėje 11-oje EUSPR konferencijoje.

Departamentas 2020 m. aktyviai didino tėvų informuotumą ir sąmoningumą, pasitelkdamas į pagalbą interneto svetainę www.kaveikiavaikai.lt, socialinius tinklus bei kurdamas patrauklią informacinę medžiagą tėvams: 3 infografikus apie tėvų ir vaikų tarpusavio ryšį, tėvų ir vaikų pokalbius apie psichoaktyvias medžiagas, tėvų rodomą pavyzdį savo vaikams¹⁰.

Nuo 2020 m. birželio mėn. Departamentas administruoja asociacijos „Mentor Lietuva“ sukurta vaikus auginantiems tėvams skirtą interneto svetainę www.kaveikaivaikai.lt ir socialinio tinklo Facebook puslapį „Ką veikia vaikai“, kuriais siekiama suteikti tėvams reikalingų žinių kaip geriau suprasti savo vaikus, stiprinti tarpusavio ryšį, kaip kalbėti su vaikais, siekiant apsaugoti juos nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir ką daryti, jei vaikas vartoja psichoaktyvias medžiagas. 2020 m. interneto svetainėje www.kaveikiavaikai.lt atnaujintos 7 iš 15 pamokų, o lankytojų skaičius padidėjo 58 %, lyginant su 2019 m. Nuo 2020 m. birželio 1 d. interneto svetainės socialinio tinklo Facebook puslapyje „Ką veikia vaikai“ buvo sukurtos 102 žinutės (ar pasidalinimai informacija). Aktyvaus viešinimo dėka apie interneto svetainę žino net 28 % Lietuvos tėvų (77 pav.).

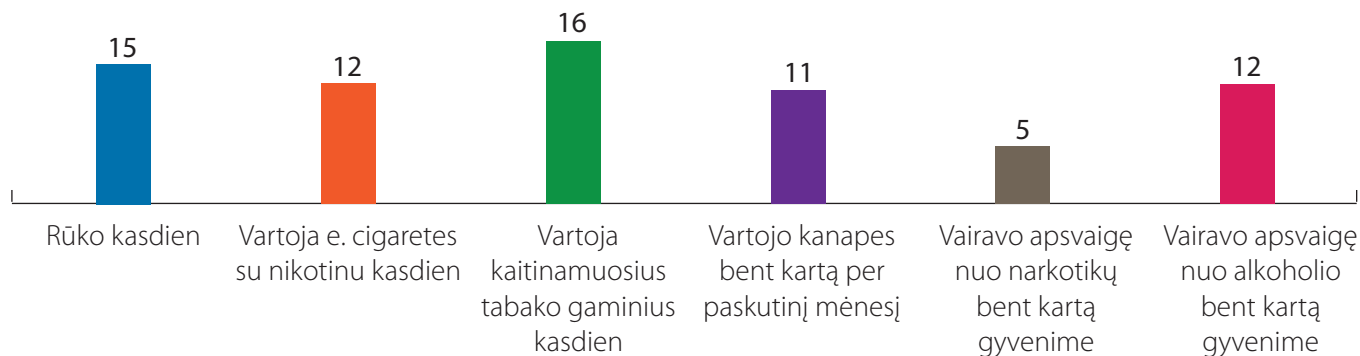
77 pav. Interneto svetainės www.kaveikiavaikai.lt 2020 m. viešinimo rezultatai

Atliepiant esamos situacijos ir su COVID-19 susijusių ribojimo priemonių keliamus iššūkius tėvams, Departamentas rengė, vertė ir viešino Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuro (UNODC) parengtą informacinę medžiagą tėvams apie tėvystę COVID-19 pandemijos metu (žr. 2 priedą) bei sukūrė 3 naujas interneto svetainės www.kaveikiavaikai.lt pamokų dalis: „Tėvystė COVID-19 pandemijos metu“, „Kaip padėti vaikui pandemijos metu?“, „Kaip padėti sau pandemijos metu?“.

Departamentas, atsižvelgdamas į tai, kad tikslinė grupė, kuriai nėra taikomos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonės, yra aukštųjų mokyklų studentai, 2020 m. atliko internetinį tyrimą, skirtą įvertinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir susijusio rizikingo elgesio paplitimą tarp aukštųjų mokyklų studentų ir

¹⁰ [https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/t%C4%97v%C5%B3%20vaidmuo%20infografikas%20\(3\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/t%C4%97v%C5%B3%20vaidmuo%20infografikas%20(3).pdf)
[https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/3\(2\).pdf](https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/3(2).pdf)
<https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/2.pdf>

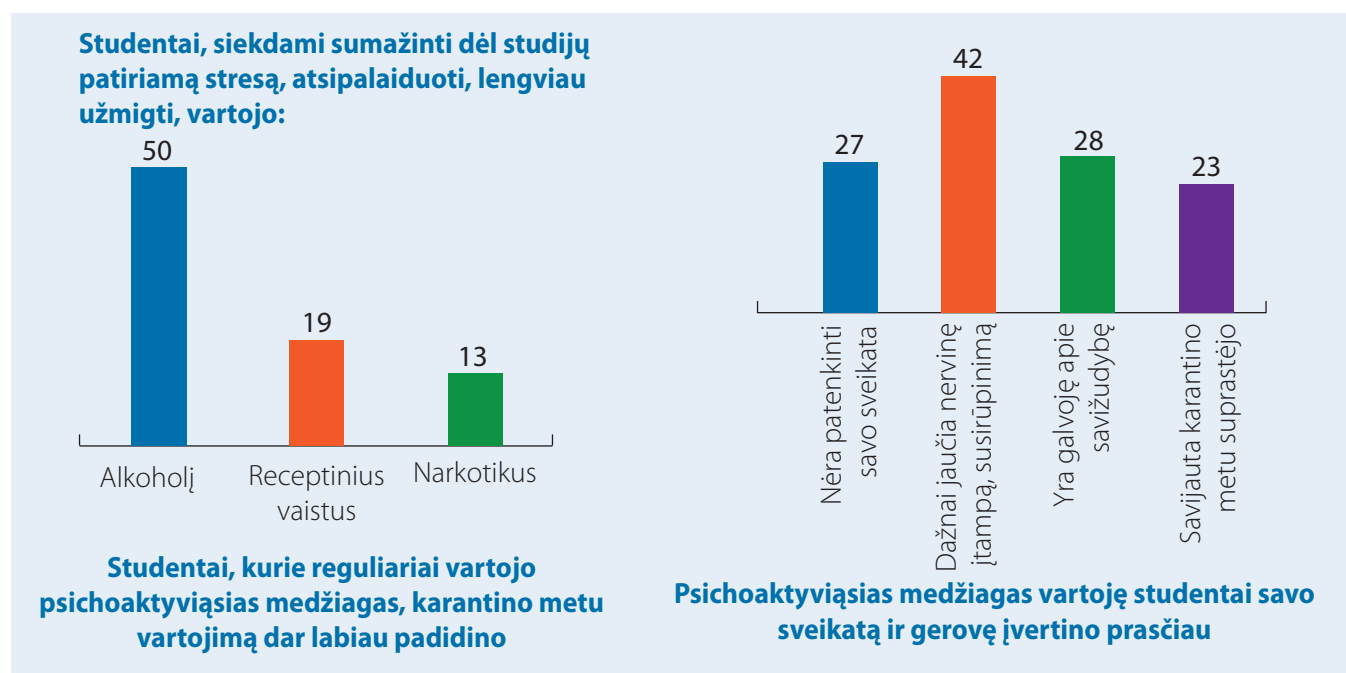
jiems skirtų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių poreikį, kuriame dalyvavo 2,4 tūkst. studentų. Išanalizavus tyrime dalyvavusių studentų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimą, su juo susijusį rizikingą elgesį, psichikos sveikatos rodiklius ir studentų požiūrį į jiems skirtas psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones (78, 79 pav.), parengta tyrimo ataskaita¹¹ bei pateiktos rekomendacijos, į kurias bus atsižvelgiama rengiant Nacionalinę darbotvarkę narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos klausimais.

78 pav. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir susijusio rizikingo elgesio paplitimas tarp aukštųjų mokyklų studentų (2020 m., N=2412), procentais

Atliepiant studentų išsakytus poreikius, parengta nauja informacinė medžiaga „Vairavimas ir narkotikai“ (3 priedas).

2020 m. Departamentas išanalizavo ir atnaujino darbuotojų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir prevencijos darbo vietose situacijos ir poreikio duomenis¹², su kuriais buvo supažindinta plačioji visuomenė, valstybės, savivaldybės įstaigos ir institucijos, nevyriausybines organizacijos. Atsižvelgiant į stebėsenos duomenis buvo parengti ir viešinti 3 infografikai: apie darbuotojų rūkymą, alkoholio vartojimą ir su darbu susijusius motyvus vartoti psichoaktyvias medžiagas¹³ (80 pav.). Taip pat buvo parengtas straipsnis psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos darbo vietose tema „Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas: tik asmeninio gyvenimo dalis?“, išspausdintas žurnale „Psichiatrijos žinios“ ir 2 pranešimai spaudai.

79 pav. Aukštųjų mokyklų studentų tyrimo rezultatai (2020 m., N=2412), procentais

11 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/PREVENCIJA/studentai.pdf>

12 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/Ataskaita.pdf>

13 <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/prevencija%20darbe%20infografikas.pdf>

80 pav. 2020 m. Departamento vykdyto tyrimo „Tabako gaminių ir alkoholio vartojimo prevencijos ir kontrolės priemonių efektyvumo ir požiūrio vertinimas“ papildomos duomenų analizės rezultatai

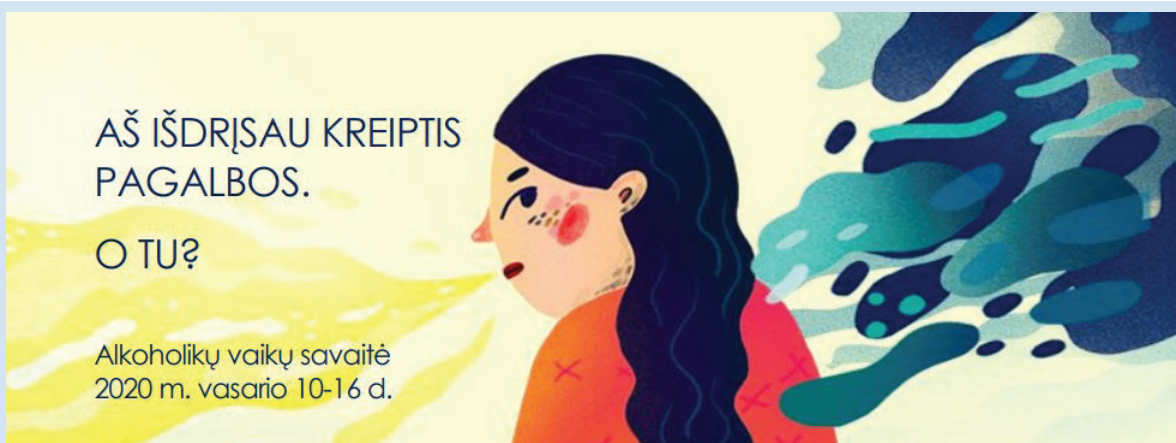
Socialinės informacinės kampanijos, skirtos informuoti apie alkoholio vartojimo keliamus pavojus ir pagalbos galimybes

Siekiant paminėti savaitę apie vaikystę, kurią temdo tėvų alkoholio vartojimas (2020 m. vasario 10–16 d.), vykdyta socialinė informacinė kampanija „Vaikystė šešelyje: Aš išdrįsau kreiptis pagalbos. O tu?“. 2020 m. pagrindinis dėmesys buvo skirtas „suaugusiems alkoholikų vaikams“, pabrėžiant, kad nesprenžiamos problemos niekur nedingsta ir lydi visą gyvenimą, todėl svarbu kreiptis pagalbos. Kartu su Priklausomybių prevencijos komisija ir nevyriausybine organizacija „Ramunėlė Rehab“ 2020 m. vasario 10 d. suorganizuota spaudos konferencija Seime „Suaugę alkoholikų vaikai“ (81 pav.), kurios metu aptartos tėvų alkoholio vartojimo sukeltos neigiamos vaikystės patirtys, kurias vaikai neišvengiamai atsineša ir į savo, kaip suaugusiojo, gyvenimą bei tarpusavio santykius. Bendradarbiaujant su savivalbos grupe – Suaugę alkoholikų vaikai, dalintasi jų gyvenimo istorijomis. Departamento interneto svetainėje buvo sukurta nauja rubrika apie socialinę informacinę kampaniją „Vaikystė šešelyje“¹⁴. Socialinė informacinė kampanija viešinta 8 žiniasklaidos kanalais, į akciją įtraukti 35 iš 47 savivaldybių visuomenės sveikatos biurai, kurie dalinosi Departamento 2020 m. parengta aktualia informacine medžiaga šia tema (leidiniu ir atvirlaiškiu) savo interneto svetainėse, Facebook paskyroje (82 pav.).

81 pav. Socialinės informacinės kampanijos „Vaikystė šešelyje: aš išdrįsau kreiptis pagalbos. O tu?“ spaudos konferencijos Lietuvos Respublikos Seime akimirkos

14 <https://ntakd.lrv.lt/lt/prewencija/psichoaktyviuju-medziagu-vartojimo-prevencijos-kampanijos/socialine-informacine-kampanija-vaikyste-seselyje>

- Spaudos konferencija LR Seime
- Akcija viešinta 8 žiniasklaidos kanalais
- Dalyvauta 3 laidose
- 5 pranešimai spaudai Departamento interneto svetainėje
- Nauja informacinė medžiaga (2 vnt.)
- Dalintasi 3 suaugusių alkoholikų vaikų istorijomis
- Įtraukta 74 % savivaldybių visuomenės sveikatos biurų

82 pav. Socialinės informacinės kampanijos „Vaikystė šešelyje: aš išdrįsau kreiptis pagalbos. O tu?“ įgyvendinimo 2020 m. rezultatai

Departamentas, minėdamas Pasaulinę vaisiaus alkoholinio sindromo dieną bei siekdamas informuoti visuomenę, ypač nėštumą planuojančias, besilaukiančias moteris, apie alkoholio vartojimo keliamus pavojus bei sugriauti dažnai paplitusius mitus, 2020 m. parengė ir išplatino informacinę medžiagą „Nėštumas ir alkoholis: griauame mitus“ (4 priedas). Departamento atstovai taip pat dalyvavo virtualioje paskaitoje „VAS ne tik moters, bet ir mūsų visų atsakomybė“¹⁵, kuri buvo organizuota bendradarbiaujant su nevyriausybine organizacija „Išmanioji sveikatos akademija“ bei Valstybiniu psichikos sveikatos centru (83 pav.). Į vaisiaus alkoholinio sindromo dienos minėjimą įtraukta 85 % (51 iš 60) savivaldybių, kurios savo interneto ir / ar facebook paskyrose dalinosi informacija apie vaisiaus alkoholinio sindromo dieną bei Departamento parengta šios dienos paminėjimui skirta informacine medžiaga.

83 pav. Virtualios paskaitos „VAS ne tik moters, bet ir mūsų visų atsakomybė“, skirtos Pasaulinės vaisiaus alkoholinio sindromo dienos minėjimui, akimirkos

2.7. Stebėsena – įrankis duomenimis grįstos ir subalansuotos politikos formavimui

2020 m. Departamentas aktyviai plėtojo narkotikų, tabako ir alkoholio vartojimo, jo padarinių stebėseną. Buvo vykdomas duomenų rinkimas, informacijos analizė ir sklaida, atliekami moksliniai tyrimai. Departamentas vis didesnę dėmesį skiria situacijos ir tendencijų analizei, keičiasi informacija, susijusia su narkotikais, tabako ir alkoholio vartojimu, išsiaiškina vyraujančias tendencijas, įtaką darančius veiksnius ir galimas pasekmes, identifikuoja informacines spragas ir ieško sprendimų, kaip gerinti ir tobulinti narkotikų, tabako ir alkoholio vartojimo ir jų daromos žalos stebėseną (84 pav.).

¹⁵ https://www.youtube.com/watch?v=Ql5_VWWZUNw

NPS	Narkotikų vartojimo paplitimas			Prekursorių apyvartos priežiūra	Alkoholio ir tabako apyvartos priežiūra	
Vandens nuotekų epidemiologija	Probleminių narkotikų vartojimas	Nusikaltimai susiję su narkotikais		Narkotinių ir prichotropinių medžiagų IV sąrašas	Alkoholio vartojimo paplitimas	Tabako vartojimo paplitimas
Mirtys nuo narkotikų	Narkotikų vartojimas kalėjimuose	Kaina, grynumas ir stiprumas	Narkotikų konfiskavimas	Licencijavimas	Alkoholio vartojimo žala	Elektorninės cigaretės
Infekcinės ligos	Prevencija	Gydymo poreikis	Sveikatos ir socialinės atsako priemonės	Psichosocialinė rehabilitacija	COVID-19 poveikis	

84 pav. Renkamos ir analizuojamos informacijos turinys

ENNSC yra viena iš Europos Sąjungos agentūrų, kuri renka, analizuoja ir platina moksliškai pagrįstą informaciją visuomenei ir politikos formuotojams apie narkotikus, su narkotikų vartojimu susijusius reiškinius ir jų padarinius. ENNSC veikla nebūtų tokia veiksminga be „Reitox“ – Europos narkotikų ir narkomanijos informacinio tinklo (85 pav). Šio „Reitox“ tinklo nacionalinio centro funkcijas Lietuvoje vykdo Departamentas, tokiu būdu stiprindamas ir gerindamas Lietuvoje vykdomą stebėseną pagal numatytus rodiklius.

Departamentas – Europos narkotikų ir narkomanijos informacinio tinklo Reitox nacionalinis centras Lietuvoje, kurio tikslas:	<ul style="list-style-type: none"> rinkti informaciją, susijusią su narkotikų vartojimo reiškiniu, ir ją analizuoti gerinti renkamos ir teikiamos informacijos kokybę, atsižvelgiant į ENNSC metodikas; identifikuoti aktualias problemas Lietuvoje; siūlyti atsako priemones.
--	--

85 pav. „Reitox“ nacionalinio centro Lietuvoje funkcijos

ENNSC siekdamas užtikrinti nacionalinių centrų veiklos kokybę, pradėjo vykdyti „Reitox“ tinklo narių veiklos sertifikavimo procesą. „Reitox“ tinklo narės pasitvirtino bendrus veiklos kokybės standartus bei sutarė, kad atitinkant šiuos standartus nacionalinis centras gaus veiklos kokybės sertifikatą. Nacionalinių centrų veiklos vertinimas ir tobulinimas apima 9 kryptis (86 pav.).

NFP veiklos kokybės užtikrinimas EMCDDACERTIFIED Reitox national focal point	• Institucijos pozicija/NFP lyderystė
	• Veikimo pajėgumai
	• Moksliniai pajėgumai
	• Duomenų surinkimo procedūros ir saugojimas
	• Bendradarbiavimas su duomenų teikėjais
	• Duomenų kokybė
	• Keitimasis duomenimis
	• Teikiamos informacijos vertė
	• Auditorijos poreikių suvokimas

86 pav. Reitox tinklo nacionalinio centro veiklos vertinimas pagal kryptis

„Reitox“ nacionaliniai centrai yra įsipareigoję rinkti informaciją pagal patvirtintus 5 epidemiologinius rodiklius ir 1 papildomą, susijusį su narkotikų rinka, nusikaltimais bei pasiūlos mažinimu. Renkama informacija ir vykdoma duomenų analizė yra skirstoma į 11 temų (87 pav.).

87 pav. Renkamos informacijos ir vykdomos duomenų analizės temos

Siekiant geriau vykdyti narkotikų vartojimo ypatumų ir tendencijų stebėseną ir atlikti turimų duomenų analizę bei interpretaciją, Lietuvos „Reitox“ nacionalinis centras subūrė narkotikų stebėsenos informacinį tinklą iš institucijų specialistų ir ekspertų, nevyriausybinių organizacijų atstovų, dirbančių narkotikų pasiūlos ir paklausos mažinimo srityse. Neteisėtos veikos, narkotikų vartojimas ir kitos problemos, susijusios su narkotikais, yra kompleksinės, todėl svarbus skirtingų institucijų ir specialistų įsitraukimas ne tik renkant duomenis, tačiau ir juos analizuojant. Narkotikų stebėsenos informacinio tinklo tikslas – gerinti ENNSC teikiamos informacijos kokybę, identifikuoti aktualias problemas Lietuvoje, siekiant jas atliepti. Šio tinklo paskirtis – stiprinti ir gerinti Lietuvoje vykdomą stebėseną pagal numatytus rodiklius, skirti didesnę dėmesį situacijos ir tendencijų analizei, keistis informacija, susijusia su narkotikais ir jų vartojimu, išsiaiškinti vyraujančias tendencijas, įtaką darančius veiksnius ir galimas pasekmes, identifikuoti informacines spragas ir ieškoti sprendimų, kaip gerinti narkotikų ir jų vartojimo stebėseną. Narkotikų informacinis tinklas sudarytas iš kelių pogrupių, atliepančių skirtingų rodiklių problematiką.

Departamentas vykdo stebėseną pasitelkiant:

- iš institucijų renkamus faktinius duomenis
- tradicinius ir inovatyvius tyrimus
- narkotikų stebėsenos informacinio tinklo ekspertus
- pilotinius projektus

Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, faktinių duomenų rinkimas

Vykdydamas psichoaktyvių medžiagų stebėseną, Departamentas informaciją gauna iš 16 institucijų. Pagal ENNSC standartus, teikia metodines rekomendacijas, keičiasi informacija, bendradarbiauja su skirtingų sričių specialistais, mokslininkais, politikos formuotojais, vykdo tarpinstitucinio koordinatoriaus funkcijas (88 pav.).

Išanalizavęs gautą informaciją, Departamentas 2020 m. parengė metinį pranešimą „Psichoaktyviosios medžiagos: tendencijos ir pokyčiai 2020“. Metiniame pranešime¹⁶ išsamiai pateikiama tabako ir alkoholio, neteisėtai vartojamų narkotinių ir psichotropinių medžiagų bei jų pirmtakų (prekursorių) apyvartos, šių medžiagų vartojimo paplitimo, jo padarinių, vykdomos psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos būklė Lietuvoje atspindinčių stebėsenos duomenų apibendrinimas ir analizė.

¹⁶ <https://ntakd.lrv.lt/uploads/ntakd/documents/files/46791%20NTAKD%20metinis%20pranesimas%20web.pdf>

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija	Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija	Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba	Higienos institutas
Valstybinis psichikos sveikatos centras	Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centras	Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija	Aplinkos apsaugos agentūra
Valstybinė darbo inspekcija prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos	Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos	Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos	Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos
Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos	Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba	Valstybinė teismo medicinos tarnyba	Valstybinė aplinkos apsaugos tarnyba

88 pav. Stebėsenos duomenų šaltiniai valstybinėse institucijose

Tradicioniai ir inovatyvūs tyrimai

Departamento veikloje vykdomi ne tik tradiciniai tyrimai, tokie kaip „Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimo bendrojoje populiacijoje tyrimas“ ar „Su švirkščiamųjų narkotikų vartojimu susijusių infekcinių ligų ir rizikingos elgsenos paplitimo Lietuvoje tyrimas“, tačiau taikomos ir inovatyvios stebėsenos formos, nuolat vystomas, tobulinamas ir plečiamas duomenų surinkimas, išbandomi nauji duomenų rinkimo metodai.

Departamentas kaip „Reitox“ tinklo nacionalinis centras vykdo tyrimus vadovaudamasis standartizuota ENNSC metodika, todėl tyrimų rezultatai gali būti lyginami tarp Europos šalių, tuo pačiu konsultuoja bei ragina kitas institucijas planuojamus tyrimus vykdyti pagal standartizuotas gaires. Periodiškai atliekami tyrimai (6 lentelė) laikantis ENNSC standartų leidžia praplėsti ne tik Lietuvos, bet ir bendrą Europos su narkotiku reiškiniu susijusių tyrimų duomenų bazę.

2020 m. buvo taikomi šie inovatyvūs duomenų rinkimo metodai:

- nuotekų vandens analizė
- likučių švirkštuose analizė
- internetinė apklausa

Nauji metodai padeda numatyti besiformuojančias tendencijas, suteikia objektyvios informacijos, gaunami greiti rezultatai.

6 lentelė. Įgyvendintų ir numatomų atlikti tyrimų sąrašas vykdant narkotikų stebėseną Lietuvoje

Tyrimo pavadinimas	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.
Narkotikų vartojimo paplitimas bendrojoje populiacijoje (GPS)	▲					▲	
Narkotikų vartojimo paplitimas laisvės atėmimo vietose (EQDP)		▲			▲		
Narkotikų vartojimo paplitimas tarp 15–16 metų moksleivių (ESPAD)				▲			
Narkotikų vartojimo paplitimas tarp pasilinksminimo vietų lankytojų			▲				
Narkotikų vartojimo paplitimas tarp vasaros festivalių lankytojų						▲	
Narkotikų koncentracijų tyrimas analizuojant nuotekų vandenį		▲	▲	▲	▲ (COVID-19)	▲	▲
Internetinis narkotikų vartojimo paplitimo tyrimas			▲		▲ (COVID-19)	▲	
Probleminių narkotikų vartotojų tyrimas		▲				▲	
Infekcinių ligų paplitimo tarp švirkščiamųjų narkotikų vartotojų tyrimas				▲			▲
Švirkštų liekanų tyrimas (ESCAPE)				▲	▲ (COVID-19)	▲	▲
Narkotikų vartotojų mirtingumo tyrimas					▲		
Mirtingumo dėl perdozavimo narkotikais tarp laisvės atėmimo vietų palikusių asmenų tyrimas		▲	▲	▲	▲	▲	▲
Apsinuodijimų narkotikais stebėseną ligoninių priėmimo skyriuose (EURO-Den)		▲	▲	▲	▲	▲	▲
Narkotikų politikos vertinimas			▲			▲	
„Trendspotter“ tyrimo metodas					▲ (COVID-19)	▲ (COVID-19)	▲
Narkotikų sudėties testavimas (TEDI)							▲

Nuotekų vandens tyrimas SCORE

2020 m. Departamentas jau ketvirtus metus dalyvavo Europos miestų nuotekų tyrime, kurį organizuoja ENNSC kartu su Europos vandens nuotekų tyrimų grupe (angl. *The Sewage Analysis Core Group Europe, SCORE*). Projektas, analizuojantis gyventojų narkotikų vartojimo įpročius, apėmė 49 milijonų gyventojų, 23 Europos šalis, 68 Europos miestus, tarp jų – Vilnių, Kauną ir Klaipėdą. Lietuvoje nuo 2017 m. analizuojami Vilniaus miesto nuotekų mėginiai, nuo 2018 m. pradėti vykdyti tyrimai Kaune ir Klaipėdoje. Kasmet plečiama duomenų bazė leidžia lyginti tendencijas tarp skirtingų miestų bei skirtingais laikotarpiais. 2020 m. tyrimas buvo atliekamas kovo 25–31 dienomis, kuomet karantino ribojimai Lietuvoje jau veikė antrą savaitę (nuo kovo 16 d.).

2019 m. narkotikų vartojimo tendencijos trijuose didžiausiuose Lietuvos miestuose šiek tiek keitėsi, lyginant su 2018 metų rezultatais: didžiausi kokaino ir MDMA koncentracijos savaitės dienų vidurkiai nustatyti Klaipėdoje, o amfetamino ir metamfetamino – Kaune. Tuo tarpu 2018 m. didžiausios kokaino, amfetamino ir MDMA kon-

centracijos buvo nustatytos Klaipėdoje, o metamfetamino – Kaune. Kokaino vartojimas 2019 m. augo visuose trijuose miestuose, lyginant su 2018 m. rezultatais. Didžiausias augimas stebimas Klaipėdoje (40 %). Savaitgalį kokaino vartojimas išaugo visuose miestuose: Klaipėdoje beveik 51 %. MDMA vartojimas Klaipėdoje taip pat yra didžiausias iš visų tirtų miestų, kuris dar labiau auga savaitgaliais. Amfetamino ir metamfetamino koncentracijos nustatytos didžiausios Kaune, o Klaipėdoje – mažiausios iš tirtų Lietuvos miestų. Lietuva, kaip Šiaurės-Rytų Europos šalis išsiskiria nedideliu kokaino vartojimo paplitimu tarp kitų Europos šalių. Nors metamfetamino likučių koncentracijos miestų nuotekose mažėjo, tačiau šios medžiagos vartojimas yra didelis lyginant su kitais Europos miestais: Kaunas buvo 12 miestas, o Vilnius – 16 tarp 68 tyrime dalyvavusių Europos miestų.

Kadangi nuotekų tyrimo duomenys papildė apklausų būdu gaunamą narkotikų vartojimo paplitimo informaciją, rezultatai aktyviai buvo naudojami rengiant atsakymus į žiniasklaidos atstovų užklausas, naudoti prezentacijose, pranešimuose, informacijos, skirtos diskusijoms ir susitikimams su politikos formuotojais.

Likučių panaudotuose švirkštuose tyrimas ESCAPE

Departamentas vykdė ketvirtąjį ESCAPE (European Syringe Collection and Analysis Project Enterprise) projekto (89 pav.), kurio metu vykdomi cheminių medžiagų likučių švirkštuose, kuriuos po panaudojimo atneša į žemo slenksčio kabinetus švirkščiamųjų narkotikų vartotojai, kampaniją Vilniuje.

ESCAPE projektu siekiama:

- pagerinti žinias apie švirkščiamųjų narkotikų vartotojų naudojamas medžiagas;
- palyginti informaciją tarp skirtingų miestų ir pačiuose miestuose;
- įvertinti pakartotinai naudojamų švirkštų mastą;
- tyrimo rezultatai leidžia tiksliai planuoti atsako priemones, atsižvelgiant į vartojamas medžiagas.

89 pav. ESCAPE projekto tikslai

ESCAPE projektą pradėjo 2010 m. Prancūzijos žalos mažinimo asociacija. 2016 m. EMCDDA nusprendė remti cheminių medžiagų likučių švirkštuose tyrimą keliuose miestuose, o 2019 m. Departamento iniciatyva prie projekto trečiosios kampanijos prisijungė ir tyrime dalyvavo Vilnius.

2020 m. vykdytoje ketvirtojoje ESCAPE kampanijoje Departamentas bendradarbiavo su asociacija „Demetra“ ir VŠĮ Naujosios Vilnios poliklinika. Iš analizuotų žemo slenksčio paslaugų teikimo vietose rinktų švirkštų (analižuota 150 švirkštų) bent viena medžiaga buvo nustatyta 99 švirkštuose (atmetus nustatytus metabolitus). Kaip ir 2019 m., daugiausia buvo nustatyta metadono – 64,6 % (64 iš 99 švirkštų), amfetamino – 4 % (4 iš 99 švirkštų), kokaino – 3 % (3 iš 99 švirkštų), tačiau karfentanilio rasta tik viename švirkšte iš 99 (1 %). Tyrimo rezultatai parodė, kad Vilniaus mieste tarp švirkščiamųjų narkotikų vartotojų buvo naudojamas metadono ir difenhidramino mišinys. Kadangi Vilniuje švirkštų rinkimas vyko birželio mėn., kai iš dalies dar buvo taikomos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytos judėjimo ribojimo priemonės dėl COVID-19 situacijos šalyje ir pasaulyje, labai tikėtina, kad šios priemonės turėjo įtakos ir narkotinių ir psichotropinių medžiagų, pvz., karfentanilio ir mišinių su šia medžiaga, prieinamumui.

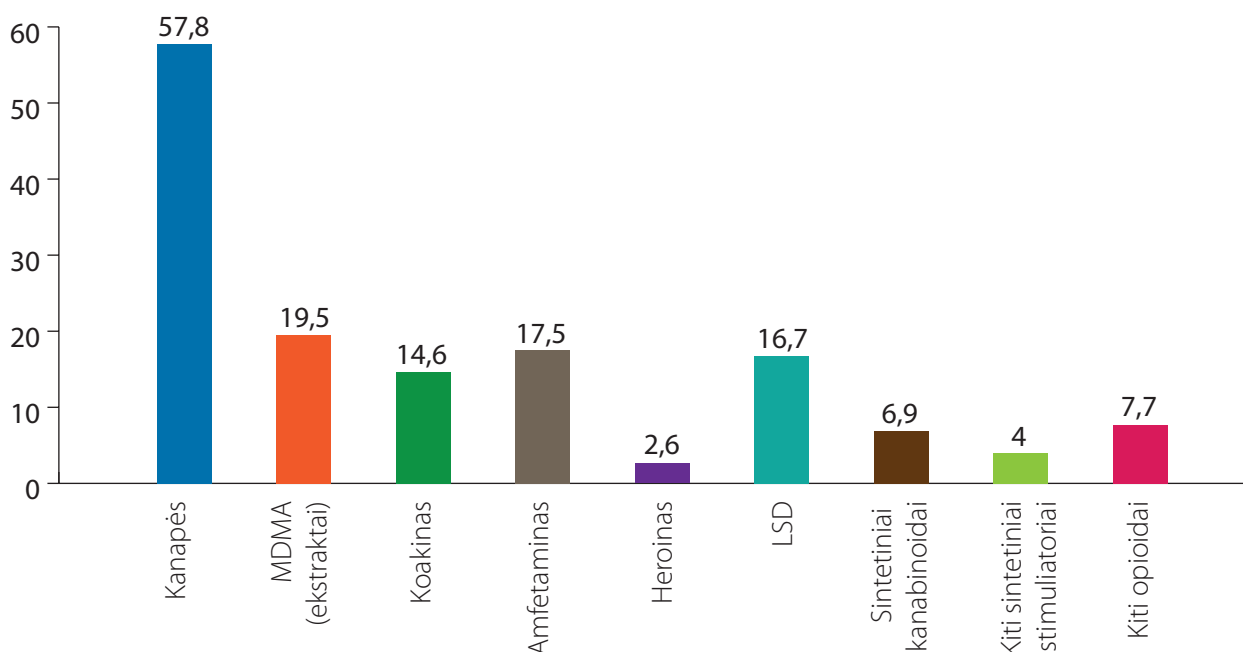
Narkotikų vartojimo paplitimas COVID-19 pandemijos metu. Internetinio tyrimo rezultatai

Departamentas kartu su ENNSC vykdė specialų tyrimą apie COVID-19 pandemijos poveikį narkotines ir psichotropines medžiagas (narkotikus) vartojantiems asmenims ir jiems teikiamas paslaugas. Mažuoju Europos internetiniu narkotikų tyrimu buvo renkama informacija apie tai, kaip Europoje, taip pat ir Lietuvoje, pandemijos metu galėjo pasikeisti narkotikų vartojimo įpročiai, rinka bei galimybės naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis. Tyrimo klausimynas buvo išverstas į visas ES kalbas. Klausimynas skirtas vyresniems nei 18 metų asmenims, kurie turėjo narkotikų vartojimo patirtį, ir buvo sudarytas iš kelių klausimų modulių: socialinė ir demografinė

padėtis; sergamumo COVID-19 statusas; narkotikų vartojimo įpročiai (per paskutines 30 dienų, per paskutinius metus); galimybė naudotis paslaugomis ir narkotikų rinkos pokyčiai (pvz., kaip pasikeitė nelegalių narkotikų įsigijimo būdai pandemijos metu).

Tyrimo anketa buvo platinama per socialinius tinklus ir buvo aktyvi 5 savaites. Per šį laikotarpį tyrime dalyvavo 568 respondentai iš Lietuvos. Vidutinis tiriamųjų amžius – 24,7 metai, amžius svyravo nuo 18 iki 46 metų. Didesnė dalis dalyvavusiųjų tyrime buvo vyrai (55,1 %).

Vertinant visas tyrime dalyvavusias Europos šalis, per pastarąsias 30 dienų kanapes vartojo daugiau nei pusė tiriamųjų (60 %), kas dešimtas vartojo ekstazį, kokainą, LSD ir opioidus, 5 % vartojo amfetaminą, 4 % – heroiną ir sintetinius kanabinoidus. Pastebima, kad kai kurių medžiagų vartojimo rodikliai Lietuvoje yra aukštesni (žr. 89 pav.), palyginti su visų tyrime dalyvavusių šalių bendru rodikliu. Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių asmenų nurodė, kad per pastarąsias 30 dienų vartojo kanapes, kas šeštas vartojo amfetaminą, kas septintas – MDMA, kas aštuntas – kokainą ir LSD (90 pav.).

90 pav. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas per pastarąsias 30 dienų Lietuvoje (Internetinis tyrimas, 2020 m.)

Stebėsenos vykdymui skirti projektai

Naloksono, skirto opioidų perdozavimo prevencijai, išdavimas žemo slenksčio paslaugų kabinetuose projektas

2019 m. Departamentas kartu su NVO pradėjo įgyvendinti pilotinį tyrimą „Naloksono, skirto opioidų perdozavimo prevencijai, išdavimas žemo slenksčio paslaugų kabinetuose“, kurio metu Kauno, Alytaus ir Klaipėdos žemo slenksčio kabinetams buvo 500 suteikta naloksono rinkinių. Šis projektas buvo tęsiamas ir 2020 m. Numatyta naloksono išdavimo pilotinį projektą tęsti Kauno, Alytaus, Klaipėdos žemo slenksčio kabinetuose, bei įtraukti Vilniaus (asociacija „Demetra“) bei Visagino žemo slenksčio kabinetus (1700 naloksono ampulių).

Būtina pabrėžti, kad Departamento antrus metus vykdomo pilotinio projekto tikslas yra išbandyti teisinį naloksono išdavimo reglamentavimą ir padėti žemo slenksčio kabinetams organizuoti procesus naloksono išdavimui pagal egzistuojančią tvarką.

Departamentas taip pat inicijavo ir tarpininkavo dėl Vilniaus m. VPK, II skyriaus pareigūnų aprūpinimo naloksonu sutarties pasirašymo su Vilniaus miesto savivaldybės administracija ir Respublikinis priklausomybės ligų centras. 2020 m. Vilniaus miesto savivaldybė finansavo purškiamo naloksono įsigijimą ir policijos pareigūnų aprūpinimą juo.

Bendradarbiavimas su Kalėjimų departamentu

2020 m. Departamentas aktyviai bendradarbiavimo su Kalėjimų departamentu ministerijos dėl narkotikų vartojimo laisvės atėmimo vietose tyrimo atlikimo. EQDP klausimynas išverstas į lietuvių ir rusų kalbas, ir adaptuotas tyrimui Lietuvos laisvės atėmimo vietų įstaigose atlikimui. Parengtas klausimynas buvo išbandytas Vilniaus pataisos namuose su nuteistaisiais, kartu pildant atsakymus ir aiškinantis ar suprantamai suformuluoti klausimai. Pagal gautas nuteistųjų pastabas, klausimynas buvo pakoreguotas ir pateiktas Kalėjimų departamentui atstovams naudoti tyrime. Taip pat buvo parengtas informacinis pranešimas skirtas nuteistiesiems, raginantis dalyvauti tyrime.

Dalyvavimas EK finansuojamame projekte PSR20 „Atsako priemonių mažinančių narkotikų vartojimą laisvės atėmimo vietose esantiems asmenims ir buvusiems nuteistiesiems formavimas, pasitelkiant duomenų analizę ir intervencijos programas“

Departamentas kartu su partneriais iš Kipro (pareiškėjas), Graikijos, Liuksemburgo ir Belgijos teikė paraišką ir gavo finansavimą įgyvendinti EK finansuojamą projektą, pagal JUST-2019-AG-Drugs Supporting initiatives in the field of drugs policy programą, „Address and Reduce Drug Use of Inmates and Ex-inmates through Data Analysis and Intervention Programs (PRS20)“. Projektas bus vykdomas 2021–2022 m.

Projekto tikslas – įvertinti laisvės atėmimo vietose esančių asmenų bei buvusių nuteistųjų narkotikų vartojimo patirtis, teikiamas paslaugas narkotikų vartojimo paplitimui ir / ar padariniams mažinti, apibendrinti gautus rezultatus ir pateikti 2–3 intervencines priemones, atsižvelgiant į esamų ir buvusių nuteistųjų poreikį, kurias galima būtų įgyvendinti laisvės atėmimo įstaigoje(se), antrojo šaukimo metu ateityje. Intervencinės priemonės būtų orientuojamos į gydymo, žalos mažinimo ir / arba socialinės integracijos veiklas.

Dalyvavimas šiame projekte suteiks Departamentui kaip įstaigai, dalyvaujančiai narkotikų politikos formavime, galimybę pasiūlyti faktiniais duomenimis grįstus narkotikų vartojimo ir pasekmes mažinančias priemones, o laisvės atėmimo vietų įstaigų sistema turėtų galimybę geriau suprasti esamų ir buvusių nuteistųjų poreikius bei suplanuoti jų poreikius atitinkančių priemonių įgyvendinimą, o ateityje dalyvauti šių priemonių įgyvendinime aplikuojant į ES lėšas.

Alkoholio vartojimo, jo daromos ekonominės žalos sveikatai ir ūkiui stebėseną

Nuo 2021 m. sausio 1 d. įsigaliojo nauja Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 6 d. nutarimo Nr. 1135 „Dėl Alkoholio vartojimo, jo daromos ekonominės žalos sveikatai ir ūkiui stebėsenos (monitoringo) taisyklių patvirtinimo“ redakcija. Tuo tikslu 2020 m. organizuotas stebėsenos duomenų pateikimo formų parengimas. Šios formos suderintos su Lietuvos statistikos departamentu, Higienos institutu, Valstybine darbo inspekcija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Policijos departamentu prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Valstybine ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos, Respublikiniu priklausomybės ligų centru, Valstybine mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Valstybine maisto ir veterinarijos tarnyba, Muitinės departamentu prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (viso 11 formų) pagal nurodytus terminus ir paskelbtos TAIS sistemoje.

1 PRIEDAS

Pasaulinės dienos be tabako informacinė medžiaga

nerūkysiu.lt

Interneto svetainė, skirta motyvuoti asmenis nerūkyti bei atsisakyti šio žalingo įpročio

Įsivertink savo rūkymo tipą ir priklausomybės laipsnį

Pasinaudok rūkymo išlaidų skaičiuokle ir paskaičiuok, kiek pinigų sutaupytum metęs rūkyti

Susipažink su svetainėje esančiu žemėlapiu, padėsiančiu sužinoti, kur kreiptis pagalbos metant rūkyti

Sužinok, kaip keičiasi tavo organizmas metus rūkyti

Skaityk naujausią informaciją apie elektronines cigaretes, pagalbos būdus metant rūkyti ir kt.

**Rask atsakymus į rūpimus klausimus:
Kokią pagalbą galiu gauti?
Kaip įveikti rūkymo badą?
Kaip nepriaugti svorio?**

NTAKD

NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

**Apsilankyk www.nerukysiu.lt
Apsaugok save ir aplinkinius – nerūkyk.**

Gegužės 31-oji – Pasaulinė diena be tabako

Kiekvienais metais gegužės 31 d. Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) kartu su tarptautiniais partneriais mini Pasaulinę dieną be tabako. Ši diena yra puiki galimybė didinti žmonių informuotumą apie tabako vartojimo sukeltus žalingus ir mirtinus padarinius bei skatinti visuomenę nevartoti tabako gaminių. 2020 m. Pasaulinės dienos be tabako tema skirta atkreipti jaunimo dėmesį ir atskleisti tabako pramonės įmonių taikomas ir į jaunimą orientuotas sistemingas, agresyvias ir atkaklias taktikas. Tabako pramonė, siekdama paskatinti jaunos asmenis vartoti tabako gaminius, naudoja įvairias strategijas – nuo prekės dizaino iki rinkodaros kampanijų. Jų tikslas – milijonus žmonių, kurie kiekvienais metais miršta nuo tabako sukeltų ligų, pakeisti naujais vartotojais.

Pasaulinės dienos be tabako tikslai:

- Griauti mitus ir atskleisti į jaunos asmenis nukreiptas tabako pramonės manipuliavimo bei rinkodaros strategijas, tokias kaip naujų prekių, gaminių ar skonų įvedimas į rinką.
- Jauniems asmenims sudaryti galimybę įgyti žinių apie tabako industrijos planus ir strategijas, skirtas dabartinę ir ateities kartas paskatinti vartoti tabako gaminius.
- Įtraukti žinomus asmenis („influencerius“, verslininkus, meno atstovus ir kt.), siekiant inicijuoti pokyčius bei paskatinti jaunimą pasipriešinti tabako pramonei.

Kaip tabako įmonės manipuliuoja jaunimu?

- **Tabako gaminiuose naudojami jaunimui patrauklūs skoniai** (vyšnių, kramtomosios gumos ar cukraus vatos ir kt.), kurie skatina juos vartoti tabako gaminius neįvertinant sukeltos rizikos sveikatai.
- **Elegantiški dizainai ir patrauklios formos prekės**, kurios gali būti lengvai nešiojamos ir yra apgaulingos (tabako gaminiai atrodantys kaip USB kištukai, tušinukai, saldainiai ir kt.)
- **Gaminių, kaip sukeliančių „mažesnę žalą“ arba „švaresnių“ alternatyvų** tradiciniams tabako gaminiams, reklama be moksliškai pagrįstų įrodymų.
- **Garsių ir įtakingų asmenų rėmimas bei tabako pramonės įmonių remiami konkursai**, skirti reklamuoti tabako gaminius.
- **Teisinis bylinėjimasis**, skirtas susilpninti įvairių tabako gaminių teisinį reguliavimą ir kontrolę, įskaitant įspėjamąsias etiketes, reklamas pardavimo vietose ir teisės aktus, ribojančius šių gaminių pasiekiamumą ir rinkodarą, skirtą jaunimui ir vaikams (įstatymus draudžiančius tabako gaminių pardavimą ir reklamą šalia mokyklų).

World Health
Organization

NTAKD
NARKOTIKŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

TABAKO PRAMONĖ TAIKO ŠIAS I

JAUNĄ KARTĄ

NUKREIPTAS STRATEGIJAS:

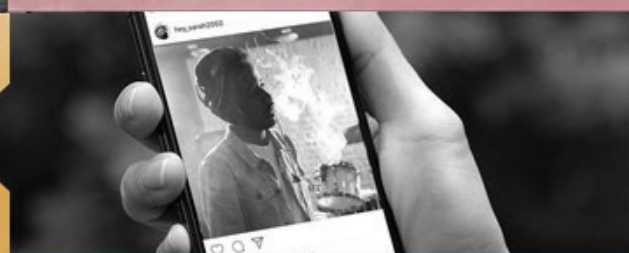

Tiesioginė reklama

- Reklama filmuose ir televizijos laidose
- Patrauklus tabako gaminių pateikimas vaikų akių lygyje, šalia žaislų, saldinių ar saldžių gėrimų
- Populiarius memus mėgdžiojanti tabako gaminių reklama, orientuota į vaikus ir jaunimą

Netiesioginė reklama

- Socialinių medijų ir nuomonės formuotojų pasitelkimas reklamuojant tabako gaminius ir elektronines cigaretes

Skatinimas

- Tabako gaminių reklama renginiuose, skirtuose jaunimui
- Nemokamas pavyzdžių ir reklaminės medžiagos dalijimas jaunimui

Rėmimas

- Stažuotės ir stipendijos mokyklų ar universitetų studentams
- Sporto renginių ar sporto komandų rėmimas, reklamuojant tabako kompanijų logotipus

Kitos rinkodaros strategijos

- Skonių ir kvapų įvairovė, skirta paskatinti vaikus ir jaunimą rūkyti bedūmius tabako gaminius, kaljaną ir elektronines cigaretes
- Patrauklios pakuotės ir pardavimas vienetais

World Health
Organization

NTAKD
NAKOTŲ, TABAKO IR ALKOHOLIO
KONTROLĖS DEPARTAMENTAS

2 PRIEDAS

Informacinė medžiaga tėvams apie tėvystę COVID-19 pandemijos metu

TĖVYSTĖ COVID-19 PANDEMIJOS METU

Visame pasaulyje šeimos susiduria su koronaviruso infekcija (COVID-19) susijusiais pasikeitimais. Daugumai tėvų sudėtinga suderinti darbą, rūpinimąsi vaikais bei namų ruošą, ypač tada, kai yra atskirti nuo įprasto dienos režimo. Nepaisant to, kad izoliacija gali atrodyti kaip galimybė daugiau laiko praleisti kartu ir tobulinti santykius su vaikais, daugelis tėvų ar globėjų gali susidurti su prieštariniais jausmais, prioritetais bei pokyčiais / iššūkiais.

Toliau pateikti patarimai – įrankiai, padedantys tėvams ir globėjams rūpintis vaikų ir savo gerove.

APIE JUS. Su kuo galite susidurti?

Pasaulinė pandemija gali sukelti stresą kiekvienam. Jeigu jaučiate streso požymius, atminkite, tai yra normalu ir jūs nesate vienas.

Požymiai, rodantys, kad išgyvenate stresą:

- Pastovus ir kompulsyvus poreikis atnaujinti informaciją apie COVID-19, galintis trukdyti sutelkti dėmesį į kitas gyvenimo sritis;
- Sunkumai susikaupiant ar negebėjimas priimti paprastus ir sudėtingus sprendimus;
- Jautrumas, dirglumas, nerimas;
- Sutrikdytas valgio ir / ar miego ritmas.
- Tėvystė gali kelti iššūkių net ir puikiai besiklostančią dieną, tačiau šiuo sudėtingu laikotarpiu yra itin svarbu dėti pastangas, padedant sau, vaikams ir visai šeimai išgyventi šią situaciją.

Kaip galite padėti sau?

Sveikiname, jūs ką tik žengėte pirmuosius žingsnius, pripažindami, kad tai yra sudėtingas laikotarpis, pilnas netikrumo ir streso, kuris privalo būti suvaldytas. Taigi, ką galite padaryti, kaip tėvas ar globėjas?

- Bandykite išlikti viltingi ir pozityvūs – milijonai kitų žmonių šiuo metu išgyvena tą patį.
- Kiek galima labiau rūpinkitės savimi – dalinkitės vaikų priežiūros atsakomybėmis su kitais suaugusiais, kurie izoliuojasi kartu su jumis, skirkite laiko darbui ar poilsiui, esant galimybei, laikykitės savo dienos režimo
- Stenkitės išlaikyti įprastą gyvenimą, laikydamiesi įprastos dienos tvarkės. Laikykitės dvasinių, religinių kultūrinių veiklų, kurios leidžia jums jaustis gerai.
- Sudarykite sveikų įveikos būdų sąrašą sau ir savo šeimai – venkite tokio elgesio, kaip nesaikingas alkoholio vartojimas, azartiniai lošimai ar narkotikų vartojimas. Prisiminkite, kad neigiami įveikos mechanizmai dar labiau didina streso lygį ir ilgai gali pabloginti situaciją.

COVID-19
**Listen
FIRST**

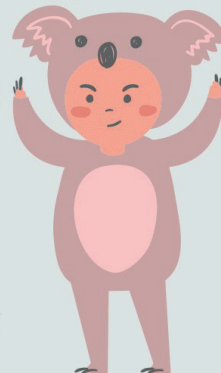
Now more than ever
Listening to children and youth
is the first step to help them
grow healthy and safe

APIE JŪSŲ VAIKĄ. Ką gali išgyventi jūsų vaikas?

Vaikai į stresą reaguoja skirtingais būdais ir jų reakcijos gali priklausyti nuo skirtingų veiksnių, taip pat ir amžiaus. Toliau pateikiami keletas galimų požymių:

- Kai kuriems vaikams iš pradžių buvimas namuose gali kelti džiaugsmą, tačiau laikui bėgant kasdienybė, izoliacija nuo draugų ir kiti apribojimai gali padidinti jų stresą.
- Vaikai gali išgyventi elgesio svyravimus, gali keistis jų emocijos. Jie gali būti neįprastai aktyvūs, agresyvūs, ramūs ar liūdni.
- Vaikai gali išreikšti baimę, tapti jautriais ir nerimauti. Jie gali verksti ar būti prieraišūs labiau nei įprastai. Gali pakisti įprastas miego režimas.
- Vaikai gali nenorėti atlikti namų ruošos ar mokyklos užduočių. Taip pat gali atsirasti sunkumų bendraujant su šeimos nariais.

Atminkite, kad vaikai taip pat reaguoja į stresines situacijas. Svarbu atpažinti jų stresą ir reaguoti atitinkamai pagal vaikų amžių.

Kaip galite padėti savo vaikui?

- Būkite švelnūs savo vaikams, kad galėtumėte nuraminti ir juos paguosti, išlaikydami teigiamus santykius. Apkabinkite ar laikykite susikabinę už rankų, sakykite jiems, kad mylite.
- Ieškokite progų pagirti savo vaiką, kai padaro ką nors gero, kad ir kaip nereikšminga ar maža tai atrodytų. Kuo daugiau girsite, tuo labiau jie bus linkę pakartoti savo teigiamą elgesį.
- Užtikrinkite, kad jūsų vaikas užsiima įdomia veikla. Vaikai geriau įveikia stresą, kai yra užsiėmę ir padeda kitiems.
- Būkite kantrūs ir bandykite nekritikuoti vaikų elgesio ar skundų dėl nuobodžiavimo ar neturėjimo ką veikti.
- Paaiškinkite vaikams, kad pasikeitusioje situacijoje visiems labai svarbu naudoti „malonius žodžius ir balsus“. Tai ypač svarbu, kai sakoma kritika vienas kito atžvilgiu ir pakeliamas balso tonas.
- Kreipkite dėmesį į tai, kaip jaučiasi jūsų vaikas. Klausykitės, ką jis sako ir pripažinkite, koks sudėtingas yra šis laikotarpis.
- Jeigu pastebėjote padidėjusį vaiko nerimą, pasiteiraukite, kaip jis jaučiasi. Supratimas, kaip jaučiasi jūsų vaikai, gali padėti juos nuraminti ir paguosti.
- Suteikite vaikams tikslią informaciją apie tai, kas vyksta, tačiau neleiskite jiems jaudintis. Būkite atsargūs dėl to, ką žiūrite ar diskutuojate šalia savo vaikų.
- Skatinkite vaiką žaisti. Tai yra labai svarbu, siekiant padėti vaikui įveikti stresą ir nerimą. Tai taip pat padeda jiems išlaikyti įprastą gyvenimo ritmą.
- Kiek galite labiau išlaikykite kasdieninį režimą (pavyzdžiui, ėjimo miegoti ir visos šeimos valgymo), taip pat, inicijuokite naujas šeimos veiklas (pavyzdžiui, maisto gaminimas, piešimas kartu).
- Skirkite laiko kasdieninei visos šeimos mankštai.
- Visiems vaikams, ypač vyresniems, kasdien, net ir trumpą laiką, leiskite pabūti vieniems ar atskirai nuo kitų, jei leidžia galimybės – sukurkite vaikui tam tinkamą erdvę.
- Esant galimybei bendraukite su šeimos nariais ar draugais naudojantis internetu ir / ar garso / vaizdo skambučiais.
- Padėkite savo vaikui saugiai naudotis internetu.

Now more than ever
Listening to children and youth
is the first step to help them
grow healthy and safe

3 PRIEDAS

Informacinė medžiaga „Vairavimas ir narkotikai“

VAIRAVIMAS IR NARKOTIKAI

Narkotikai – dar viena nelaimingų atsitikimų kelyje priežastis, kurios galime išvengti.

Psichoaktyviosios medžiagos veikia smegenų veiklą ir sutrikdo žmogaus gebėjimą vairuoti transporto priemonę. Su nelaimingais atsitikimais kelyje (neskaitant alkoholio) siejamas **narkotikų** (kokaino, heroino, kanapių ir pan.), **receptinių vaistų** (antidepresantų, benzodiazepinų ir pan.), **naujų psichoaktyviųjų medžiagų (NPS)** (sintetinių kanabinoidų, katinonų ir pan.) vartojimas.

Kanapės. Sulėtėja vaizdinis apdorojimas, veiksmų atlikimo greitis, darbinė ir trumpalaikė atmintis, atsakingos už reakciją, sutrinka koordinacija, jaučiamas mieguistumas, prastėja atstumo iki objektų įvertinimas, didėja rizikingo elgesio tikimybė.

Kokainas. Kyla dėmesio sutelkimo, atminties bei sprendimų priėmimo sutrikimų, haliucinacijos, padidėja impulsyvas, rizikingo elgesio tikimybė, agresyvumas.

Amfetaminas. Kyla „tunelinio“ matymo efektas (prarandamas periferinio vaizdo matymas), sulėtėja reakcijos laikas, kyla sumišimas, paranoja, sutrinka koordinacija, prarandama sąmonė, didėja rizikingo elgesio tikimybė. Esant miego trūkumui, pavartojus pasireiškia slopinantis, o ne stimuliuojantis medžiagos efektas.

MDMA (Ekstazi). Sutrinka dėmesio paskirstymas ir susikaupimas, blogėja verbalinė atmintis, koordinacija, išauga rizikingo elgesio tikimybė, kyla haliucinacijos.

LSD. Sutrinka mąstymo, motorinės, atminties funkcijos, reakcija ir koordinacija, pasireiškia garsinės ir vaizdinės haliucinacijos, didėja rizikingo elgesio tikimybė.

Naujos psichoaktyviosios medžiagos (NPS). Kyla paranoja, dėmesio sutrikimai, vizualiniai iškraipymai, haliucinacijos, mieguistumas, traukuliai, galvos svaigimas, agresija, didėja rizikingų sprendimų priėmimo tikimybė.

Benzodiazepinai. Sutrinka mąstymo, atminties ir motorinės funkcijos, reakcija, judesiai, koordinacija, jaučiamas mieguistumas, galvos svaigimas.

Kelių psichoaktyviųjų medžiagų maišymas yra labai pavojingas, sukeliantis stiprų ir nenusipėjamą poveikį, todėl didėja nelaimingo atsitikimo rizika. Taip pat blogėja motoriniai ir kognityviniai gebėjimai, koordinacija, orientavimasis aplinkoje, ilgėja reakcijos laikas.

Vairavimas apsvaigus kelia didžiulę riziką ir grėsmę Jums bei aplinkiniams!

Būkime saugūs kelyje!

4 PRIEDAS

Informacinė medžiaga „Nėštumas ir alkoholis: griau name mitus“

#neVASSkink

Nėštumas ir alkoholis: griau name mitus

Rugsėjo 9-oji – Pasaulinė vaisiaus alkoholinio sindromo diena

MITAS: Truputis alkoholio padės būsimai mamytei atsipalaiduoti ir pagerins kraują

FAKTAS: Nėštumo metu nėra saugaus alkoholio kiekio. Jei besilaukianti moteris vartoja alkoholį, didėja **persileidimo, priešlaikinio gimdymo** rizika, **vaisius gali augti lėčiau, būti ligotas** ar net **žūti**. Alkoholio vartojimas nėštumo metu yra dažniausia apsigimimų, raidos ir elgesio sutrikimų priežastis.

MITAS: Susilaikyti nuo alkoholio svarbu tik nėštumo pradžioje

FAKTAS: Vaisiui alkoholis kenksmingiausias 6–10 nėštumo savaitę, bet alkoholio sukeliama pažeidimai galimi visą nėštumą. Jei moteris nėštumo metu vartoja alkoholį, padidėja tikimybė, kad naujagimis **gims neišnešiotas ir svers mažiau, pasireikš naujagimio abstinencijos simptomai, galimi įvairūs vaiko raidos sutrikimai**. Tokiems vaikams dažniau būdingi **mokymosi sutrikimai, dėmesio ir aktyvumo sutrikimas, impulsyvumas, agresija**.

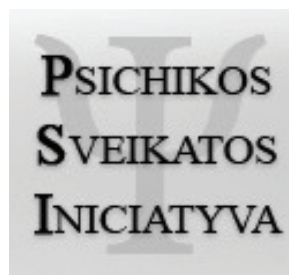
MITAS: Išgėrus alaus, pagausėja pieno

FAKTAS: Alkoholis ne skatina pieno gamybą, bet ją **slopina**. Alkoholio koncentracija piene būna panaši ar net didesnė nei motinos kraujyje. Dėl to gali sutrikti kūdikio miego ir maitinimosi režimas: **kūdikis suvartos mažiau pieno bei prasčiau miegos**. Kuo daugiau alkoholio suvartojama, tuo ilgiau jis išlieka motinos kraujyje ir piene.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas
www.ntakd.lrv.lt

Mūsų draugai ir socialiniai partneriai

Mūsų draugai ir socialiniai partneriai

Policijos departamentas
prie vidaus reikalų
ministerijos

VALSTYBINĖ VARTOTOJŲ
TEISIŲ APSAUGOS
TARNYBA

Kalėjimų departamentas
prie Lietuvos Respublikos
teisengumo ministerijos

Muitinės departamentas
prie Lietuvos Respublikos
finansų ministerijos

Vilniaus
universitetas

LIETUVOS SAVIVALDYBIŲ ASOCIACIJA

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba
prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

